

Rytmitalous

Miksi yhdeksästä viiteen ei toimi

Ilkka Halava – Mika Pantzar

Seuren puheenvuoro

Valinnanvapautta myös työelämään

Tulevaisuudessa työ voi koostua palasista. Enää ainoana vaihtoehtona ei ole eläkevirka ja työaika arkisin klo 8–16. Ihmisten halut ja toiveet tehdä töitä vaihtelevat: halutaankin työskennellä epätasaisesti vuoden varrella tai vaikkapa siihen vuorokaudenaikaan, kun itse on parhaimmillaan. Töitä halutaan tehdä silloin, kun itselle parhaiten sopii. Ja toisaalta löytyy työpaikkoja, joissa tarve työntekijöille voikin vaihdella päivittäin ja viikoittain, tai vaikkapa vuoden syklin mukaan.

Oikeastaan kaikki tuo on ollut arkea Seuressa jo pitkään. Niinpä kun Ilkka Halava tiedusteli keväällä, haluaisiko Seure lähteä yhteistyöhän tämän kirjan tiimoilta, oli ehdotukseen helppo suostua. Seuressa työnteon valinnanvapaus on ollut aina suuressa roolissa. Keikkalainen saa valita, mille hänelle sopivista keikoista lähtee. Toisaalta voimme myös mahdollistaa sen, että lyhyet työvoimatarpeet kaupungeilla tulevat täytetyiksi. Meidän roolimme on palapelin tekijä: koostamme kaupunkien työvoimatarpeen palasista kokonaisuutta, johon sitten sovitamme työntekijöidemme toiveet päästä tekemään töitä. Aina se ei ole helppoa, mutta noin yhdeksän kymmenestä keikkalaisesta suosittelisi meitä tuttavalleen työntajaksi ja saman verran asiakkaista kollegoilleen palveluntuottajaksi, eli voimme tulkita onnistuneemme työssämme. Tätä olemme tehneet jo pari vuosikymmentä ja tällä hetkellä näyttää siltä, että valinnanvapauden korostuessa toimintatapamme on jatkossa entistä keskeisempi tapa pitää kaupunkien peruspalveluiden rattaat pyörimässä.

Nykyään valinnanvapaus korostuu elämässämme ja tämä trendi vain laajenee. Yhteiskunnassa on lisätty valinnanvapautta kaikilla elämänalueilla, joten miksi valinnanvapaudesta ei haluttaisi nauttia töissäkin?

Anne Sivula

toimitusjohtaja

Seure Henkilöstöpalvelut Oy

Rytmitalous

Miksi yhdeksästä viiteen ei toimi

Ilkka Halava - Mika Pantzar

Esipuhe.

Yritysten haaste on oppia asiakkaan tavoille. Tämän raportin lähtökohta on ehkä hieman optimistinen oletus, jonka mukaan markkinoiden suunta on kohti asiakaskeskeisempiä rytmejä muun muassa digitalisoitumisen ja parempien diagnostisten välineiden myötä. Palveluliiketoiminnan ja kuluttajien arjen yhteen kietoutuneisuutta pohditaan monipuolisen yrityksistä ja kotitalouksista kerätyn aineiston valossa. Raportissa kehitettävä näkökulmallinen viitekehys, rytmianalyysi lähestyy palveluliiketoimintaa korostaen historiallisesti muuntuvaan kulutuksen ja tuotannon suhdetta. Rytmianalyysissä liiketaloutta analysoidaan sanan varsinaisessa liikkeen talouden merkityksessä. Väestön ikärakenteen ja perhekoon muutos, ympäristökriisi, palveluiden digitalisoituminen ja uudet diagnostiset välineet tulevat muuttamaan oleellisesti liikkeen taloutta. Aika näyttää kuinka hyvin asiakkaan arkiset rytmit huomioidaan liiketoiminnan kehittämisessä.

Arjen käytännöt muodostavat monimutkaisen, vuorovaikutuksellisen ja verkostomaisen suhteiden kokonaisuuden. Samalla tavalla kuin sydämen sykkeessä tai hengityksessä on kyse kehon eri osien vuorovaikutuksesta, samalla tavalla kuluttajatalouden rytmit heijastavat kulutuksen ja tuotannon keskinäissuhteiden verkostoa. Esitettävän ajankäyttöaineiston tarkoitus on synnyttää uudenlaisia kysymyksiä talouden kyvystä palvella tehokkaasti kuluttajien muuttuvia tarpeita. Hyväksyykö tulevaisuuden kuluttaja sen, että toimialat ovat tuotanto- ja toimitusrytmeiltään niin erilaisia? Maitoa saa kaupasta lähes aina, mutta autokorjaukseen pääsee kolmen kuukauden viiveellä. Siirrytäänkö uudenlaisen reaaliaikaisen kuluttajadiagnostiikan myötä esimerkiksi aktiiviseen minuuttihinnoitteluun asiakasvirtojen tasaamiseksi? Minkälaisia haasteita kuluttajien muuttuvan ajankäytön vaatimukset aiheuttavat tuotantoelämälle?

Tietointensiivisen työn lisääntyä rytmin tematiikka on voimakkaasti yhteydessä työn tuottavuuteen ja vaikuttavuuden aikaansaamiseen. Lineaariseksi rakennetut työn käytännöt ovat vuosi vuodelta suuremmissa vaikeuksissa nopealiikkeisen ja rytmikkään markkinadynamiikan kanssa eikä puhe strategisesta ketteryydestä ole ainakaan vielä merkittävästi lisännyt työn rakenteiden joustoja tai organisatorista rytmittäjää. Rytmin ja tuottavuuden yhteys tulee toivottavasti olennaiseksi osaksi julkista keskustelua viimeistään tämän julkaisun myötä.

Kiitämme moninaisesta tuesta, kommentista ja aineistoyhteistyöstä: Juha Aalto, Pauli Aalto-Setälä, Heikki Bergholm, Kari Elkelä, Kaija Erjanti, Taru From, Ulla Halonen, Lars Haggren, Pekka Harju, Jukka Hyttinen, Kalle Ikäläinen, Mikko Jalas, Nina Janasik, Timo Jalo, Antti Kaiponen, Sami Kajalo, Ari Karjalainen, Joni Kettunen, Kaarina Kilpiö, Esa Kling, Kari Koivisto, Kaj Koskela, Sanna Kotakorpi, Tanja Kotro, Jaakko

Kuivalainen, Jaana Kurjenoja, Osmo Laine, Minna Lammi, Heikki Lankinen, Mikko Lehmuskoski, Lauri Lindholm, Maarit Lindström, Riikka Manninen, Jyri Marviala, Taina Mecklin, Jussi Mekkonen, Markus Mervola, Juha Nurmela, Petri Rajaniemi, Seppo Roponen, Heikki Rotko, Erja Ruohomaa, Ira Saarnio, Ano Sirppiniemi, Anders Stenbeck, Antti Syväniemi, Antti Tapionlinna, Marja-Leena Tuomola, Hannu Verkasalo, Ville.H.Virtanen, SannaYlönen ja Penna Urrila.

Erityiskiitoksen haluamme kohdentaa Tehokkaan tuotannon säätiölle, jonka hallitus on asiantuntevilla kommentteillaan rohkaissut tutkimukselliseen riskinottoon ja avoimeen kriittiseen keskusteluun sekä Kansanvalistusseuran projektiryhmälle, joka kommentein ja vapauksin mahdollisti rytmitalous –teeman käsittelyä johtamisen kontekstissa tulevaisuustutkimukselle hyvin sopivalla tavalla. Kiitämme SEUREa kaikesta myötävaikuttamisesta tämän kirjan syntymiseksi.

Osa 1

Mika Pantzar: Talouden rytmiliike ja kuluttajan aika

1) Tuottajakeskeisessä palveluyhteiskunnassa asiakas joustaa

- *Nykyaikaisen markkinatalouden tehottomuus näkyy palvelutarjonnan vaihtoehdottomuutena ja siinä kuinka asiakkaan vapaa-ajalla ei ole hintalappua.*
- *Eri toimialoilla on erilaisia historiallisesti muokkaantuneita tapoja vastata asiakkaan tehokkaan ajankäytön vaatimuksiin. Esimerkiksi aukioloajat, odotus- ja jonotusajat vaihtelevat.*
- *Uudet digitaaliset aineistot ja analyysimetodit aktivoivat yritykset kehittämään uudenlaista aikaliiketoimintaa ja tapoja vastata moninaisiin tarpeisiin.*

Suomalainen kuluttaja on nöyrä. Näin väitetään. Odotamme kuukausia jo maksamaamme kirjahyllyä, polvileikkaukseen pääsemistä tai vaikkapa verovalituksen käsittelyä. Jopa Verkkokauppa.comiin mennessämme otamme mukaamme kirjan, jota voi lukea palvelutiskille pääsyä odotellessa. Uuden asunnon rakentamisessa hyväksymme kuukausien epävarman toimitusajan.

Rakennustoimialalla, esimerkiksi putkiremonteissa, asiakkaan aika näyttää olevan kaikkein vähäarvoisinta ja kuluttajien nöyryys rajattominta. Hankkeiden kesto määritellään poikkeuksetta enemmän työvoiman

tehokkaan käytön kuin joustavan asiakaspalvelun ehdoilla. Tämä näyttää olevan yleisempikin periaate suomalaisessa palveluyhteiskunnassa, jossa asiakasuskollisuus on maailman huippua. Vain lähikaupat, kioskit, pikaruokaketjut ja bensiiniasemat vastaavat melko mutkattomasti tehokkaan arjen hallinnan tarpeisiimme. Näiden ohella myös vesi-, puhelin ja sähkölaitokset ja useimmat mediapalvelut toimivat nopeasti muuttuvien tarpeidemme mukaisesti.

Tämän raportin ensimmäinen tavoite on kuvata moniaineksisesti tuotannon ja kulutuksen rytmien yhteistä sointia. Tuotannon ja kulutuksen kohtaaminen on radikaalisti muuttumassa tuotannon ja jakelun digitalisoitumisen sekä uudenlaisen kuluttajadiagnostiikan myötä. Samalla myös väestön ikääntyminen haastaa monia perinteisiä asiakaskohtaamisen tapoja. Optimistinen lähtökohtani on, että yritykset oppivat yhä paremmin sopeutumaan kuluttajien monimuotoisiin arjen rytmeihin. Ne alkavat kilpailla asemasta kuluttajien arjessa rikastamalla tarjontaansa ja luomalla paremmin kuluttajan ajankäyttöön sopivia palveluiden ”annoskokoja”.

Digitaalisen kuluttajatiedon määrä on kasvamassa räjähdysmäisesti samalla, kun se muuttuu yhä enemmän reaaliaikaiseksi. Tulkinnallisen kehikon luominen niin sanotun rytmianalyysin keinoin on raportin toinen päätavoite.

Asiakkaan ajankäytön tarpeiden huomioiminen on mitä suurimmassa määrin ”tehokkaan tuotannon kysymys”. **Ajan säästöä** tai tehostamista mahdollistavien palveluiden vähäisyyttä voidaan pitää nykyisten markkinoiden tehottomuuden ilmentymänä. Toinen kuluttajien ajankäyttöön liittyvä tehottomuuden ilmentymä on se, että palvelujen **tarjotaan väärään**

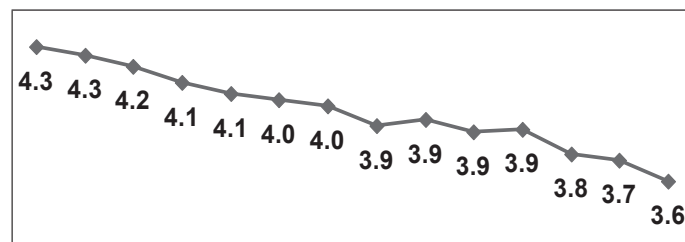
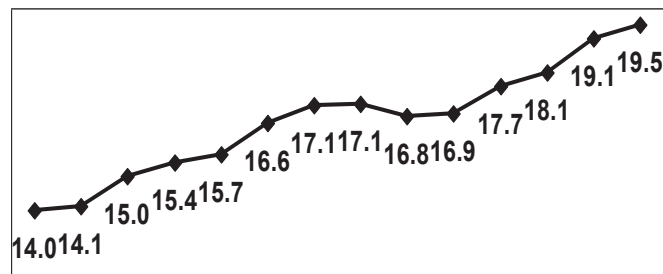
aikaan ja väärään paikkaan ja niiden saaminen kestää kohtuuttoman kauan. Kolmas tehottomuuden ilmentymä on se, että palveluja tarjotaan usein arjen rytmeihin sopimattomissa joko **liian suurissa tai pienissä erissä**, jotka vaativat erityisponnisteluja. Esimerkiksi golfkierroksia on tapana myydä vähintään neljän tunnin erissä (18 reikää).

Tulevaisuudessa **ajantäyttöliiketoiminta** (esim. huvitukset) ja **ajansäästöliiketoiminta** (esim. kotiin kuljetus, kotiapu, kodin koneet) tulevat saamaan rinnalleen kolmannen aikaliiketoiminnan muodon, **rytmiliiketoiminnan**. Mitä paremmin opitaan ymmärtämään kuluttajan hienosyistä arkea, sitä enemmän yritysten menestys perustuu ensisijaisesti niiden kykyyn löytää tilaa ihmisten arjessa ja vasta toissijaisesti kykyyn luoda tilaa tai tarpeita. Muutkin kuin media-alan yritykset oppivat paketoimaan tuotteitaan yhä joustavammin asiakkaan arjen ajankäyttöön sopiviksi palasiksi. Tämä vaatii aikaisempaa tarkempaa näkemystä kuluttajan arjen rytmeistä ja myös rytmihäiriöistä, jotka liittyvät sekä väestörakenteen muutoksiin että itse digitalisoitumiseen. Media-ala on ollut rytmiliiketoiminnan edelläkävijä tuotteidensa ja diagnostisen osaamisensa ansioista. Digitaalisten palveluiden myötä esimerkiksi pankkitoiminta alkaa näyttäytyä rytmiliiketoiminnan harjoittajana.

Piilevät rakennemuutokset: kuka omistaa kuluttajan ajan

Raportin keskittyy ensisijaisesti sellaisiin päivittäisiin palveluihin, joissa digitalisointi muuttaa kuluttajan ja tuottajan suhteellista neuvotteluasemaa ensimmäisenä. Tästä näkökulmasta oleellisia ovat pankki- ja

vakuutuspalvelut, koko viihde- ja informaatioteollisuus ja vähittäiskauppa. Viime vuosina asiakasrytmien uudelleen määrittymistä onkin tapahtunut erityisesti päivittäistavarakaupan ja pankkien alueella. Nämä ajankäytön muutoksista ovat kuitenkin jääneet varsin vähäiselle huomiolle. Vuonna 1996 suomalainen kävi keskimäärin 4.3 kertaa viikossa päivittäistavarakaupassa. Nyt vastaava luku on 3.6. Samaan aikaan keskiostos on kasvanut 14 eurosta 19.5 euroon (Kuva 1). Tämä muutos, kaupassakäynnin selkeä harventuminen, voidaan ehkä nähdä vastatoimenpiteenä sille, että kauppa on yhä kauempana asiakkaasta.

Kuva 1: Päivittäistavaran keskiostos (€) ja ostojen määrä viikossa 1996-2010 (nielsen:pt-ostamisen trendejä 1996-2009)

Myös pankkitoimialalla palvelurytmi on muuttunut oleellisesti. Vielä vuonna 1995 esimerkiksi Osuuspankkiryhmän asiakkaista 65 prosenttia kävi

kerran tai useammin kuukaudessa pankin toimipisteessä. Kymmenen vuotta myöhemmin enää 35 prosenttia asiakkaista kävi kerran tai useammin kuukaudessa pankin toimipisteessä. Vastaava kehitys tultaneen näkemään muillakin palvelualueilla lähitulevaisuudessa. Kuluttajien arjessa tämä näkyy yhtäältä matkustamiseen käytetyn ajan säästössä ja toisaalta (kotoa tehtyjen) asiointikertojen määrän kasvuna. Mahdollisesti myös asiakassuhde muuttuu kiinteämmäksi. Nykyään OP-Pohjolan asiakkaista yli puolet asiakkaista käy vähintään kerran viikossa ja jopa joka viides käy nettipankissa päivittäin. Pankkivierailut tapahtuvat yleensä illan varhaisina tunteina. Kulutuksen helpommin mitattavat rahamääräiset muutokset jättävät helposti varjoonsa tällaiset ajankäytön muutokset. Muutoksen ymmärtämistä ei helpota se, että esimerkiksi Tilastokeskus julkaisee ensimmäiset uutta vuosituhatta kuvaavat ajankäyttötilastot vasta vuonna 2011.

Rytmi liiketoiminnan näkökulmasta päivittäistavarakauppa on kiinnostava, koska siellä pyrkimys muuttaa kulutuksen rytmejä ja aukioloaikoja on ollut ilmeistä jo vuosikymmenien ajan aina työaikalainsäädännön alkuvaiheesta alkaen. Kokonaisuudessaan ala on kokenut merkittäviä rakennemuutoksia. 1800-luvulla kiertokauppias liikkui ja asiakas pysyi paikoillaan. Nykyään asiakas liikkuu ja kauppias pysyy paikoillaan. Aikoinaan markkinat ja kauppa sijoittui tyypillisesti kaupunkien keskustoihin. Sittemmin kauppa on siirtynyt yhä enemmän kaupunkien ulkopuolelle ja kauppamatkat ovat pidentyneet. Samalla kaupassa käyntien määrää on vähentynyt, kuten edellä näimme.

Vaikka kuluttajien kaupassakäyntiaika kasvaa, kansantalouden tai yritystalouden tuottavuus- ja tehokkuuslaskelmat eivät tätä huomioi. Kaupan

kannattaa pistää kuluttaja tekemään jakelutyö. Esimerkiksi Yhdysvalloissa kaupan tuottavuuden kasvu johtuu siitä, että ihmiset ovat Wal-Martin myötä ottaneet yhä suuremman vastuun vähittäiskaupan jakelutyöstä. Kuluttajien tekemän jakelutyön arvon suuruudesta kertoo suomalaistutkimus, jonka mukaan 2000-luvun alussa kotiapulaisen palkalla arvioidun kuluttajien jakelutyön arvo oli samaa mittaluokkaa kuin sosiaali- ja terveystoimet noin 12 miljardia euroa (Varjonen, Aalto, 2001).

Tuottajakeskeisessä maailmassa (maailmankuvassa) yritykset kuvittelevat omaavansa kuluttajien ajan ja paikan omistus- ja hallintaoikeuden (vaikka käytännössä näin harvoin on)¹. Digitalisaatio tulee epäilemättä muuttamaan asiakaspalvelun, kaupassakäynnin, transaktioiden ja median rytmejä, aikoja ja paikkoja. Tulemme näkemään seuraavissa jaksoissa, kuinka vastoin usein esitettyä näkemystä mobiili tietoyhteiskunta ei ole tuottanut tai tuottamassa paikasta ja ajasta riippumatonta kulutusta vaan pikemminkin voimistamassa monia arkisia rytmejä.

Kulutuksen rytmit syntyvät yhtäältä arkisten käytäntöjen ajallisten kytkentöjen, kodissa esimerkiksi ruuanlaitto edeltää aina syömistä, ja paikallisten kytkentöjen, koko perheen ruokailu tapahtuu usein samaan aikaan, yhteisvaikutuksena². **Raportissa kehitettävä rytmianalyttinen**

¹Yksinkertaistetusti tätä niukkaa luonnonvaraa voidaan kutsua ”aikatilaksi”. Filosofit (Heidegger, Schatzki, Lefebvre) ovat kirjoittaneet runsaasti aikatilasta (”timespace”), eikä tarkoitus ole tässä yhteydessä puuttua tähän keskusteluun muuta kuin toteamalla, että kuluttajan aikatilassa on kysymys muustakin kuin säiliöstä (container), jonka määrä ja laajuus olisi jotenkin kiinteä ja annettu. (kts. Pantzar 2010, Pantzar & Shove 2010).

² Osa säännöllisyydestä johtuu käyttäytymistämme ohjaavista tiedostamattomista ja yhteiseen kulttuurimme juurtuneista seikoista, joille on vaikea nähdä edes vaihtoehtoja. Osa rytmeistä on seurausta hyvinkin tietoisista yksilön valinnoista. Osa liittyy luonnon vuosikiertoon, osa biologisiin tarpeisiimme ja osa talouden kiertokulkuun. Yrityksille rytmien hallinta näkyy resurssien hallinnan, esimerkiksi palvelimien ja kaistanleveyden, mitoittamisen haasteina. Niin sanotut pilvipalvelimet ovat yksi ratkaisu, jotka ehkä

näkökulma synnyttää uusia tutkimuskysymyksiä esimerkiksi sen suhteen miten aktiviteetit joko syövät tai vahvistavat toisiaan muodostaen kokonaisia ”vastavuoroisuuden kehiä” (”autocatalytic cycles”, Pantzar, Shove 2010). Voidaan sanoa, että osa arjen rutiineista toimii kollektiivisten käytäntöjen raaka-aineena. Kuten myöhemmin näemme, esimerkiksi lauantai-illasta on tullut suomalaisille eräänlainen ”yhdessäolon tuotantotapahtuma”. Yhtäläillä voidaan nähdä, että tietyt aktiviteetit, esimerkiksi palkkatyön tulo koteihin syö resursseja muilta arkisilta käytännöiltä.

Kuluttajamassat tutkimuskohteena: Kuinka talous oppii ja sopeutuu ihmisten tavoille?

- *Yksinkertaisena ja ehkäpä naiivin optimistisena lähtökohtanani on markkinoiden vapautumisen, Internetin ja sosiaalisen median myötä nousut ajattelu, jonka mukaan ihmisten ei pidä enää oppia ”tekniikan tavoille”, vaan pikemminkin tekniikan ja palveluinfrastruktuurien pitää oppia ”ihmisten tavoille”. Mitä ovat ihmisten tavat tai ihmisen luonto?*

Medialiiketoiminnassa kilpailu asiakkaan ajasta on jo pitkään tiedostettu kamppailulaji. Tulevaisuudessa kaikki yritykset oppivat kysymään, mikä on transaktioiden ”primetime” ja arvioimaan omaa markkinaosuuttaan esimerkiksi kuluttajien lauantai-illasta. Samalla ne oppivat näkemään, että

---

helpottavat yksittäisten toimialojen rytmivaihteluiden ongelmia. Digitaalisen liikenteen mittakaavan ja moninaisuuden kasvun myötä yksittäiset huippukuormitukset mahdollisesti kumoavat toisiaan.

pahin kilpailija ei ehkä olekaan lähin pankkir ryhmä, vaan mahdollisesti vaikkapa chattipalvelu, televisio tai peräti perunalastujen syöminen ja oluen juominen kavereiden kanssa. Tällaisten yllättävien yhteyksien havaitsemiseksi palveluyritysten täytyy oppia ymmärtämään ihmisten tavat.

Viimeisten vuosikymmenien aikana kuluttaja- ja innovaatiotutkimuksessa onkin tapahtunut selkeä siirtymä kuluttajien rutiinien ja arjen rytmien ymmärtämisen suuntaan. **Innovaatioiden vastaanottajan näkökulmasta ("edisonilainen" teknologinen ja taloudellinen determinismi) on siirrytty painottamaan yhä enemmän kuluttajien aktiivista roolia markkinoilla.** Tällaista uudenlaista ajattelutapaa on kutsuttu muun maussa "tekniikan kesyttämisen" näkökulmaksi ("domestication", kts. Pantzar 1996): Kuluttaja ei enää näyttäydy pelkkänä tekniikan vastaanottajana³ vaan myös luovana toimijana ja mahdollisesti innovaatiopartnerina. Viime vuosien aikana tällaista kuluttajan aktiivista toimintaa korostavaa ajattelua on kehitetty erityisesti niin sanotun käytäntöteorian puitteissa (Pantzar, Shove, 2010; Shove, Pantzar, Watson, 2011). (kts. Liite 2).

2000-luvulla edelläkävijäeliittien (Lead user) käyttäytymistä tarkasteleva näkökulma on saanut rinnalleen laajemman **kuluttajien massaliikkeen näkökulman:** tavallisten kuluttajien muodostamat joukot tekevät liikkeen. Internetin myötä uusi jakamisen tekniikka ("Web 2.0, participatory web") ja uudenlainen tekninen valmius seurata massojen viisautta on *Kuluttaja 2.0* (ja 'Wikinomicksin') ytimessä (Pantzar, Hyvönen, Repo, Timonen, 2008;

³1980- ja 1990-luvuilla kuluttajia oli tapana lähestyä kuluttajaeliittien kautta. Tyypillisesti nuoret ja rikkaat miehet olivat tässä katsantokannassa teknologian edelläkävijöitä ("Lead users, pro-am consumers, users as producers, innovative consumers"). Innovaatioiden nähtiin usein syntyvän "tuottavassa kulutuksessa" (tekniikan harrastajat, urheiluyhteisöt) ja tästä syystä esimerkiksi viihdeteollisuutta ei yleensä nähty tutkimisen arvoisena.

Shirky 2010). Avointen innovaatioiden ja kuluttajalähtöisen tuotekehityksen ympärille on syntymässä suorastaan oma tietoteollisuutensa uusine diagnostiikkamenetelmineen. **Kuluttajadiagnostiikkaa kehitetään aktiivisimmin jättimäisten globaalien tieto-operaattoreiden, esimerkiksi Amazonin, Googlen, Facebookin ja Nokian konttoreissa. Suurten kuluttajamassojen diagnostiikasta tullee erilaisten IT-operaattoreiden ja mediatalojen keskeinen ja mahdollisesti jopa kaupallistettava toiminto 2010-luvulla.**

Tulevaisuudessa sääennusteiden ohella saatamme kuulla ennusteita siitä, mihin kansakunnan huomio on siirtymässä vaikkapa sosiaalisessa mediassa. Jo nyt voidaan poimia vaikkapa Sanoma Osakeyhtiön nettiseurannasta havaintoja kuluttajien intressien muuntumisesta työviikon edetessä. Iltasanomien verkkolehden viihteen viikoittainen "primetime" (suurimmat kävijämäärät) on maanantaisin kello 15.00 paikkeilla. Säätilasta ollaan kiinnostuneimpia tiistain aamupäivällä (is.weather). Torstaina juuri ennen työajan loppua huomio kiinnittyy viikonlopun ruokalistaan (is.ruokalan suurimmat kävijämäärät).

Tuotannon ja jakelun digitalisoituminen siirtää kulutuksen hetkiä uusiin paikkoihin ja tiloihin. Näin syntyvät "rytmihäiriöt" voivat aiheuttaa väliaikaisia hyvinvointitappioita. Tähän kysymykseen, ajankäytön muutoksen kokemukselliseen näkökulmaan, pureudutaan kappaleessa 5 (Rytmihäiriö). Tätä ennen kuitenkin tarkennetaan rytmianalyttistä näkökulmaa. Tätä näkökulmaa viritetään ensiksi kulutuksen rytmeistä kertovan yritysaineistojen valossa. (Kappale 2: Asiakkaan aika ja talouden rytmiliike). Tämän jälkeen kehitetään erityistä rytmianalyttistä näkökulmaa

(Kappale 3: Rytmianalyysi). Rytmianalyysin teoreettista taustaa kuvataan hieman yksityiskohtaisemmin liitteissä 1 (Rytmianalyysin teoreettista taustaa). Kappaleessa 4 (Kuluttajat ajankäyttötutkimuksen näkökulmasta) lähestytään kulutuksen rytmejä tilastollisen tutkimuksen näkökulmasta.

Sekä yrityksistä ja kotitalouksista kerätyt tilastot kertovat kulutuskäytäntöjen toisteisuudesta ja säännöllisyydestä ainakin suurten massojen tasolla. Usein se mikä näyttää kansakuntien tasolla hitaalta muutokselta, voi yksittäisen muutoksen kohtaavan ihmisen näkökulmasta tuntua murskaavalta kokemukselta. Väestörakenteen muutos ja tekninen kehitys tullevat johtamaan siihen, että myös tulevaisuudessa kohtaamme jatkuvaa muospainetta ja siihen liittyen stressiä. Tämä vahvistaa kiireen vastakulttuureiden nousua (esim. keskittymistä vaativat harrastukset) (Kappale 6: Kiireen vastaliikkeet). Tällaiseen muutokseen nykyinen elinkeinoelämä on huonosti varustautunut. Viimeisessä kappaleessa (7: Rytmiliiketoiminta) pohditaan uudenlaista rytmiliiketoimintalogiikkaa, jonka lähtökohta on yhtäältä tekniset mahdollisuudet vastata paremmin tehokkaan ajankäytön vaatimukseen ja toisaalta kiireen vastakulttuurien nousu.

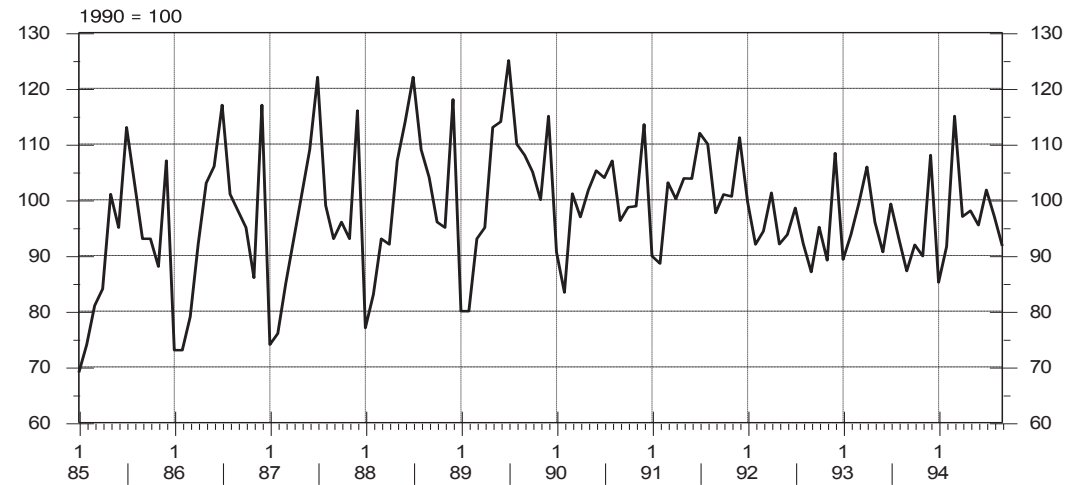
Yritysaineistojen ja ajankäyttötutkimuksen tulosten yksityiskohtaisuus, tarkkuus tai ajankohtaisuus ei ole oleellista vaan pikemminkin kokonaiskuva, joka välittyy rikkaan aikaisemmin lähes julkaisemattoman aineiston kautta. Laajojen kysymysten tarkempi analyysi edellyttää uudenlaisia tutkimuksellisia työkaluja ja ehkäpä jatkossa kokonaisen 'ajankäytön organisaatioteorian' syntyä. Tämän raportin tehtävä on lähinnä jäsentää ja täsmentää tutkimuskysymyksiä rinnastamalla

rikas empirinen aineisto uudenlaisiin rytmiteoreettisiin näkökulmiin. Aloitetaan tarkastelu yritysten keräämän asiakasdatan näkökulmasta.

2) Asiakkaan aika talouden rytmiliikkeessä

Päivä, viikko-, kuukausi ja vuosirytmit koskettavat hyvin erilaisia talouden ilmiöitä ja osa-alueita. Taloustieteilijälle tuttuja ovat noin viiden vuoden pituiset suhdannerytmit ja 50 vuoden pitkät syklit. Kaupan tutkija puolestaan näkee rytmejä sekä viikoppäivien että myös kuukausien tasolla. Esimerkiksi päivittäistavarakaupan suurin tuntimyynä on joka vuosi joulukuun perjantaisin kello 17.00. Hiljaisinta on tammikuun maanantaiaamuina. Kesän viikkorytmi on erilainen kuin talven. Talvella lauantaimyynä voi vastata viidenneksestä koko viikon myynnistä, kun taas kesällä lauantaimyynä vastaa normaalia arkipäivää. Osaava kauppias tuntee myynnin säännönmukaisuudet ja osaa varata oikean määrän tuotteita kaupan hyllyille.

Tilastokeskuksen kaupan tilastot kertovat kaupan vuosirytmien samankaltaisuudesta yleisemmällä tasolla. 1990-luvun lama, huippukorkeine korkoineen ja devalvaatioineen, toi mukanaan rytmihäiriöitä. Esimerkiksi supermarkettikaupan sisäiset kausivaihtelut vaimentuivat, kun sekä myynnin huiput että pohjat lähestyivät toisiaan laman aikana. (Kuva 2)

Lähde: Tilastokeskus

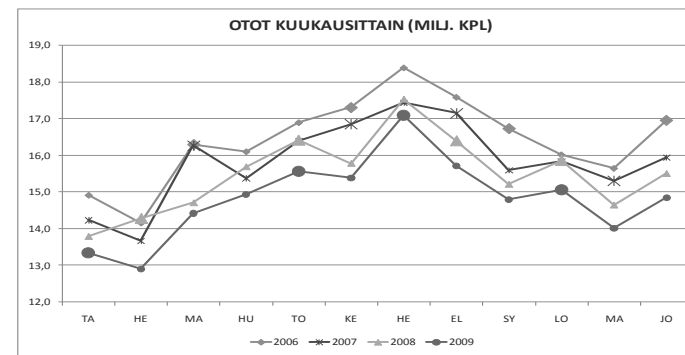
Kuva 2. Supermarketkaupan volyyymi-indeksi kuukausittain 1985-1994
(Lähde: Tilastokeskuksen kaupan tilastot)

Nostoautomaatin kuukausirytmit

Rytmit myös muuttuvat olosuhteiden muuttuessa. Tulevaisuudessa mahdollisesti energian hinnan nousu palauttaa osan vuosirytmistä, jotka teollinen aika teknisen keksintöineen (esim. ilmastointi) laimensi. Asuntojen lämmityksen (tai viilennyksen) sijaan ehkä aletaan taas tarjota vuoden aikaan vaihtelevia huoneratkaisuja. Tänä päivänäkin vuosirytmillä ja säätilalla on toki vaikutuksensa. Tämä käy ilmi esimerkiksi pankkiautomaattien nostoista. Kuluttajien lomarytmi näkyy siinä, kuinka käteisrahaa nostetaan selkeästi eniten kesä- ja elokuun välisenä aikana (ja joulun aikaan). Helmikuun pakkasilla nostoja on vähiten. Myös säällä on vaikutuksensa eikä liene sattumaa, että keskimääräistä sateisimpina kesäkuina vuosina 2008 ja 2009 nostot olivat selvästi alhaisemmalla tasolla

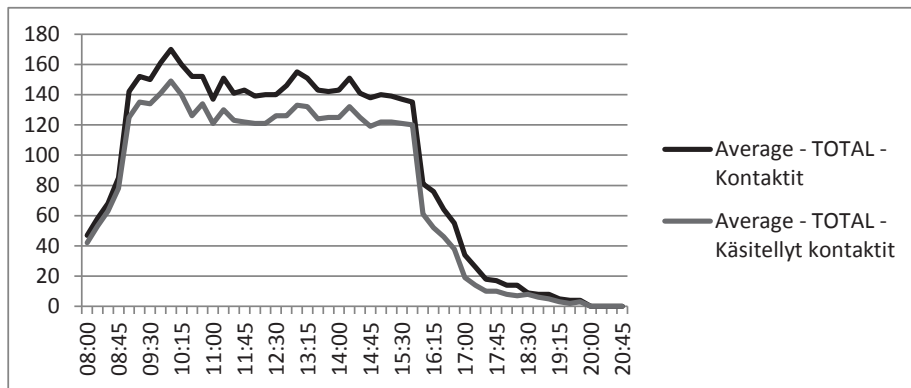
kuin keskimäärästä kuivempina kesäkuina 2006 ja 2007 (Kuva 3).

Viikonpäivistä vilkkaimpia ovat perjantai ja lauantai ja vastaavasti sunnuntai on hiljaisin. Vuorokausirytmii vaihtelee automaattien sijainnin mukaan aivan vastaavalla tavalla kuin esimerkiksi kioskikauppa (liikenneasemat vs. asuinalueet). Nostoautomaattien (kuten myös kioskien) ensimmäinen aktiivisuuden aalto tulee arki-aamuna, kun työmatkan yhteydessä nostetaan rahaa. Tämän jälkeen automaatilla käydään lounasajalla ja työstä poistuttaessa. Myös lauantain myöhäisiltana kävijöitä on runsaasti.

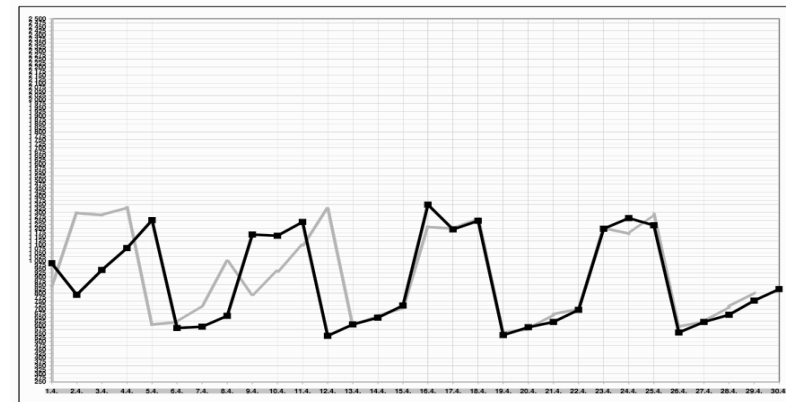
Kuva 3: Pankkiautomaatin kuukausittaiset käteisnostot 2006-2009 (lähde: Automatia 2011).

Palveluyritykset hallitsevat asiakasvirtoja hyvin eri tavoilla ja ovat hyvin eri tilanteessa esimerkiksi verkkopalveluiden kehityksen osalta. Puhelin on yhä tänä päivänä tärkeä osa palveluverkoston. Erään vakuutusyhtiön päivittäiset asiakaskontaktit (call centerissä) jakautuvat tasaisesti päivän aikana (Kuva 4). Arkisin auki olevan asiakaskeskuksen päivä alkaa yhdeksältä ja loppuu noin kello neljä. Eniten kontakteja on noin kymmenen maissa.

Kuva 4: Erään palvelukeskuksen päivittäiset asiakaskontaktit

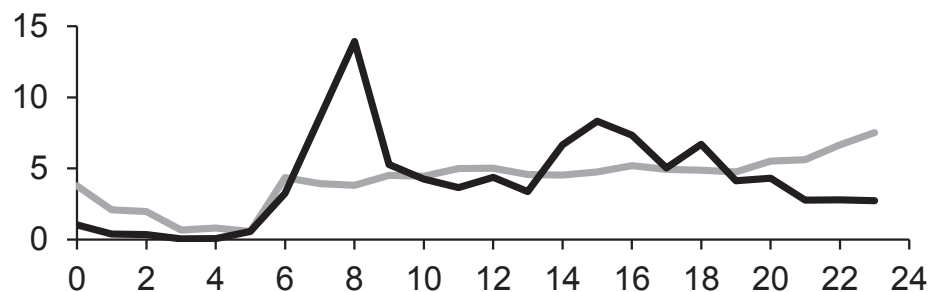
Vakuutusyhtiön asiakasvirta (tai asiakastarpeet) ei liene niin tasainen kuin edellisestä kuvasta voisi päätellä, vaan kyse on siitä, että asiakas odottaa puhelimen päässä palveluita. Näin saadaan työvoiman ja pääoman käyttö tehokkaaksi asiakkaan odotusajan kustannuksella. Suurimmassa osassa liiketoimintaa asiakasvirran vaihtelut ovat selkeämpiä ja sallitumpia. Esimerkiksi ravintolatoimilla pizzamyynä vaihtelee huomattavan selkeästi niin päivän sisällä kuin eri kuukauden päivinäkin. Kysyntä painottuu selkeästi viikonlopun iltoihin. Pizzakaupassa kuluttajien sopeuttaminen pitkillä jonotusajoilla ei tule kyseeseen. Myös viikonpäivittäin myynti vaihtelee rajusti (kuva 5).

Kuva 5: Pizzaketjun myynti (huhtikuu 2010 (tumma) ja huhtikuu 2009 (harmaa))

Talouden rytmiliikkeelle on ominaista se, että vaihtelu yhdellä kaupan sektorilla merkitsee yleensä kausivaihtelua toisella sektorilla. Esimerkiksi ilmaislehtiä on tapana jakaa keskiviikkoisin, koska perjantain ja lauantain tarjousmyynnin rytmit edellyttävät tällaista toimintatapaa. Vastaavasti tekstiilikaupassa jouluun varautuminen alkaa varhain syksyllä tilausneuvotteluiden yhteydessä. Trendivärit ovat päätetty jo yli vuotta aikaisemmin erilaisten kansainvälisten trendiraatien äänestyksissä (esim. Intercolor). Tämä värien standardisoimiseen tarkoitettu globaali toiminta käynnistyi jo 1950-luvulla, kun väriraaka-aineiden riittävyys kullekin sesongille haluttiin taata. Trendivärien vaihtelu lienee selkein esimerkki keskitystyistä tuotetuista rytmeistä. Valtioiden harjoittama koordinoitu finanssipolitiikka voisi olla toinen esimerkki keskitetystä rytmeihin vaikuttamisesta. Yleisempää kuitenkin on, että kulutuksen rytmit syntyvät ja vakiintuvat lukuisten mikrokooppisten päätösten hajautuneessa ja mutkikkaassa vuorovaikutuksessa.

Tekniikan askeleet muuttavat vain hitaasti arjen rytmejä. 2000-luvulla yli kymmenen vuotta matkapuhelimen yleistymisen jälkeenkin sunnuntaisin otetaan vähiten puheluita ja ne ovat muita viikonpäiviä pidempiä. Yhä edelleenkin maanantaisin puhutaan eniten puheluita, talvisunnuntait ovat huomattavasti vilkkaampia kuin kesäsunnuntait. Puheluiden paikat ovat kuitenkin uusia ja esimerkiksi autosta (ja kotimatkasta) on tullut tärkeä kommunikaatiopaikka. Myös musiikin kuuntelu tapahtuu nykyään paljon enemmän liikkeessä kuin aikaisemmin. Tämä käy ilmi Zokemin tekemästä kattavasta tutkimuksesta älypuhelimien käytöstä (Kuva 6). Musiikin kuuntelu painottuu selvästi liikkumisen hetkiin. Ajankäyttö esimerkiksi sosiaalisessa mediassa on tasaisemmin jakautunut.

Kuva 6: Älypuhelimien päivän sisäiset käyttötavat (minuutit tunnissa 0-24, Zokem 2010) (musiikin kuuntelu: musta ja sosiaalinen media: harmaa)

Digitalisoituminen, väestön vanheneminen ja luonnonvarojen niukentuminen tulevat muuttamaan tuotannon ja arjen rytmejä. Esimerkiksi

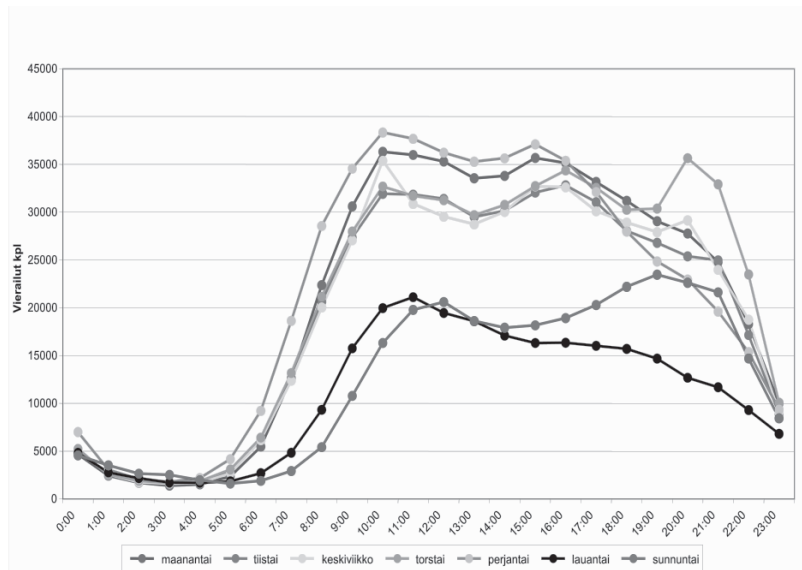
vanhat ruokailun tai sosiaalisen kanssakäymisen aktiviteetit saattavat siirtyä uusiin paikkoihin ja uusiin aikoihin. Toisaalta vaikka kaupan rakenne muuttuu, tietyt tarpeet ovat yhä vahvasti sidottuja erityisiin hetkiin ja paikkoihin. Esimerkiksi maanantiaamun päivittäistavarakaupan myynnissä korostuvat jatkossakin tupakka, pastillit ja suun raikasteet. Lauantain varhaisillan asiakaskunta on jatkossakin huomattavan nuorta; olut ja perunalastut säilyvät yliedustettuna myynnissä. Myös 2020-luvulla lauantai-iltana loton jälkeen kohdataan alkoholin kulutuksen viikoittainen huippu. Muutoksiakin tapahtuu. Esimerkiksi kioskilta ostettavan aamukahvin myötä Rautakirjasta on tullut Suomen suurin kahvila. Ulkona syödyn aamiaisen yleistymisen on todennettu Yhdysvalloissa ja se ehkä kertoo entistäkin työkeskeisemmän yhteiskunnan kehittymisestä.

Usein se mikä näyttäytyy aluksi epäsäännöllisyydeksi, on uuden säännöllisyyden alku. Esimerkiksi tietotekniikka on arkipäiväistyessään tuottanut uudenlaisia aika-paikka riippuvuuksia. Esimerkiksi pankkiasiointi hoidetaan nykyään kotoa alkuillasta.

Sähköinen pankkiasiointi

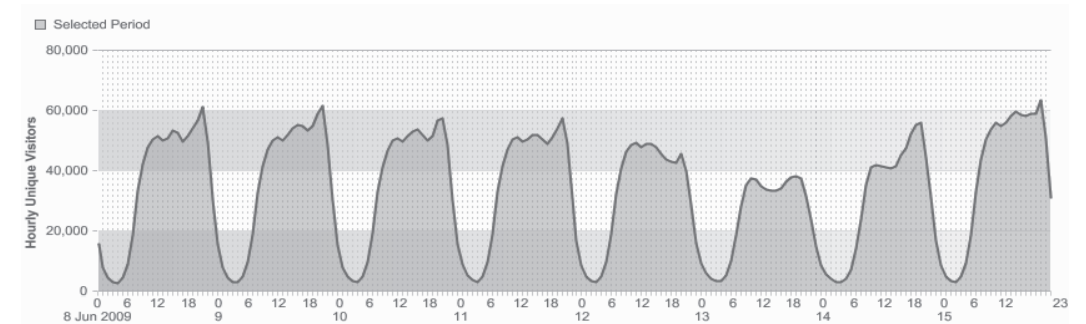
Helmikuussa 2010 arkisin OP.fi pankissa ”käytiin” työaikaan varsin tasaisesti (Kuva 7). Torstai-iltana pankkiaktiivisuus ilmeni myös iltautuisten aikaan. Lauantain aamupäivän jälkeen pankkivierailut hiljenevät selvästi kunnes ne taas aktivoituvat selkeästi sunnuntai-iltana. Työpäivän aikaista aktiivisuutta voidaan ehkä kuvata simultaanisen tekemisen käsitteellä eli sillä, että pankkiasiat löytävät luontevan tilansa palkka- ja kotityön rytmeistä. Lauantai-ilta on pyhitetty perheelle eikä tällaista vapaata tilaa ole

kulttuurisista syistä. Huomionarvoista on se, että aikoinaan työntaja antoi valtakunnallisen ohjeen siitä, kuinka pankkiasioita tulisi hoitaa työajalla nettiyhteyksien kautta (90-luku). Tämä saattoi aikoinaan edistää pankkitoiminnan rationalisaatiota. Voidaan kysyä, avasiko tämä tien myös siihen, että työpäivinä esimerkiksi facebook -päivitykset tai uhkapelien nettipalaaminen ovat yleisempiä kuin viikonlopun vapaa-ajalla.

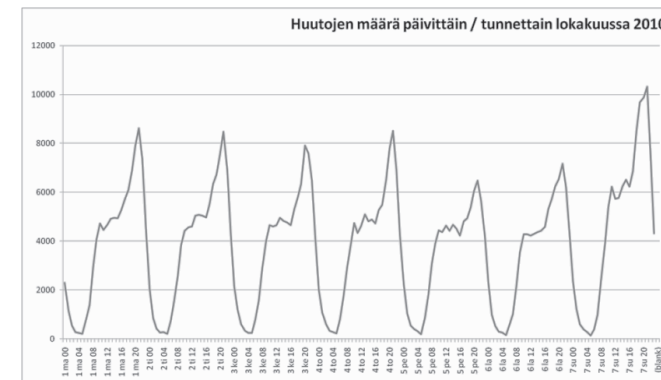

Kuva 7: Suomalaiset nettipankissa. Vierailut op.fi:ssa helmikuussa 2010.

Usein uudet rytmit ja säännöllisyydet nousevat arjen jo olemassa olevien aktiviteettien määräämissä rajoissa. Nuorten chatti-keskustelu on kiihkeintä noin kello 19.00 ja vilkkein päivä on maanantai. Päivällä ollaan vähemmän aktiivisia. Lauantai-illat ovat sosiaalisen nettiaktiivisuuden hiljaisimpia hetkiä. (Kuva 8). Vastaavaa lapsiperheiden elämän säännönmukaisuutta on löydettävissä nettihuutokaupasta, jossa käydään paljon kauppaa lasten tarvikkeista erityisesti sunnuntai-iltaisina. (Kuva 9)

Kuva 8: Erään chattipalvelun viikkorytmi (13.6 on lauantai) (Lähde Microsoft, Kesäkuu 2009)

Kuva 9: Nettihuutokaupan viikkorytmi (y-akseli kuvitteellinen): perjantai ja lauantai pyhäpäiviä ja sunnuntain huippu (40 % kaupoista liittyy lasten tarvikkeisiin) (Lähde Huuto.net, skaalaa muutettu)

Taistelu arjen markkinaosuuksista on taistelua muuttuvista aikapaikkatiloista

Kaupan aukiolokeskustelussa vapauttamisen kannattajat ovat vähätelleet yhteiskunnan rytmien kulttuurista merkitystä ja alkuperää. Vastaavasti vapauttamisen vastustajat ovat luultavasti liioitelleet muutoksen vaikutusta ajankäyttöön. Viikonloppu ja lepopäivät säilyvät jatkossakin erityisinä viikonpäivinä. Kuten edellä näimme, esimerkiksi 24 tuntia auki olevassa nettipankissakin viikonloput ovat säilyttäneet erityisasemansa. Nettiasiointi viettää lauantai vapaata ja aktivoituu sunnuntai-illalla, kun valmistautuminen työviikkoon alkaa. Toki muutoksiakin voidaan ennakoida. Samalla kun sunnuntain aukiolo lisää viikoittaisia kaupassakäyntien määriä, se vaikuttaa myös esimerkiksi lastenhoidon viikkorytmiin. Aluksi kaupan työntekijät, sitten leipomotyöntekijät ja myöhemmin muutkin työpaikat saattavat siirtyä enenevästi sunnuntaityöhön. Toistaiseksi sunnuntaikaupan lisääntyminen on kuitenkin näkynyt lähinnä maanantaikaupan vähentymisenä, tiistain kaupassakäyntien kasvuna ja keskiviikon vähentymisenä (Nielsen PT-data, 2010).

Eri toimialojen ja tasojen vuorovaikutuksia on vaikea hahmottaa, koska vakiintunutta tutkimusta alueella ole tehty muun muassa aineistojen puutteen takia. Aikoinaan harva olisi esimerkiksi aavistanut, kuinka jääkaapin tulo koteihin merkitsee radikaalia muutosta kaupassakäyntitapoihin ja myös kaupan rakenteeseen. Kun lihan ja maidon varastointi siirtyi kaupalta kodeille, päivittäiset kaupassa käynnit vähenivät ja kivijalkakaupan radikaali häviäminen kaupungin keskustoista käynnistyi.

Elämän tahti luultavasti pikemminkin kiihtyy kuin hidastuu. Mikä oleellisinta, erilaiset aktiviteetit, kaupalliset ja epäkaupalliset, kilpailevat yhä selvemmin kuluttajien vapaista hetkistä. Yritykset myös tulevat entistä tietoisemmiksi kilpailutilanteesta uusien diagnostisten välineiden avulla. Kuluttajien aika- ja paikkarajoitteiden ymmärryksestä tulee keskeinen muoto liiketoimintaosaamista (kts. kpl. 6). Seuraavilla sivuilla nämä kysymykset puetaan niin sanotun rytmianalyysin kielelle.

3) *Rytmianalyysi tutkimuksellisena näkökulmana*

- *Yleinen palvelu- tai ajankäyttötutkimus tarjoaa niukasti suoria vastauksia kaupankäynnin rytmien tutkimiseen. Usein analyysi keskittyy vain yhteen toimialaan tiettyihin ihmisryhmiin. Kulutusta ja tuotantoa tarkastellaan vain harvoin yhtä aikaa.*
- *Rytmianalyysi tarjoaa uudenlaisia käsitteellisiä elementtejä vakiintuneen talous- ja yhteiskuntatutkimuksen ulkopuolelta.*
- *Rytmianalyysin taustalta on tunnistettavissa muun muassa kronobiologian ja musiikin teorian ja kaupunkitutkimuksen perinteet.*

Kronobiologia

Sydämen syke, unirytm, hengitys- ja ruokailurytmi määrittelevät kaikkien tunnettujen yhteiskunta- ja talousmuotojen elämää.

Kronobiologia tutkii eliömaailman (ml. ihmisten) rytmejä ja yksi sen lähtökohtia on sama kuin tämän raportin: **Rytmit ovat merkki**

monimutkaisten orgaanisten verkostojen elämästä (Foster jne. 2004, Koukkari jne. 2006; Pantzar, Shove 2010). Kulutus ja tuotanto, tai kodin arjen ja työn käytännöt muodostavat verkostomaisen kokonaisuuden. Samalla tavalla biologiset, kulttuuriset ja taloudelliset verkostot ovat sykkeisessä vuorovaikutussuhteessa toistensa kanssa.

Ihmisellä on sydämen sykkeen ohella lukuisia eripituisia biologisia rytmejä (minuutti-, tunti-, päivä-, viikko-, kuukausi-, vuosi- ja elinkaari rytmi). Yksilötasolla pysyvät poikkeamat biologisista rytmeistä merkitsevät usein patologista tilaa, joka pitempään kestäessään johtaa terveyden heikentymiseen. Esimerkiksi diabetes ja ylipaino korreloivat unirytmien häiriöihin (Foster jne. 2004; Koukkari jne. 2006; Kreitzman 1999). Biologisten ja sosiaalisten rytmien muuttaminen ja yhteensovittaminen on usein väkivaltaista ja hidasta.

Yritystutkijat kuvaavat organisaatioiden sisäisten rytmien yhteensovittamisen ongelmaa ”entrainment” -käsitteellä (esim. Ancona & Chong 1996), joka voidaan ehkä kääntää (passiiviseksi) resonanssiksi tai (aktiiviseksi) tahdittamiseksi. Musiikissa entrainment -käsitettä vastaava termi on ”polyrytmiikka”, joka tarkoittaa kahden tai useamman rytmin sovittamista yhteen ja niiden muodostamaa rikasta lopputulosta. Jazz ja afrikkalaispohjaisille musiikki perustuu polyrytmiikalle. Musiikkimetaforaan palataan tarkemmin seuraavassa kappaleessa.

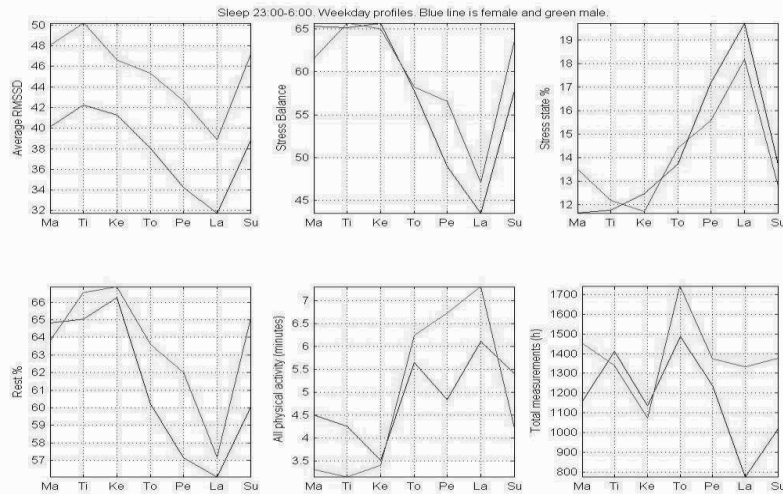
Yrityksen eri osien ja työntekijöiden yhteisen rytmin löytäminen ja analysointi on haastava tehtävä. Vielä haastavampaa ja vaikeammin tutkittavaa on tämän kirjoituksen kohdealue eli tuotannon ja kulutuksen

rytmien yhteensovittaminen. Tutkimusta aiheesta on niukasti, jos ollenkaan. **Kehollisten, kulttuuristen ja taloudellisten rytmien yhteisvaikutusta on harvoin tutkittu yhdessä, koska luonnon ja kulttuurin ilmiötä on tapana lähestyä vain yksittäisten tieteenalojen ja ilmiöiden näkökulmasta.**

Arkikielessä on kuitenkin käsitteitä, joissa yhdistyvät luonnon ja kulttuurin prosessit. Yksi tällainen on *stressin* käsite, jolla viitataan paitsi kiireen ja riittämättömyyden kokemukseen niin myös mitattavissa olevaan fysiologiseen tilaan. Ristiriitaiset odotukset ja arkisten rytmien yhteensovittamisen pakko näyttää edistävän stressin kokemusta. Kriittisiä hetkiä ovat esimerkiksi lomamatkoihin tai juhliin valmistautuminen kuten yhtäläillä vaikkapa ruuhkaliikenteessä ajaminen (esim. Southerton 2005). Se miten stressi heijastuu vaikkapa kulutukseen, olisi oma tutkimuskysymyksensä, jota ehkä parhaiten voisi valaista tutkimalla ihmisten pakonomaista ostamista lentokenttien tax-free kaupassa.

Stressillä näyttää olevan selkeästi oma työhön sidottu viikkorytminsä. Pitkäaikaiseen sykemittariseurantaan ja tuhansiin havaintoihin (lähinnä työikäisten kansalaisten) perustuva suomalainen tutkimus kertoo, että erityisesti naisten stressitaso on korkeimmillaan lauantaisin ja alhaisimmillaan levätyn viikonlopun jälkeen maanantaisin ja tiistaisin (Kuva 10). Nämä tulokset ja stressitason mittaamiseen haettu patentti (Kettunen et al. United States Patent No. 7330752B2, 2008) perustuvat näennäisen yksinkertaiseen ajatukseen (ja mutkikkaaseen matematiikkaan), jonka mukaan stressaantuneen sydämen syke vaihtelee vähemmän räsistustason muuttuessa kuin vähemmän stressaantunut sydän. Koko viikonlopun kestävä lepo on tarpeen stressistä palautumisessa. Mitä vanhemmista ihmistä on kyse

sitä hitaammin palautuminen tapahtuu. Palaamme stressin ja ajankäytön yhteyteen kappaleessa 5 (Rytmihäiriö). Seuraavaksi kuitenkin menemme syvemmälle itse rytmianalyysiin.

Kuva 10: Suomalainen First Beatin kehittämä stressin mittaaminen perustuu sydämen sykevälin ja räsäyksestä palautumisen herkkyuden tutkimiseen. Oikealla ylhäällä olevat kuvat kertovat stressitason muutoksesta. Stressitasapaino (keskimmäinen kuva) on korkeimmillaan alkuviikosta ja vastaavasti tuolloin stressitaso (oikea kuva) on alhaisillaan. Miehillä stressitaso on naisia korkeampi maanantaisin ja vastaavasti naisilla stressitaso on korkeampi lauantaisin.

Yhteiskunnallinen rytmianalyysi

- *Musiikkimetaforaan perustuva rytmianalyysi tarjoaa kronobiologian (tai kronoantropologian ja -sosiologian) ohella helposti tunnistettavan käsitteellisen virikkeen tuotannon ja kulutuksen rytmien tutkimukseen. Arjen pienten käytäntöjen, esimerkiksi kotiin tuleminen, ulkovaatteiden riisuminen ja jääkaapin avaaminen, voidaan ajatella*

integroituvan yhteen sinfoniaorkesterin tavoin. Itse kullakin meistä on monta samanaikaista instrumenttia käytettävissämme.

- *Rytmi kuvaa sekä arkisten käytäntöjen rutiininomaista toisteisuutta, että käytäntöjen etenemisen tahtia. Arjen käytännöt etenevät omaa tahtiaan, välillä hitaasti muotojaan etsien ja välillä nopeammin ja toisteisemmin.*
- *Rytmin lisäksi myös melodia ja harmonia, musiikissa paljon käytetyt termit, ovat hyödyllisiä rytmianalyysin näkökulmasta. Arjen melodiassa on kyse toinen toisiaan seuraavien kulutusikäntöjen sarjasta (esim. ruuanlaitto-syöminen sekvenssi). Melodioita voidaan tunnistaa sekä yksilöiden että ryhmien tasolla. Esimerkiksi perheen yhteisen ruokailun voidaan ajatella etenevän sosiaalisena vuoropuheluna, jossa teot ja puheet rytmittävät toisiaan. Vaihtoehtoisia käsitteitä melodialle ja kulutuksen käytäntöjen sarjalle voisivat olla "sävellyks" tai "teema".*
- *Arjen harmonia (tai sen puute) kuvaa samanaikaisten käytäntöjen yhteensopivuutta sekä yhden ihmisen että ihmisten välisesti. Harmonia on myös etenevä prosessi: edeltävät harmoniset ratkaisut määrittävät sitä, miltä seuraavat ratkaisut kuulijalle kuulostavat ja tuntuvat.*

Rytmianalyysin alkutahdit luotiin yli sata vuotta sitten pohdittaessa niin tehdasorganisaatioiden rationaalista organisoimista (taylorismi) kuin kaupunkikulttuurin mukanaan tuomaa rytmien kiihtymistä. Massojen joukkoliikettä vahvistivat suurkaupunkiasumisen yleistymisen ja uudet kollektiiviset liikennejärjestelmät (Meyer 2008). Charles Chaplinin *Nyky aika*-elokuva (1936) edusti tämän keskustelun kriittistä puolta.

Vastaavasti futuristinen liike, jota muun muassa Olavi Paavolaisen *Nykyaikaa etsimässä* (1928) kirja kuvasi, heijasteli optimistisempaa kuvaa koneen ja ihmisen välisestä emotionaalisesti ladatusta kiihkeästä rytmiliikkeestä. Samoihin aikoihin inhimillisen mittakaavan ja kellotetun ajan jännitteeseen tutkimuksellisen panoksensa antoivat myös kaupunkitutkija ja tekniikan filosofi Lewis Mumford (1934), pitkien syklien sosiologi Pitirim Sorokin ja tieteen sosiologi Robert Merton (Sorokin, Merton 1937). 1930-luvun huoli rytmien kiihtyvyydestä saavutti myös suuren yleisön, kuten oheinen lainaus vuoden 1934 Seura-lehdestä kertoo:

”Tänään ajattelemme paljon nopeammin kuin viisikymmentä vuotta sitten. 50 vuoden kuluttua ajattelemme - ja toimimme - vielä paljon nopeammin. Jokainen käytännöllinen keksintö pyrkii voittamaan ajan ja etäisyydet. Tulevaisuuden ihminen, joka on tottunut matkustamaan satoja kilometrejä tunnissa ja puhumaan maailman äärestä toiseen muutamassa sekuntissa, ei voi kärsiä hitautta missään muodossa. Todennäköisesti hän ei syömiseenkään käytä paljoakaan aikaa, hän ahmaisee ravintoarvoltaan tiivistettyjä pillereitä kiirehtiessään eteenpäin.” (Seura, Näytenumero 1/1934)

Kaikkein pisimmälle kansalaisten ajankäytön optimoinnissa menttiin 1920-luvun Neuvostoliitossa, jossa ajateltiin saavutettavan suurin tehokkuus suunnitteleamalla ihmisten aikataulut viiden minuutin tarkkuudella. Tällaiseen tilastopohjaiseen suunnitteluun uskoi myös maailmankuulu arkkitehti Le Corbusier kirjassaan *The City of To-morrow and its Planning* (1929). Yhdysvaltojen ajateltiin olevan kehityksen kärjessä. Vuoden 1939 Suomen Kuvalehden uutinen kertoi uudenlaisen kulttuurisairauden, The Next, leviämisestä seuraavasti:

”Amerikasta on kantautunut uusi siivekäs sana: The next, tuleva, tulevaisuus. On ihmisiä, jotka eivät jaksa elää nykyisyydessä, jotka järjestävät maallisen elämänsä ja olonsa aina vain tulevaa silmällä pitäen. Juuri he ovat The next-käsitteen vankeja...Tämäkaltaisia ihmisiä on muuallakin kuin Amerikassa. Kulussa oleva päivä ei merkitse heille mitään: he elävät huomiossa... The Next käsitteestä on tullut kulttuurisairaus, kahdennenkymmenennen vuosisadan kiihkoisten ihmisten merkki. Hermokysymys, sanovat lääkärit ja tiedemiehet. Tekniikan vauhti, ylisivistyminen, suurkaupunkien pauhu muuttavat ihmisen. Kaikki eivät pysty vastustamaan kiihkeän tahdin turmiollisia vaikutuksia.” (SK 11/1939: The Next). Kulttuurisairaus ilmenee kaikessa: ”Hän ei välitä teatterin esityksestä. Hän ajattelee jo vaatenaulakon säilytyslappuaan ja vaatteitaan, jotka hän vetää ylleen heti kun näytäntö päättyy” (SK 11/1939)

Olemmeko palaamassa digitaalisten jalanjälkien lisääntymisen ja uudenlaisen markkinadiagnostiikan myötä Le Corbusierin edustamaan aikaoptimoituun suunnitteluromanttiseen visioon? Vai tuoko parempi ajankäytön ymmärrys esiin sen, että nykyiset elämänrytmimme ovat mukautuneet vain vaivoin markkinatalouteen (Foster jne. 2004; Koukkari jne. 2006)?

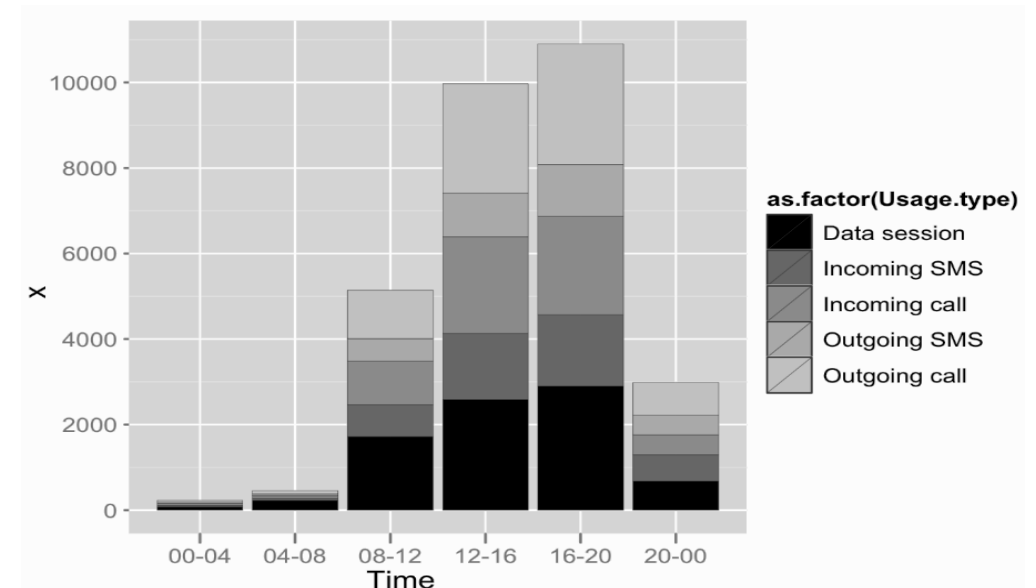
Uusien aineistojen ja paremman diagnostiikan myötä tulevaisuudessa rytmianalyysi pureutuu esimerkiksi siihen, kuinka syömisen tai television katsomisen kaltaiset yksilöiden käytännöt ja niiden väliset vuorovaikutukset heijastuvat sekä yksilöiden elämänpolkuihin että kokonaisten kansakuntien yhteiseen ajankäyttöön (”pulse of the nation”). Se, että esimerkiksi valtaosa eurooppalaisista herää noin seitsemän maissa, syö puolen päivän maissa, ja menee nukkumaan noin yhdeltätoista, on kaikkea muuta kuin itsestään selvää. Yhtäläillä voidaan kysyä, mistä kansalliset erityispiirteet, esimerkiksi se että unkarilaiset menevät eurooppalaisista aikaisemmin nukkumaan ja norjalaiset valvovat

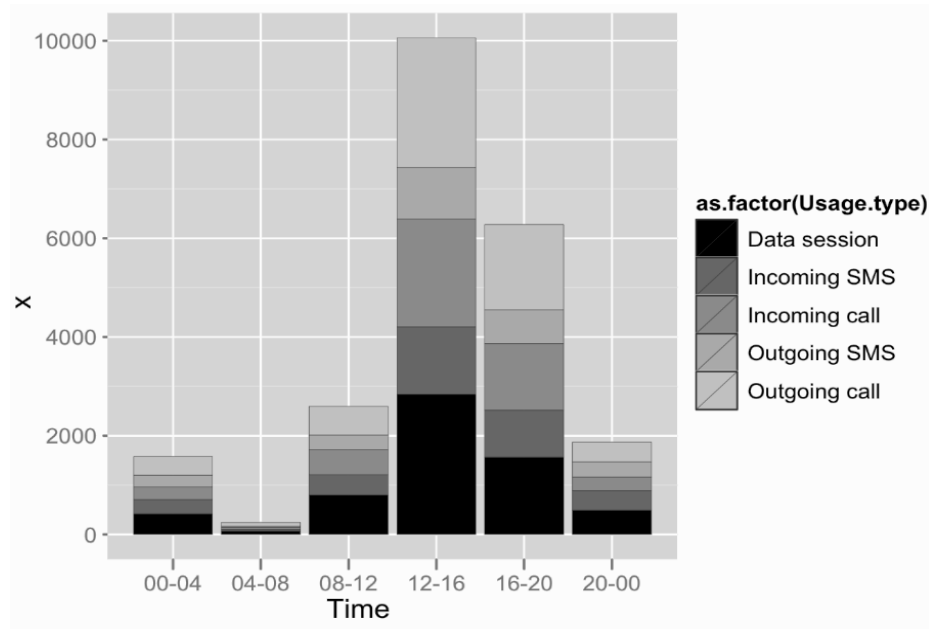
myöhimpään, johtuvat. Tai miksi päivällinen on tapana syödä Espanjassa ja Ranskassa tunteja myöhemmin kuin Suomessa? (European Commission 2004)

Kansakuntien rytmien kehittyminen ja yhteen kasvaminen on tulosta erilaisista historiallisista biologisten, ilmastollisten ja kulttuuristen rytmien vastakkainasetteluista, sovittelusta ja innovaatioista. Aikoinaan varaston keksiminen tuhansia vuosia sitten oli radikaali innovaatio, joka mahdollisti tuotannon (vilja) ja kulutuksen eriaikaisuuden. Varastointi toi mukanaan tarpeen luoda myös alkeellisia kirjanpitokäytäntöjä kuten myös omistusoikeus- ja turvajärjestelmiä (Maryanski, Turner, 1992). Toinen esimerkki innovaatiosta, joka muutti tuotannon ja kulutuksen keskinäisrytmejä on kirjapainotaito, joka etäännytti oleellisesti informaation tuotannon ja kulutuksen ajallisesti toisistaan. Samalla laajalle levinnyt ja ”normaali” uutisten mutta myös kirjojen ääneen lukeminen korvautui uudenvälisellä hiljaisella, keskittyneellä ja yksinäisellä lukemisella (Levy 2001).

Aikamaantiede on ollut yksi tutkimuksellisesti innovatiivisimpia tapoja kokonaisten kansakuntien ja alueiden ajankäytön seuraamiseksi. 1950-luvulla alun perin sosiaalidemokraattisen hallintokoneiston tarpeisiin kehitetty ruotsalaisen tutkimustradition kehitys pysähtyi vuosikymmeniksi empiirisesti raskaiden aineistovaatimusten takia. Nyt kuitenkin uudenlaisen aikapaikka-datan myötä voimme ennakoida aikamaantieteen elpymistä (kts. Ellegård, 1999; Ellegård, Vilhelmson, 2004; Hägerstrand, 1985; Lenntorp, 1999; Pred, 1981). Tänä päivänä esimerkiksi Helsingin kaupungin rytmiä

voi seurata katsomalla erään Stockmannin tavarataloa lähellä olevan matkapuhelintukiaseman liikennevirtoja (Kuva 11). Viikon ruuhkaisimmat hetket ajoittuvat perjantaihin kello 16.00-20.00 ja lauantaihin kello 12.00-16.00 väliselle ajalle. Tulevaisuudessa tällaista liikenteen mittaustapaa voi kehittää hyvin yksityiskohtaiselle tasolle tietoturvan sallimissa rajoissa.

KUVA 11: Helsingin ydinkeskustassa sijaitsevan tukiaseman puhelinliikenne tammikuun 2011 perjantaina ja lauantaina.

Arjen säännönmukaisuudet, esimerkiksi kaupunkien ihmisvirrat, ovat seurausta miljoonista yksittäisistä ja yksilöllisistä aikafragmenteista, momenteista ja episodeista. Samalla säännöllisyys on myös ilmaus kollektiivisista yhteen kietoutuneista yksilöllisistä rutiineista, jotka liittyvät esimerkiksi pyrkimyksiimme koordinoida keskinäistä käyttäytymistämme. Kuten Henri Lefebvre, merkittävä ranskalainen filosofi, toteaa: itse kunkin rytmit ovat samanaikaisesti sekä sisältä ja ulkoapäin määrittäneitä: “In one day in the modern world, everybody does more or less the same things at more or less the same times, but each person is really alone in doing it” (Lefebvre, 2004, 75). Muutokset rytmeissä koetaan usein kielteisinä. Se mikä tänään koetaan meluksi ja häiriöksi on usein huomenna osa normaalia

kokemusta. Näin esittää Jacques Attali kuuluisassa teoksessaan *Noise: The Political Economy of Music* (1985).

Attalin ohella viime vuosien merkittävimpiä puheenvuoroja rytmianalyysistä ovat esittäneet hyvin erilaisen taustan omaavat tutkijat, joista tunnetuimpia lienevät yhdysvaltalainen historian professori William McNeill kirjassaan *Keeping together in time* (1996), mediataiteilija Paul Miller (alias DJ Spooky) kirjassaan *Rhythm Science* (2004) ja Henri Lefebvre teoksessaan *Rhythmanalysis* (2004). Musiikki oli kaikille neljälle inspiraation lähde ja kukin konkretisoi vaikeasti hahmottuvia ja abstrakteja näkemyksiään kuvaamalla arkea musiikin kaltaisena performanssina. Lefebvre jopa korosti sitä, että musiikki kykenee korvaamaan matemaattiset mallit tarkasteltaessa maailmaa ja että kaikki väkivallan muodot liittyvät tavalla tai toisella rytmien riitasointuun. Näin ajateltuna rytmit liittyvät ensisijaisesti sosiaalisen koordinaation tapoihin. McNeill korostaa enemmän jaettuina rytmejä emotionaalisten kollektiivisten sitoumusten edellytyksenä (“muscular bonding”). Miller (alias DJ Spooky) puolestaan lähestyy rytmiä performanssin tekijän, tiskijukan näkökulmasta. Samalla hän korostaa sitä, että yritykset menettävät lisääntyvässä määrin otteensa taiteilijan kaltaisiin kuluttajiin. Akateemiset markkinoinnin tutkijat tekevät tämän ilmiön hallittavaksi ’co-creation of value’ -käsitteellä (kts. Zwick et al. 2008).

Myös mediataiteilijat ovat alkaneet kehittää tapoja kirjata ja kartoittaa ihmisen arkista liikettä erilaisten tietoteknisten jäljittimien (“Emotion mapping, Biomapping”) avulla (Galloway, 2004). Tällaisia puheenvuoroja on noussut myös tanssitaiteen piiristä (esim. Thrift, 2008). *Sosiaalinen koreografia* (“Social choreography”, Klien, 2007) tarjoaa vaihtoehdon

ihmismassojen hallinnan mekaniikalle (”social engineering”) korostaessaan spontaanin liikkeen merkitystä kaiken järjestyksen takana (Pantzar, Shove, 2010). Myös tulevaisuudentutkijat ovat korostaneet yksilön ja subjektin horjumista uuden kiihkeimmän ajan myötä. Alvin Tofflerin (1971) käsite *tulevaisuushokki* kuvasi hyvin tätä kriittistä näkemystä jo neljäkymmentä vuotta sitten ja lyhyt ekskursio Tofflerin hypoteeseihin on paikallaan ennen kuin siirrytään empiirisiin havaintoihin.

”Tulevaisuushokki”

Ensimmäisiä tekstejä yhä kiireisemmäksi muuttuvan yhteiskunnan ongelmasta on löydettävissä jo teollistumisen alkuvaiheesta 1700 -luvulta (Rosa 2003). Ehkä kaikkein systemaattisimman, ja yhä edelleenkin ajankohtaisen, esityksen modernin yhä kiireisemmäksi muuttuvan ajan tuomasta ahdistuksesta on löydettävissä Alvin Tofflerin vuonna 1971 julkaistusta kirjasta *Tulevaisuushokki*. Kirja nosti ajankäytön ongelmat länsimaisen tulevaisuuden tutkimuksen keskiöön. Tämän jälkeen tulevaisuuden tutkimus ei ole samalla pontevuudella painottanut ajankäytön kysymyksiä. James Gleickin *Faster* (1999) ja Leon Kreitzmanin *The 24 Hour Society* (1999) kirjat ovat piristäviä poikkeuksia.

Toffler oli ensimmäisiä ”mobiilin tietoyhteiskunnan” kuvaajia. Hän korosti liikkeenjohdon tutkimuksen klassikon Peter Druckerin ajatusten virittämänä nousevaa tietotaloutta, jota luonnehtii **nopeus** (”Fast moving”), **informaatorikkaus** (”Information-rich”), **jatkuva organisatorinen liike** (”Kinetic organization”), sekä henkisesti ja fyysisesti **liikkuvat yksilöt**

(”Mobile individuals”) **väliaikaisissa tiloissaan** (”Transient cells”).⁴ Toffler tiivistä mallinsa sanaan ad-hocracy, joka voitaneen suomentaa pysyväksi tilapäisyydeksi. Organisaatiotutkija Jim March on kuvannut samaa ilmiötä kriittisemmin ”kertakäyttöorganisaatioiden” käsitteellä (”disposal organizations”).

Muutamaa vuotta ennen öljykriisin puhkeamista julkaistu Tulevaisuushokki niputti yhteen monia ajan ilmiöitä, jotka sittemmin ovat realisoituneet. Kirjassa puhuttiin esimerkiksi ihmissuhteiden kertakäyttöistymisestä ja yritysten siirtymisestä enenevästi hierarkkisista johtamistyyleistä ad-hoc johtamiseen ja myös pätkätyöhön. 2000-luvun ajatukset arvojen yhteistuotannosta (”co-creating value”), avoimista innovaatioista ja prosumerimista (”prosumer”) ovat löydettävissä kirjan jaksoissa, joissa puhutaan kuluttajien ja tuottajien keskinäisestä lähentymisestä. Satojen asiantuntijahaastatteluiden perusteella journalistikoulutuksen saanut futurologi näki yhä kiihkeämmäksi ja kiireisemmäksi muuttuvan elämänmuotomme sairauden kaltaisena pahanevana tilana (vrt. ”informaatioähky”). Uudelleenajattelua vaaditaan erityisesti johtamisen alueella.

Tofflerin ennusteiden arviointi empiirisen tutkimuksen valossa on haastavaa, koska kiireen määrää ja olemusta on tutkittu koko kansakuntien tasolla vain

⁴ Tofflerin teosta myytiin kuusi miljoonaa kappaletta ja sitä on pidetty ensimmäisenä futurologian best sellerinä (Strathern, 2007). Neljäkymmentä vuotta julkaisemisen jälkeenkin kirja tuntuu tuoreelta. Paradoksaalisesti tulevaisuuden tutkimuksen kärki on muuttunut hitaasti, vaikka maailman kerrotaan muuttuvan nopeammin kuin koskaan. Tofflerin kriittiset näkemykset kumpusivat hänen omista tehdastyön kokemuksistaan 1950-luvulla: ”...the factory was the symbol of the entire industrial era and, to a boy raised in a semi-comfortable lower-middle-class home, after four years of Plato and T.S. Eliot, or art history and abstract social theory, the world it represented was as exotic as Tashkent or Tierra del Fuego” (Strathern, 2007, 210).

vähän (esim. Ellegård, Vilhelmson, 2006; Garhammer, 2002; Rosa 2003). Ehkä selvimmin yleistä **rytmien kiihtymisen teesiä** tukee Levenin ja Norenzayanin (1999) kattava kansainvälinen vertailututkimus. He arvioivat kansakuntien rytmiä kolmen muuttujan suhteen: sen kuinka nopeasti ihmiset kävelevät kaupunkien kaduilla, postitoimitusten nopeuden ja julkisten kellojen tarkkuuden suhteen.

Nopearytmisyyttä näytti ennustavan parhaiten talouden elinvoimaisuus, kylmä ilmanala ja vahva individualismin perinne. Paradoksaalisesti kaikkein kiihkeimmissä kulttuureissa ihmiset kokivat itsensä onnellisimmiksi, vaikka kärsivätkin eniten stressiä. Suomi ei ollut laajassa tutkimuksessa mukana, mutta selittävien muuttujien valossa voisi kuvitella, että Suomi kulkisi maailman kärjessä kiihkeärytmisyydessä. Tätä tukee myös se, että esimerkiksi Richard Floridan luovan luokan tutkimukset tai Ronald Inglehartin arvotutkimukset nostavat pohjoismaat ja Suomen edistyneen kärkeen. Tässä valossa ei liene yllätys, että vahvasti individualistinen kotimaamme sijoitetaan innovaatiotalouden maailmankartalla suurvaltojen joukkoon, kuten esimerkiksi John Kao Harvard Business Review:ssä (March 2009) teki.

Toffler uskoi paperittoman toimiston tulevaisuuteen. Nykytietämyksen valossa yhdessä seikassa Toffler oli kuitenkin vielä enemmän väärässä: kiireen yhteiskunnan piti tappaa inhimillinen vuorovaikutus ja johtaa siihen, että perheen, kodin, lasten ja puolison asema heikkenee. Viimeisten vuosikymmenien aikana niin ajankäyttötutkimus kuin arvotutkimuskin kertoo perhekeskeisyyden selkeästä kasvusta. (esim. Inglehart, 1997; Meszaros, 2004; Ruuskanen, 2004; Sayer et al. 2004). Samaan aikaan

kuitenkin muu yhteisöllinen toiminta näyttää kuihtuvan ("Bowling alone", "Eating alone" -ilmiö), kaikkein selviten Yhdysvalloissa. Toffler ei myöskään tunnistanut kiireen nousevia vastavoimia, joihin palaamme raportin loppujaksoissa.

Edellä esitetyt melko abstraktit rytmianalyttiset ajatukset voivat palvella yrittäessämme ymmärtää sitä, miksi talouden rytmit ovat välillä hyvin itsepintaisia ja välillä hyvinkin nopeasti muuttuvia. Arjen rytmit ja niiden kertaantuminen koko kansakuntien tasolla on merkki yksilöiden ja yhteiskuntien elämästä. Rytmien yhteiselon taustalla on biologisten, taloudellisten ja kulttuuristen rytmien mutkikas ja vaikeasti hahmotettava historiallisesti muokkaantuva vuorovaikutus. Kuluttajien käyttäytymisen ymmärtämistä yrittäville yrityksille tämä on tärkeä havainto. Seuraavissa kappaleissa siirrymme kulutuksen rytmien empiiriseen tutkimiseen. Perinteinen tilastollinen ajankäyttötutkimus kertoo muutoksen suunnasta, ensisijaisesti keskittyen erilaisten aktiviteettien kokonaisuuteen ja lineaariseen etenemiseen. Vähäisemmälle huomiolle jää subjektiivinen aikakokemusta tai aktiviteettien keskinäisarkkitehtuuri. Näihin aiheisiin pureudutaan seuraavan kappaleen jälkeen.

4) Mitä ajankäyttötutkimus kertoo kulutuksen rytmeistä?

Kansainvälinen ja vakiintunut ajankäyttötutkimus kertoo ajankäytön muuttuvan hitaasti;

- *Kotona vietetty aika on säilynyt vuorokaudessa noin 16 tunnissa viimeisten vuosikymmenien aikana.*
- *10-65 - vuotiaiden ajankäytössä selkeästi suurin muutos on television katsomiseen käytetyn ajan lisääntyminen 1 tunnista 18 minuutista 2 tuntiin ja 5 minuuttiin (1979-2010).*

- *Samaan aikaan ansiotyöhön käytetyn ajan määrä on laskenut 3 tunnista 25 minuutista 2 tuntiin 47 minuuttiin. (Tilastokeskus 2011).*
- *Kolmas merkittävä muutos on tietokoneen käytön määrän kasvu nykyiseen 45 minuuttiin. Internetiä käyttää yhdeksän kymmenestä suomalaisesta vakituisesti, mutta osa tästä määrästä ei näy ajankäyttötutkimuksessa, koska Internet nivoutuu muihin arkisiin käytäntöihin.*

1970-luvun alussa, samoina vuosina kun Alvin Toffler ja muut tulevaisuudentutkijat alkoivat kiinnittää huomioita ajankäytön haasteisiin, sai alkunsa kansainvälistä vertailutietoa tuottava standardoitu tilastollinen ajankäyttötutkimus. Yhtenä virikkeenä kiinnostukselle oli havainto, jonka mukaan kylmän sodan osapuolten kansalaisten ajankäyttö oli enemmän riippuvainen talouden kehitystasosta kuin talousjärjestelmästä. Ajankäyttö Neuvostoliitossa ja Yhdysvalloissa muistutti toisiaan (Szalai, 1972; Uusitalo, 1981).

Tämän havainnon ryydittämänä ja kansainvälisen yhteistyön myötä sai alkunsa nykyinen YK:n tilastoelimien koordinoima ajankäytön kirjanpitoikäntö, jossa kukin ihminen täyttää omaa aikabudjettikirjaansa⁵. Ajankulkua seurataan toinen toisiaan seuraavina 'aktiviteettien vuona', esimerkiksi työmatka, työ, tauko, työ jne. Kullakin aktiviteetilla on oma kokonaiskesto ja nämä aktiviteetit summautuvat vuorokaudeksi. Nykyään esimerkiksi Euroopan komission tutkimukset pohjautuvat tuolloin luotuun laskentatapaan (esim. European Commission, 2003, 2004). Sama pätee myös

⁵ Tällaisen "summaamisen menetelmän" mukaisesti kunkin ihmisen vuorokausi jakautuu palkkatyön, kotityön, vapaa-ajan ja lepäämisen kaltaisiin kokonaisuuksiin. Yleinen käytäntö on, että kaikista vaikeimmin määriteltävä erä eli vapaa-aika lasketaan lähinnä jäännöseränä, kun työaika, nukkuminen, sekä palkka- ja kotityö on vähennetty 24 tunnista.

Suomen Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimukseen (Niemi, Pääkkönen, 1989, 2001).

Ajankäytön tutkimuksen klassikon Jonathan Gershunyn (2000)

mukaan länsimainen ajankäyttö on viimeisten vuosikymmenien aikana samankaltaistunut niin miesten kuin naisten, niin sosiaaliluokkien kuin kansakuntien välillä. Muutokset ovat edenneet hitaasti, koska kullakin meistä on käytettävissämme täsmälleen 24 tuntia vuorokaudessa. Vain pieni osa ajankäytöstä on vapaasti määräytyvää ja muutoksille altista. Esimerkiksi liikkumiseen käytetty aika on kasvanut vain niukasti kauppa- ja työmatkojen pidentymisestä huolimatta (esim. Statistiska centralbyrån 2003).

Asiointisäde on kuitenkin kasvanut roimasti liikkumisnopeuden kasvun ansioista (Ellegård, Vilhelmson 2004)⁶. Liikkuvuuden kasvutrendi katkennee lähitulevaisuudessa, kun fyysisen liikkumisnopeuden kasvun rajat kohdataan (Moriarty jne. 2008). Tällöin ihmiset joko tulevat myös entistä tietoisemmiksi oman aikansa arvosta, tai vähemmän todennäköisesti lisäävät työ- ja asiointimatkoihin käyttämäänsä aikaa.

Viimeisten vuosikymmenien aikana esimerkiksi ruokailuun, lukemiseen tai ystävien tapaamiseen käytetty aika on muuttunut vain vähän. Koko kansakuntien tasolla unen määräkään ei ole oleellisesti muuttunut ainakaan länsimaissa (Horne, 2004)⁷. Tieteen populaarijulkaisuissa usein

⁶Yleisemmin telekommunikaatio ei ole kuitenkaan kyennyt vähentämään liikkumisen tarvetta vaan synnyttänyt pikemmin uusia liikkumisen tarpeita (Grübler, 1990).

⁷ Suomalainen ajankäyttötutkimus (Niemi, Pääkkönen, 2001) kertoo, että 10-64 ikäisten miesten unen määrä vuodesta 1979 vuoteen 1999 säilyi lähes ennallaan noin kahdeksassa tunnissa. Naisten hieman suurempi unen määrä (tai kuten ajankäyttötutkimuksessa sanotaan "nukkuminen") kasvoi jonkin verran. Keskimäärin naisten nukkuminen lisääntyi erityisesti sunnuntaiöisin. Englannissa, jossa koko kansakunnan unen määrää on seurattu 40 vuoden ajan, aikuisten keskimääräinen uni on säilynyt hieman runsaassa seitsemässä tunnissa. Unitutkijoiden (Horne 2004) unen ja nukkumisen määrittelmä voi poiketa

viitataan virheellisesti unen määrän radikaaliin vähentymiseen (esim. Suomessa puolitoistatuntia vuorokaudessa viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana, Tiede 8/2006, 18). Akateemisen Sleep-lehden pääkirjoituksessa Jim Horne (2004) esittääkin, että unen puutetta liioittelevan (”Sleep deprivation, sleep deficit”) keskustelun taustalla on unilääketeollisuuden halu markkinoida kevytunilääkkeitä. Unen ajoittuminen, rakenne ja sen jakauma on toki muuttunut. Suomessa keskimäärin iltavalvominen on lisääntynyt samalla, kun aamuisten heräämisten aika on myöhentynyt. Tämä pätee erityisesti viikonloppuihin ja nuoriin ihmisiin. Ei liene sattumaa, että MTV:n Kymmenen uutisten synnyn aikoihin keskimääräinen nukkumaanmeno-aika siirtyi iltakymmenestä noin kaksikymmentä minuuttia eteenpäin (Niemi, Pääkkönen, 1989, 2001).

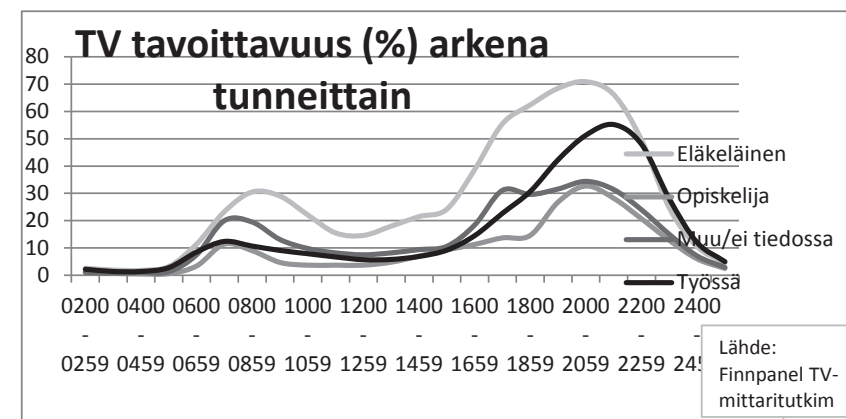
Lähes ainoa radikaali ajankäytön muutos sinä aikana, kun kansainvälisiä ajankäyttötutkimuksia on tehty, on television katsomiseen käytetyn ajan roima kasvu. Nykyisin noin kuuden tunnin vapaa-ajasta television osuus on noin kolmannes (yli kaksi tuntia) lähes kaikissa länsimaissa. Luonnollisestikin työssä olevien ruutu-aika painottuu ilta-aikaan (Kuvat 12-13).

Mikäli trendit jatkuvat, vuoden 2020 Suomessa käytetään television katsomisen enemmän aikaa kuin ansiotyöhön. Eräät tutkijat ovat ennakoineet, että juuri television katsomisesta vapautuu tulevaisuudessa aikaa uudelle verkkokoaktiivisuudelle (Shirky 2010). Esimerkiksi

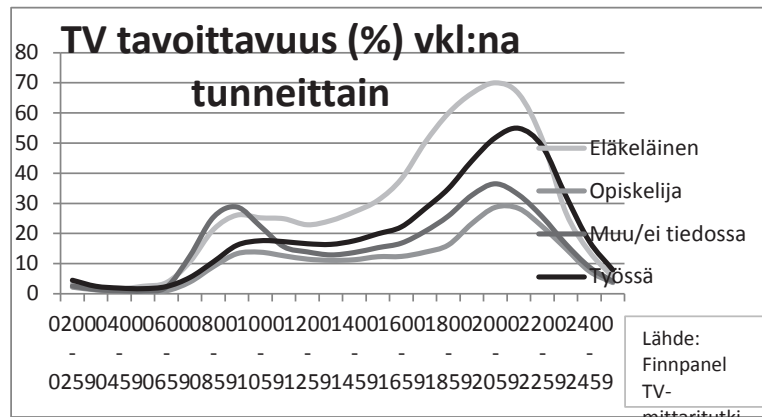
ajankäyttötutkimuksesta eikä tästä luvusta voi päätellä, että englantilaiset nukkuvat tunnin vähemmän kuin suomalaiset. Yksilölliset vaihtelut ovat suuria ja tiedetään, että aikoinaan esimerkiksi Inuit-eskimot nukkuiivat ongelmitta talvisin 14 tunnin yöunia ja kesäisin kuuden tunnin unia.

Yhdysvalloissa vuosittain television katsomiseen käytetyn ajan vapauttaminen voisi synnyttää 2000 uutta Wikipediaa vuodessa.

Paradoksaalisesti näennäisesti kaikkein dominoivimmasta ajankäytön muodosta, **television katsomisesta, on tullut myös tärkein yksilöiden ajankäytön joustavuuden elementti.** Yksilölliset erot television katsomisen määrässä ovat suuria. Television katsominen täyttää tyhjän ajan, mutta siitä myös tarvittaessa eniten säästetään (Robinson, Godbey, 1997). Voisiko tässä olla kysymys siitä, että nopean kasvun saavuttaa suurella joustavuudella? Tähän kysymykseen palataan rytmiliiketoimintaa kuvaavassa jaksossa (6).

Kuva 12: Television katsominen viikolla (lähde:MTV3)

Kuva 13: Television katsominen viikonloppuna. (lähde:MTV3)

Vakiintunutta tilastollista ajankäyttötutkimusta voidaan kuvata musiikin kielikuvin näkökulmana, joka keskittyy ensisijaisesti yksittäisten sointien keston ja erillisten sointien yhteenlaskuun. Näin tarkasteltuna melodiat näyttävätkin samankaltaistuvan kulttuurien ja ryhmien välillä. Tutkimustapa antaa vain rajallisesti mahdollisuuksia tarkastella monien soittimien ja soittajien tuottamaa yhteisvaikutusta tai rytmilajien muutosta.

Tunteihin ja minuutteihin keskittyvä kirjanpitokäytäntö ei huomioi ajankäytön laatua, vaikkapa sitä kuinka vapaasti määräytyvää ajankäyttö on. Laadullisen tutkimuksen keinoin on osoitettu, että esimerkiksi ylempien sosiaaliluokkien ajankäyttö on huomattavasti ”vapaampaa” kuin alempien luokkien (Southerton 2006). Suomalaistutkimus kertoo myös sukupuolieroista: Miesten ja naisten työaika on erilaista, niin kotona kuin palkkatyössäkin. Esimerkiksi työhöntulo- ja lähtöaikoihin voi vaikuttaa suomalaisista palkansaajista miehistä 63 % ja naisista 50 % (Nätti jne. 2005,

56). Myös kodissa nainen kokee olevansa miestä enemmän vapautta vailla (Michelson 2006).

Yksi ilmeinen tilastollisen aikakirjanpidon ongelma liittyy ajankäytön **teoreettisesti johdettuihin ja ennalta asetettuihin kategorioihin.**

Esimerkiksi vapaa-aika on yksinkertaistetusti jäännöserä, joka lasketaan vähentämällä 24 tunnista koti- ja ansiotyöhön sekä nukkumiseen käytetty aika. Aikabudjettilomakkeen vakioidut ”syömisen” kaltaiset kategoriat eivät välttämättä tunnista ihmisten itse käyttämiä arkisia kategorioita.

Ruotsalaistutkijat löysivät uusia kategorioita käyttäessään avovastauksia (Ellegård, 1999, 171). Esimerkiksi ”kotiintulon” kategoriaa ei löydy valmiista lomakepohjista, mutta ihmisille kotiintulo on merkittävä hetki ja todellinen kategoria.

Toinen ongelma liittyy **simultaanisen tekemisen, samanaikaisten aktiviteettien kuvaamiseen, johon on yritetty kehittää erilaisia menetelmiä.** Kritiikin ja lisääntyvän tilastollisen ajankäyttötutkimuksen itseymmärryksen myötä (esim. Michelson 2006, Southerton 2006) vakiintuneen tutkimuksen painopiste onkin siirtymässä aktiviteettien kestoista ajankäytön kokonaisarkkitehtuuriin ja myös erilaisiin merkityksiin, joita eri aktiviteetteihin liitetään.

Viime vuosina uudennlaisia aineistoja, tiedon keräys- ja kuvaustapoja, on alettu luoda yhä aktiivisemmin myös akateemisen (esim. Ellegård, Vilhelmson 2004) kentän ulkopuolella. Seuraavassa esitettävät Taloustutkimuksen koodiaineistoon perustuvat ’lämpökamerakuvat’

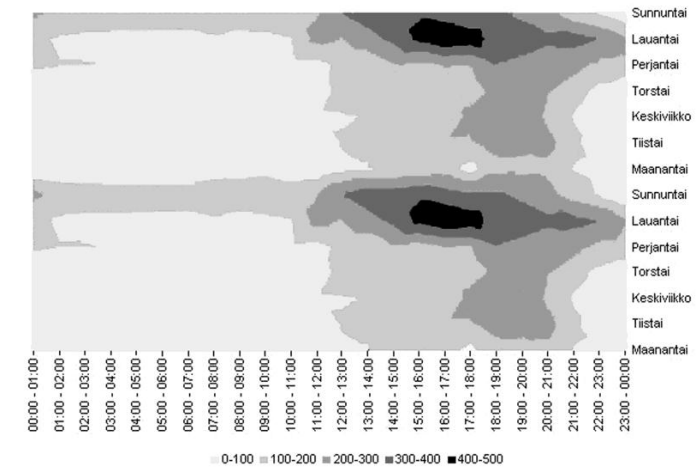

vuodelta 2008 (kuvat 14-24) virittävät tällaiseen uudenlaisen kansakuntien rytmiä kuvaavaan ajatteluun.

Lämpökamerakuvia suomalaisten ajankäytöstä

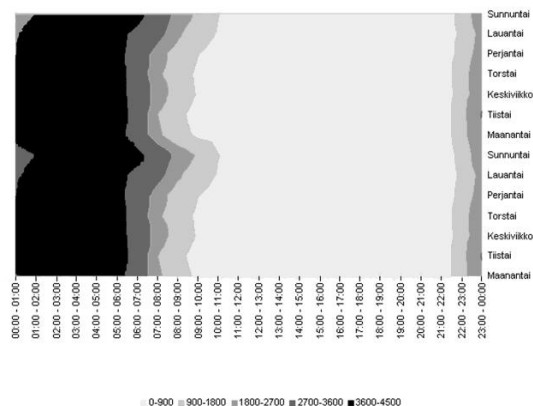
Taloustutkimuksen koodiaineistossa 4000 suomalaista kirjasi ylös kahden viikon ajankäyttönsä. Kuvien tummimmat kohdat kuvaavat hetkiä, jolloin suuri osa suomalaisista osallistuu tähän aktiviteettiin ja vastaavasti vaaleimmat kohdat aikoja jolloin vain harva osallistuu tähän aktiviteettiin. Kuvissa vaaka-akselilla on kellonajat ja pystyakselilla kahden viikon jakso (alhaalta ylöspäin).

Kuva 14 kertoo kuinka esimerkiksi lauantai-iltaisain suuri osa ihmisistä viettää aikaa yhdessä ystäviensä kanssa. Kello 16.00-17.00 välisenä aikana arviolta noin puoli miljoonaa ihmistä viettää aikaa ystäviensä kanssa. Vähiten yhdessä ollaan yöaikaan ja yleisimmin ystävyysuhteita hoidetaan viikonloppuisin. Se että nettiaktiivisuus on alhaista juuri lauantai-iltaisain voi johtua siitä, että kaveripiiri sosiaalisine tarpeineen ja toimintatapoineen muodostaa eräänlaisen verkostomaisen rihmaston, joka määrittelee vapauden rajoja muun muassa tietokoneen käytön suhteen.

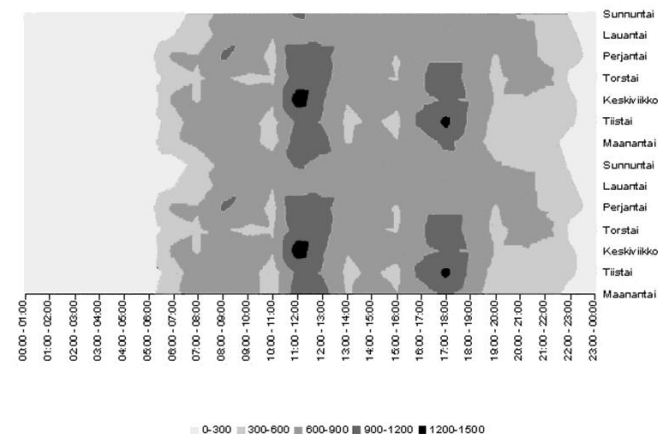
Kuva 14: Suomalaiset kavereita tapaamassa (n=4000) (Lähde: Taloustutkimus, 2008). (Lämpökamerakuvien mittayksikkö on 1000 ihmistä)

Lämpökamerakuvan tummat pinnat vaakatasossa kertovat siitä, kuinka ystävien tapaaminen keskittyy tiettyihin päiviin. Vastaavasti pystytason tummat pinnat kertovat siitä, kuinka jotkin aktiviteetit keskittyvät enemmän tiettyyn kellonaikaan kuin viikonpäivään. Ei ole yllättävää, että juuri nukkuminen on kellonaikariippuvaista (Kuva 15). Oleellista kummassakin kuvassa on se, että keskittyminen saattaa selittyä koordinoinnin eduilla. Samaan aikaan nukkuminen (tai kavereiden kohtaaminen) on tarkoituksenmukaista.

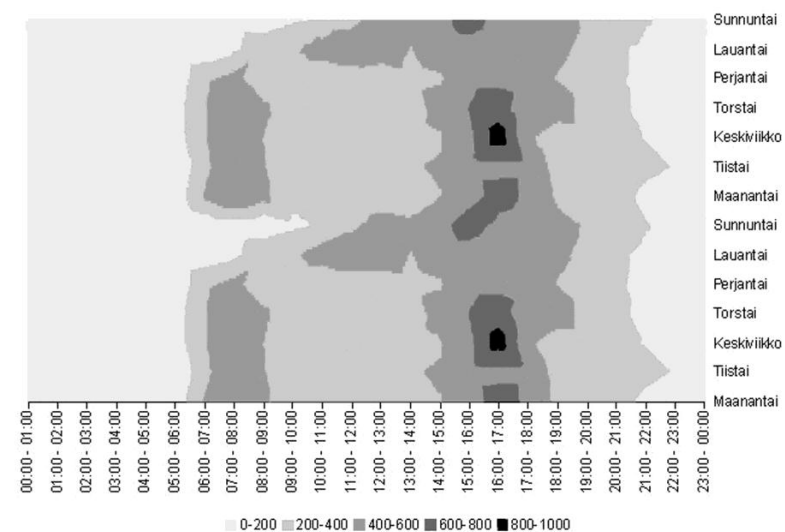

Kuva 15: Suomalaiset nukkumassa (n=4000) (Lähde: Taloustutkimus, 2008)

Lämpökamerakuvat 16 ja 17 kertovat vastaavasti ruokailun ja liikkumisen käytetyn ajan sijoittumisesta suomalaisten arjessa vuonna 2007. Kumpikin aktiviteetti sijoittuu selkeästi tiettyyn vuorokauden aikaan. Viikonloppuisin sekä ruokailu että liikkuminen perustuvat paljon vähemmän jaettuihin kansallisiin rutiineihin. Eli toisin sanoen rytmit ovat vähemmän näkyviä ja ainakin vähemmän jaettuja. Tämä ei tietenkään merkitse, etteikö viikonloppuja leimaisi yleisestikin perhekeskeisyys.

Kuva: 16 Suomalaiset ruokailemassa (n=4000) (Lähde: Taloustutkimus, 2008)

Kuva 17: Suomalaiset liikenteessä (n=4000) (Lähde: Taloustutkimus, 2008)

Arjen aktiviteetit keskittyvät tiettyihin päiviin ja tiettyihin aikoihin. Vaikka keskimääräiset luvut peittävät alleen monia laadullisia muutoksia arjen arkkitehtuurissa, uudenlaiset digitaaliseen jalanjälkeen perustuvat tutkimustavat tulevat muuttamaan käsitystämme yhtenäisiltä näyttävistä muutoksista ja kansakuntien ajankäytöstä. Tarkastelen seuraavassa ensiksi vanhojen ja nuorten ihmisten ajankäytön eroja lämpökamerakuvien avulla (a). Tämän jälkeen pohdin vielä lyhyesti, miten Internet näyttäytyy suomalaisten jaetussa ajankäytössä lämpökamerakuvien valossa (b).

a) Kohti nopean ja hitaan talouden yhteiselo

- *Tilastokeskus arvioi, että vuonna 2020 Suomessa on 1,4 miljoonaa yli 65-vuotiasta, kun 2000-luvun alussa heitä oli 900.000. Samaan aikaan arvioidaan, että sinkkotalouksien määrä kasvaa kolmannekselta lähes puoleen.*
- *Nämä muutokset näkyvät myös palvelutuotannon rytmeissä. Puolen miljoonan uuden kuluttajan luokalla on vapaa-aikaa ja myös taloudellisia resursseja enemmän kuin aikaisemmillä vanhussukupolvilla.*
- *Keskimääräisen eliniän kasvu ei pidennä 'sairaana vanhuuden aikaa' Eläkkeellä olevien ihmisten toiminta- ja kulutuskyky on huomattavasti parempi kuin esimerkiksi muutamaa vuosikymmentä sitten⁸*
- *Ikärakenteen muutoksen myötä kansakunnan keskimääräinen työaika lyhentyy, vapaa-aika lisääntyy ja tämän myötä kulutuksen rakenne*

⁸ Tilanne on melkein käänteinen sodan jälkeiselle ajalle, jolloin työvoimaa oli runsaasti ja pääomasta pulaa. Tuolloin tuettiin työvoiman tuotannollista käyttöä ja säästettiin pääoma vain tähdellisimpiin investointeihin eikä kulutukseen. Jos sodan jälkeistä Suomea vaivasi pääomaköyhyys ja työvoiman ylitarjonta eli työttömyys, niin tulevaisuudessa on toisin: työvoimasta tulee äärimmäisen niukka resurssi samalla kun pääoman määrä kasvaa. Ja tämä muutos tapahtuu lähes kaikissa Euroopassa maissa samanaikaisesti.

muuttuu. Kotityön määrä kasvaa samalla kun palkkatyön määrä supistuu.

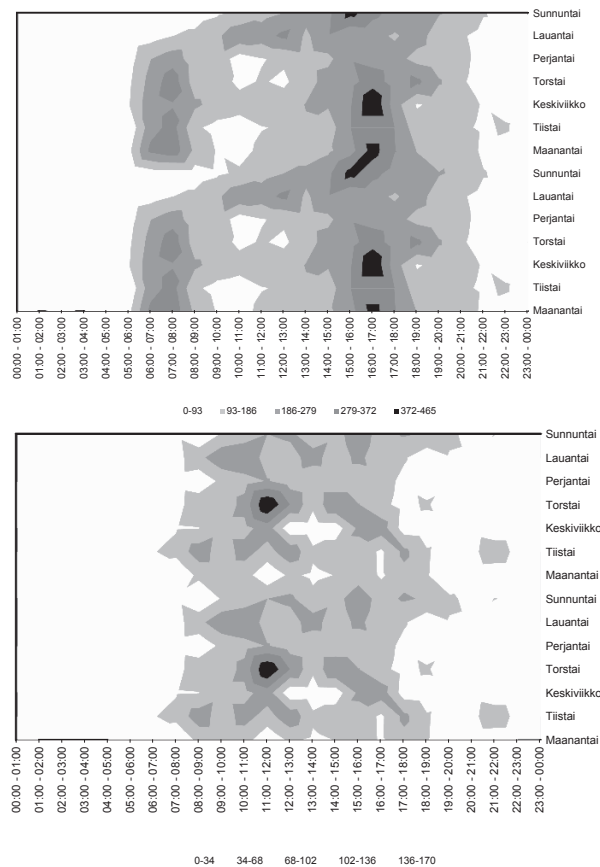
- *Työssäkäyvillä ihmisillä on aikapulaa samalla kun on yhä enemmän ihmisiä, jotka kärsivät ylenmääräisestä ajan runsaudesta ja ehkä myös yksinäisyydestä.*
- *Viime vuosikymmeninä kansalaisten ajankäytössä asemaansa menettänyt ystävien tapaaminen, seurustelu ja lukemisharrastus saattavat kokea renessanssin.*

Suuret ikäluokat ovat vuosikymmenien ajan muokanneet länsimaisten yhteiskuntien arvomaailmaa ja ajankäyttöä oman elämäntilanteensa ja unelmiensa mukaisesti 1950-luvulta alkaen. Näin tulee käymään eläkeläisten määrän kasvaessa myös lähitulevaisuudessa. Luultavasti tulevaisuudessa vanhuutta ei enää tulkita elämän marginaaliseksi ja tuottamattomaksi vaiheeksi – kuoleman odotushuoneeksi – vaan oleellisesti kansantalouden tulevaa kehitystä ohjaavaksi voimaksi.

Suomessa sodan jälkeisinä vuosikymmeninä kulutuksen kasvu oli ripeintä juuri siellä, mihin suurien ikäluokkien kiinnostus kohdentui. 1950-luvulla tuli nuorisokulttuuri elokuvineen ja iskelmineen, 1960-luvulla korostuivat seksuaalinen vapautuminen, ehkäisyvälineet ja tasa-arvo, 1970-luvulla alkoi joukkoturismin ja massamatkailunaika, 1980-luvulla syntyi kaupunki- ja ravintolakulttuuri ja perhekylypylät ja 1990-luku oli kodin sisustuksen vuosikymmen ja myös tämän ajattelun omaksuivat nuoret ikäluokat. 2000-luvulla koti jatkaa nousuaan ja ohelle nousi kaukomatkailu. 2010-luvun nouseva tema on terveys ja

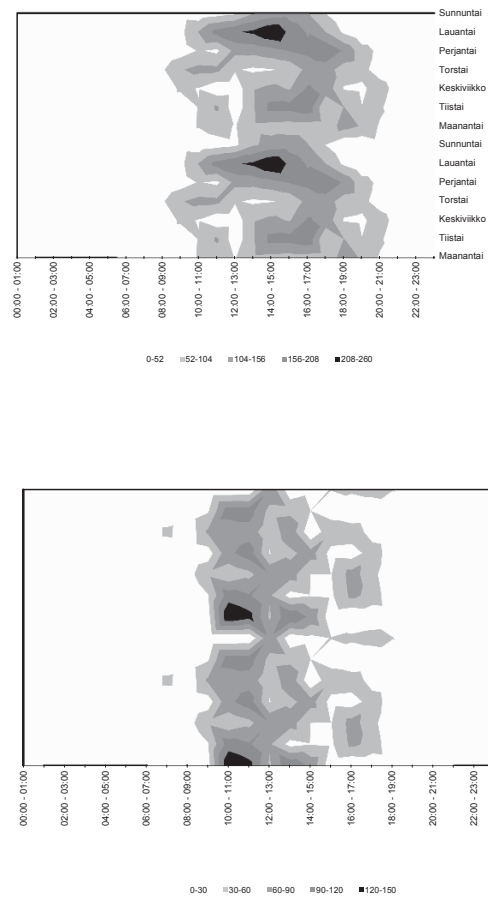
kehollisuus ("wellness"). Kaikki nämä muutokset näkyvät kulutustilastojen piikkeinä.

Seuraavassa ennakoidaan Taloustutkimuksen koodiaineiston avulla makrotason muutoksia ajankäytössä, kun eläkeläisten määrä kasvaa. Voidaan ajatella, että työssäkäyvien elämänrytmit edustavat enemmän nykypäivää ja vastaavasti eläkkeellä olevien rytmit tulevaisuutta. Kuvapari 18-19 kertoo, kuinka omalla autolla kulkevien työssäkäyvien ruuhkatunnit ajoittuvat enemmän arki-iltapäiviin ja hieman vähemmän arki-aamuihin. Eläkeläisten ruuhkatunnit jakautuvat tasaisemmin ja ruuhka ajoittuu puoleen päivään. **Tulevaisuudessa liikennevirrat jakautuvat tasaisemmin kuin nykyään päivän sisällä.**

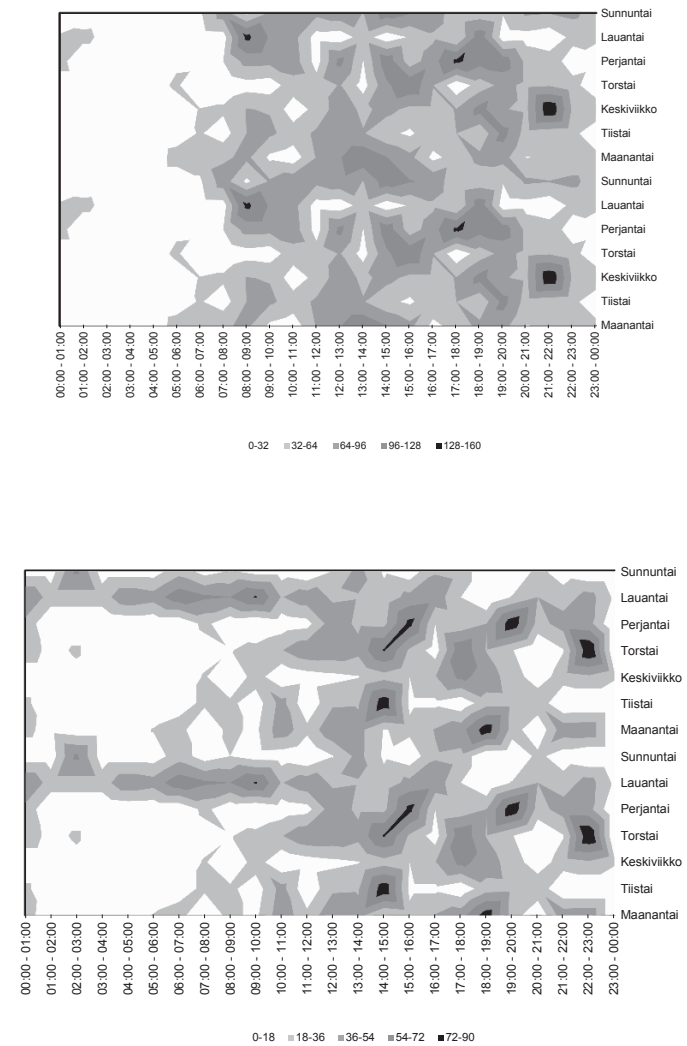
Kuvat 18-19: Matkalla autossa: työssäkäyvät (ylempi kuva), eläkeläiset (alempi kuva)

Kuvapari 20-21 kertoo siitä, kuinka eläkeläisten puolenpäivän ruuhka liittyy kaupassakäyntiin. Työssä käyvillä kaupassakäyntiruuhka on kiihkeimmillään lauantai-iltapäivällä heti puolenpäivän jälkeen. Sattuma tai ei, juuri tähän aikaan naiset kokevat viikon stressaavimmat hetket.

Kuvat 20-21: Ostoksilla: työssäkäyvät (yläkuva) ja eläkeläiset (alakuva)

Yksi aktiviteetti, jonka suosio kasvaa tulevaisuudessa vanhusväestön kasvaessa on lukeminen. Miten aikakauslehtien lukeminen poikkeaa kahdella tarkasteltavalla ryhmällä? Kummallakin ryhmällä painottuu lehtien lukeminen arkeen, työssäkävillä erityisesti keskiviikkoiltaan. Monet aikakauslehdet julkaistaan juuri keskiviikkona. Eläkeläisillä lehtien lukeminen keskittyy iltapäivään, varhaisiltaan ja ennen nukkumaan menoa.

Kuvat 22-23: Lukee aikakauslehtiä: työssäkäyvät (yläkuva) ja eläkeläiset passiiviväestö (alakuva)

Lämpökamerakuvat kertovat nopean ja hitaan talouden rytmien erilaisuudesta:

Tulevaisuuden ajankäyttö (ja palvelutarpeet) jakautuu Suomessa entistä tasaisemmin varsinkin viikonpäivien sisällä. Viikonloppu säilyttää erityisen roolinsa myös eläkeläisten määrän kasvaessa kuitenkin niin, että lauantairuuhkat jakautuvat tasaisemmin koko viikolle. Luultavasti ikärakenteen muutos näkyy myös kodeissa vietetyn ajan kasvuna. Samalla myös miesten ja naisten ajankäyttöprofiilit samankaltaistuvat, kun kumpikin sukupuoli tekee kotitöitä yhä tasaveroisemmin.

Perinteisesti vanhemmat ihmiset ovat kuluttaneet vähemmän kuin heidän ansionsa ja varallisuutensa olisi mahdollistanut. Ikäpyramidin huipun siirtymä kohti vanhempia, mutta myös aikaisempaa aktiivisempia, ikäluokkia saattaakin merkitä uudenlaisen ylijäämän, vaurauden ja pääoman syntyä. Suuret ikäluokat ovat ensimmäinen eläkkeelle siirtyvä sukupolvi, joka on syntynyt kulutusyhteiskuntaan, kasvanut lähiöissä ja tottunut tietotekniikkaan työpaikoilla. Nämä seikat tuonevat mukanaan uudenlaisena suhteen myös varallisuuden käyttöön. Mahdollisesti osakkeiden päiväkaupasta ja sijoittajaklubeista tulee joillekin vanhuksille samanlainen harrastus kuin markettien raha-automaatit olivat eläkeläismummoille aikaisempina vuosikymmeninä.

Uuden sukupolven eläkeläiset tuottavat uudenlaisen käsityksen vanhuusiästä. Toistaiseksi lähinnä vain nuoremmille ikäpolville on ollut

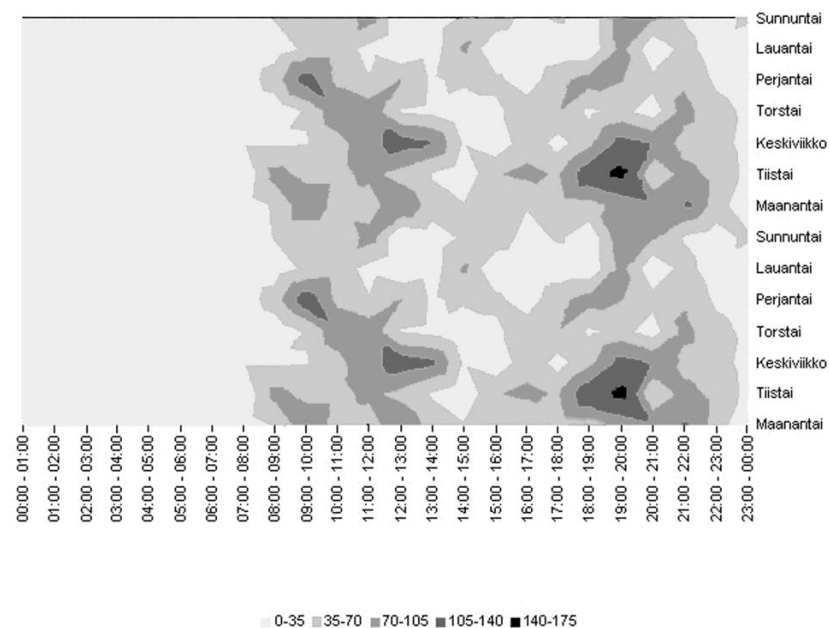
tyypillistä esimerkiksi elämäntapashoppailu. Vanhemmat ja varakkaammat kuluttajat eivät ole lämmenneet shoppailulle, vaan pikemminkin korostaneet kulttuurisesti hyväksytympiä itsensä toteuttamisen tapoja, esimerkiksi kulttuuripalveluiden käyttöä ja säästämistä lapsia varten. Tämä saattaa tulevaisuudessa muuttua. Voisivatko tulevaisuudessa suurten ikäluokkien eläkeläiset muodostaa uuden globaalien kuluttajaluokan (”leisure class”), joka irtaantuu kansallisesta taustastaan? Todennäköisesti säästäminen on myös jatkossa vanhemman väestön hartioilla. Voidaan kuitenkin odottaa myös siirtymiä säästämisestä kohti kulutusta. Luultavasti ylellisyyden markkinat kasvavat, samoin uudenlaisten hyvinvointi- ja viihdepalveluiden kysyntä. Tämä on kuitenkin vain arvailua.

Joutilas aika ja turhuuden tunne voivat olla yhtä ongelmallisia tiloja kuin niiden vastakohta kiire ja jatkuvan sopeutumisen paine. Ansiotyötä painottava julkinen ”kiirekeskustelu” ei huomio sitä, että monille kiirettä aidompi ongelma on ajan runsaus ja usein siihen liittyvä yksinäisyyden kokemus. Tulevaisuudessa kansakunnan rytmit polarisoituvat, kuten edellä näimme. Jo nyt neljännes suomalaisista valittaa sitä, että joutilasta aikaa on liikaa ja viidennes kiirettään (Niemi, Pääkkönen, 2001).

Inhimillisen pääoman kasvu, eli paremmat tiedot ja taidot, on tulevaisuudessa yhä tärkeämpi tuotannontekijä, mutta mikä tärkeää siitä tulee myös ”kulutuksentekijä” ja uusien rytmien alkuperä. Tämä pätee myös suuriin ikäluokkiin. Toinen oleellisesti rytmeihin vaikuttava tekijä on Internetin läpimurto palveluissa. Media on edelläkävijä, jonka kehityksestä voidaan ottaa oppia muillekin toimialoille.

b) Internetin aika kuluttajan arjessa

Yhdysvalloissa uusi tietotekniikka ja erityisesti Internet on lisännyt niin nuorten kuin vanhojenkin kotikeskeisyyttä (Ellegård, Vilhelmson, 2004; Rideout jne. 2010; Wellman jne. 2002). Koodiaineiston valossa näyttää, että Suomessa Internetin käyttö painottuu melko tasaisesti läpi vuorokauden (Kuva 24). Arki-aamupäivät, lounasaika ja arki-illat noin 19.00 paikkeilla ovat aktiivisinta aikaa ja lauantai on kokonaisuudessaan hiljaisinta aikaa. Seuraavassa tarkastellaan hieman tarkemmin Internetin eri käyttötapoja ja eri väestöryhmiä. Mobiilin Internetin ja älypuhelimien myötä ajankäyttöprofiili lienee muuttumassa huipukkaammaksi päivien sisällä. Voi olla, että jatkossakin esimerkiksi lauantai-illat säilyvät suhteellisen vapaina Internetistä.

Kuva 24 Suomalaiset Internetissä (n=4000) (Lähde: Taloustutkimus, 2008)

Sekä Sanoma Oyj:n nettiseuranta (esim. Kuva 25) että Taloustutkimuksen aineisto kertoo, että sähköpostien lukeminen keskittyy selvästi työpäivien sisään, kun taas esimerkiksi tiedonhaku ja nettisurffaaminen painottuvat enemmän tiettyihin kellonaikoihin kuin tiettyihin päiviin. Erityisesti lounasaikaan ja iltapäiväkahvin aikaan surffataan. Miehet surffaavat ja käyttävät aktiivisemmin sosiaalista mediaa työpäivinä ja naisilla painottuu enemmän viikonloppu. Tämä ehkä kertoo jälleen miesten ja naisten erilaisesta työmoraalista ja myös työtehtävien erilaisuudesta. Miehet puolestaan ovat Internet-asioinnissa aktiivisempia viikonloppuna kuin naiset. Liittyneekö tämäkin kotityön organisointiin?

Internetin käytön rytmit eri ikäryhmissä ovat erilaisia. Taloustutkimuksen koodiaineiston mukaan 12-24 -vuotiailla aktiivisuus on suurinta arkisin lounasaikaan ja iltapäivien aikaan. Viikonloppu on hiljaista aikaa. Lähestyttäessä 20 ikävuotta aktiivisuus varhaiseen ilta-aikaan (klo 18-19) lisääntyy erityisesti tiedonhakujen ja asioinnin osalta. Työelämän paineet (25-49v) näkyivät vielä vuonna 2007 siten, että nettiaktiivisuus jakautui tasaisesti koko työpäivän osalle kello 8-16. Viikonloppu alkoi kuitenkin perjantaina jo pari tuntia aikaisemmin kuin virallinen työaika loppuu. Ollaanko Suomessa kokemassa sama kuin Ruotsissa? Viikonloppu alkaa perjantaina heti puolen päivän jälkeen ja loppuu sunnuntain alkuillasta.

Nuorilla aikuisilla (29-49v) Internet-asiointi noudattaa selvimmin ikäryhmistä palkkatyön rytmiä. Juuri ennen lounasaikaa, päivällisen jälkeen ja iltauutisten aikaan asioidaan pankeissa ja muissa toimipisteissä. Tämä saattaa heijastaa myös tietotyössä yleistyvää kolmea työhuippua. Sähköpostit käydään tarkastamassa ”aamupäivätyössä, iltapäivätyössä ja iltatyössä”. Myös tässä ryhmässä nettiaktiivisuudella mitattuna työviikko käynnistyy jo sunnuntai-iltana ja loppuu varhain perjantai-iltapäivänä.

Internet-asiointin tapahtuu kiinnostava muutos noin 50 vuoden iässä: Asiointi alkaa painottua alkuiltaan (klo 18-20) työpäivän ja loppuillan sijaan. Tämä johtunee siitä, että lasten kasvaessa aikuisten varhainen ilta vapautuu muille aktiviteeteille. Sama seniorien varhaisillan aktiivisuutta korostava ilmiö näkyi myös televisiossa. Miten Internetin käyttö poikkeaa muun median käytöstä koodiaineiston valossa?

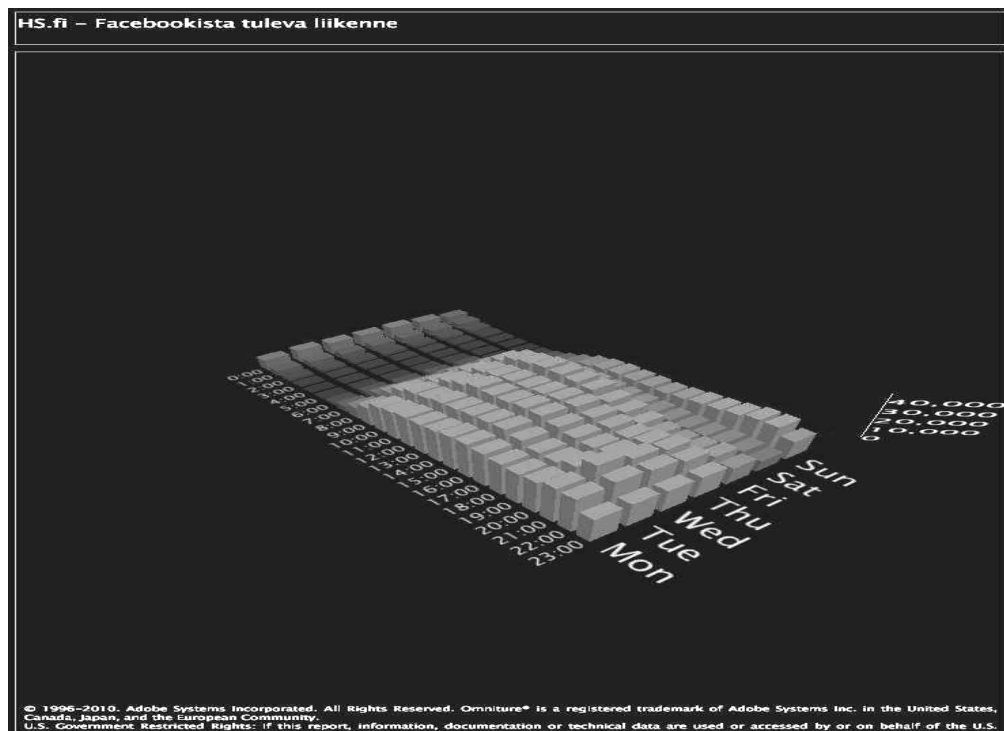
Ainakin vielä vuonna 2008 Internetin käyttö painottui arkeen ja työaikaan. Television katsominen painottuu loppuiltaan (klo 19-22), sanomalehtien ja myös verkkolehtien lukeminen painottuu aamupäiviin ja varhaiseen iltapäivään, kuten myös radion kuuntelu. Aikakauslehtien lukeminen on jakautunut tasaisemmin koko päivälle.

Erilaisten mobiilien lukulaitteiden ja älykkäiden puhelimien yleistymisen myötä netin käytön työpaikkasidonnaisuus vähenee tulevaisuudessa. Sanomat Osakeyhtiön nettiseuranta kertoo, että jo nyt (syksy 2010) esimerkiksi Helsingin Sanomien nettiversion lukeminen on erilaista riippuen luetaanko sitä kiinteältä asemalta vai mobiilisti. Muutama vuosi sitten verkkolehden yleistymisen muutti uutisten lukemista siten, että yhä useampi

alkoi lukea uutisia työpaikalla joko heti työhön tultua tai lounaan jälkeen. Mobiilin median uutisseuranta, esimerkiksi iPhoneen tai iPadin kautta luettavat uutiset, painottuu ajallisesti hieman erilaille: uutiset luetaan varhaisemmin kuin kiinteältä asemalta, jo esimerkiksi työmatkalla. Päivässä on kolme huippua, kello 8.30, 16.00 ja 21.00 ja tiistaisin tätä palvelua käytetään eniten. Myös Taloussanomien mobiiliversio saavuttaa huippunsa tiistaina (8.30 ja 17.00), mutta loppuviikosta kiinnostus talouteen alkaa hiipua. Kuluttajien laitevalinnoilla ja käyttäytymisellä on vaikutuksensa uutistarjontaan. Printtimedian uutisia uusittiin kerran vuorokaudessa, kiinteän Internet-päätteen kautta seurattavat uutiset pitää päivittää kerran tunnissa ja mobiilin lukulaitteen ajatellaan vaativan useamman kerran tunnissa uusiutuvia uutisia.

Yksinkertaistaen voidaan todeta, että mobiilit lukulaitteet tuottavat paljon huipukkuutta ajankäyttöön, kun taas kiinteältä laitteelta lukeminen painottuu työaikaan. Vanhat lukemisen rytmit voivat nousta kunniaan ja työpaikka vapautetaan jälleen enemmän työlle. Lukeminen pirstoutuu entistäkin pienempiin jaksoihin.

Kuva 25: HS.fi sivuille tuleva liikenne Facebookista painottuu puolenpäivän aikaan ja iltauutisten aikaan. Lauantai on selkeästi hiljaisin päivä. (Lähde: Sanomat oyj)

5) Rytmihäiriö: kun aika hallitsee enemmän meitä kuin me aikaa

- Ajankäytön vähäisistä muutoksista kertova tilastollinen ajankäyttötutkimus ei tunnista ajankäytön kokemuksellista puolta.
- Rytmihäiriö, joka ilmenee rutiinien epäsäännöllistymisenä, aktiveettien pirstoutumisena ja päällekkäistymisenä vahvistaa kiireen ja riittämättömyyden kokemusta. Arjen harmonian ja melodian rikkoontuminen on hyvinvointikysymys.

Edellisissä kuluttajien ajankäyttöä kuvaavissa jaksoissa kerrottiin kuluttajatalouden vakiintuneista rytmeistä. Hyvin toisenlaiseen muutoskuvaan, tämän jakson pääsisältöön, voidaan päätyä tarkastelemalla miten koemme ajankäytön muutokset. Digitalisaatio murtaa ajankäytön konventiot joksikin aikaa, ennen kuin taas uusi järjestys syntyy. Paljon puhutaan ”jatkuva kiireestä, kertakäyttöorganisaatioista, informaatioähkystä ja riittämättömyyden tunteesta”. Alvin Toffler kuvasi näillä sanoilla maailmaa jo yli neljäkymmentä vuotta sitten ja monet hypoteesit ovatkin saaneet tukea tutkimuksesta. Ainakin neljä rytmien kiihtymiseen tai hajoamiseen (kokemukseen) liittyvää muutosta on tunnistettu tutkimuskirjallisuudessa:

- i) Ajankäyttö epäsäännöllistyy ja toisteisuus vähenee (Acs, Lyles, 2007; Gleick, 1999; Kreitzman, 1999; Toffler 1971)
- ii) Ajankäyttö pirstoutuu (fragmentoituminen ja jaksojen lyhentyminen) (Michelson, 2006, Southerton, 2006; Putnam, 2000)
- iii) Ajankäyttö ja arkiset käytännöt sijoittuvat uusiin paikkoihin (Robinson, Godbey, 1997; Orlikowski, 2007; Towers, Duxbury, 2006)

- iv) Ajankäyttö päällekkäistyy (Jacobs, Gerson, 2004; Kaufman, Lane, 1996; Michelson, 2006; Partridge, 2005)

Ajankäytön epäsäännöllistymistä, esimerkiksi käytäntöjen toisteisuuden vähentymisen muodossa, on nähtävissä esimerkiksi nykyaikaisissa ateriarhythmeissä. Siirryttäessä agraarista järjestyksestä teolliseen järjestykseen varhainen (ja raskas) aamuruokailu korvautui aamiaisella, mutta yhä edelleenkin ruokailuajat olivat perheissä ja koko yhteiskunnassa melko pitkälti jaettuina. Tänä päivänä yhä esimerkiksi Ranskassa ja Espanjassa yhteinen lounas ja päivällinen näyttelevät yhä tärkeää roolia. Tämä näkyy ajankäyttötutkimuksessa yhtenäisenä ajankäyttönä. Anglosaksisissa maissa, joihin Suomi myös kuuluu ruokakulttuurinsa puolesta, kansallinen ruokailurytmi on pirstoutuneempi ja voidaan puhua ”ad-hoc ruokailun” yleistymisestä ja ”puputtamisen kulttuurista” (kts. European Commission 2004). Välipalasyömisellä ja kansan lihomisella näyttäisi olevan keskinäisyhteys maailmaa mullistavassa lihavuusepidemiassa. ”Lihavuuden infrastruktuurissa” ruokailun välipalaistuminen on yksi valtatrendi⁹. (Acs, Lyles, 2007). Yhdysvalloissa erityisesti ulkona syödyistä aamiaispaloista on tullut hyvin yleinen käytäntö. Välipalaruokailun yleistymisen myötä myös autossa nautittujen kalorien määrä on kasvanut hyvin suureksi.

Ajankäytön pirstoutumista yhä pienempiin jaksoihin voidaan nähdä erityisesti median piirissä. 1950-luvulla television kaukosäätimen ajateltiin

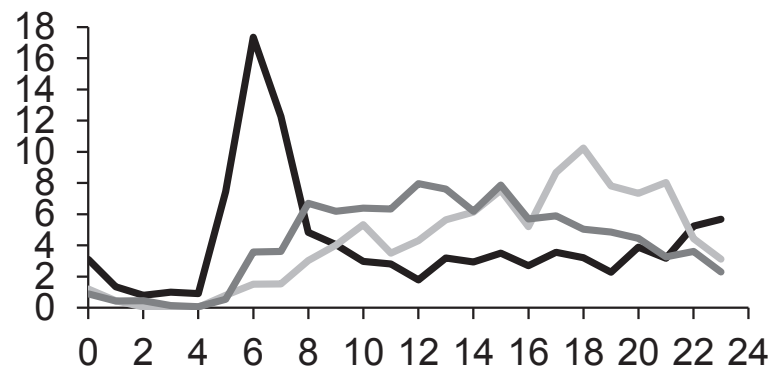
⁹ Toinen lihavuuden infrastruktuurin elementti näyttäisi olevan television katsomisen lisääntyminen. Lähes kaikki artikkelit akateemisen Google Scholarin haulla ”television watching” viittaavat lääketieteen tutkimuksiin. Merkittävin elämäntapaamme kuvaava ja sairauksia selittävä muuttaja on television katsomiseen käytetty aika. Lääketieteen tutkimuksissa ei kuitenkaan koskaan tutkita tarkemmin mistä television katsomisesta on kyse. Oletus lienee, että televisio tuottaa passiivisuutta triviaalissa mielessä.

olevan melko hyödytön ylellisyyslisä, joka parhaimmillaankin säästää television sammuttamisen vaivannäön nukahtavalta ihmiseltä (Gleick, 1999, 181-183). Kaukosäädin on kuitenkin merkinnyt vallankumousta katsomistottumuksissa. Siitä on tullut ”yleisön ase” tylsiä ohjelmia vastaan. Kanavapurjehtijalle täytyy tehdä ratkaisevasti erilaisia ohjelmia kuin yhden kanavan uskolliselle katsojalle. Puhutaan ”kolmen minuutin kulttuurin valtakaudesta” (Urry, 2000). 2010-luvulla mobiilit lukulaitteet saattavat olla samalla tavalla muuttamassa uutistoiminnan luonnetta yhä pirstoutuneempaan suuntaan.

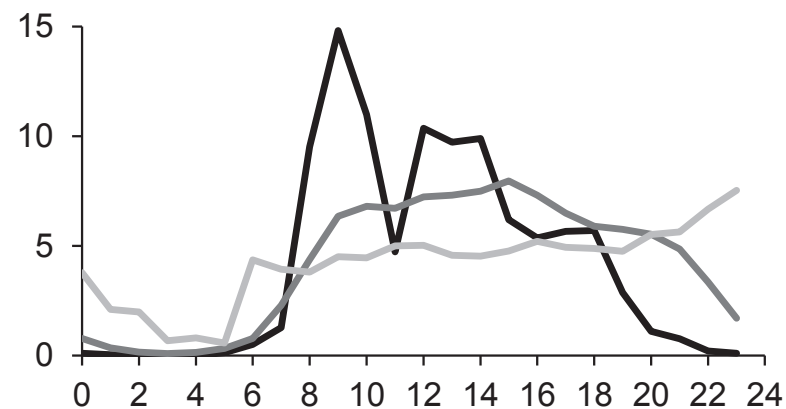
Ajankäytön epäsäännöllistymistä ja pirstoutumista on vaikea tutkia yleisellä tasolla. Näihin muutoksiin liittyvää arkisten aktiviteettien, kuten esimerkiksi kasvatustyön, siirtymistä **uusiin paikkoihin ja aikoihin** on ehkä helpompi dokumentoida. Viime vuosikymmeninä kaikissa länsimaissa lasten kanssa käytetty aika on kasvanut, mutta samalla se on siirtynyt ruokapöydästä esimerkiksi henkilöautoon ajettaessa lapsia harrasteista toiseen. Yhdysvalloissa kuten luultavasti myös Suomessa kasvatustyö tapahtuu yhä useammin samalla kun vanhemmat katsovat televisiota (Jacobs, Gerson, 2004, 30).

Ehkä selkein arjen käytäntöjen uudelleen sijoittumiseen syy on mobiilissa tekniikassa. Vaikka toistaiseksi älypuhelin käyttö painottuu nuoriin ja aktiivisiin kansalaisiin, suomalaisen kuluttajadiagnostiikkaan keskittyvän Zokemin löydöksistä voidaan tehdä yleisempiäkin päätelmiä tulevasta. Monikäyttöisissä puhelimissa toimintoja on runsaasti. Illat ovat kameran käytön (kuvan jakamisen) huippuaikaa, kun taas luonnollisesti almanakkaa käytetään (aikataulutus) enemmän päiväsaikaan (kuva 26). Puhelut ja

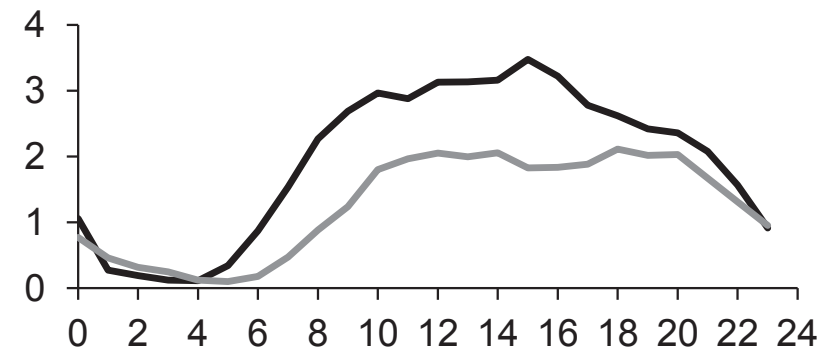
tekstiviestit huipentuvat työn loppumisen aikaan (Kuva 27). Älypuhelimien käyttö on selvästi erilaista viikonloppuna (alempi viiva) kuin viikolla jolloin puhelimen käytön huippu saavutetaan työpäivän lopussa ja osittain myös työmatkalla (kuva 28). Viikonloppun käyttöhuiput kohdataan puolen päivän aikaan ja varhaisillasta. Osa arkisista toiminnostamme on selvästi enemmän sidottuja kiinteään ”aikapaikkaan” (aamun puhelinherätys kotona), kun taas osa toiminnoista on enemmän muihin aktiviteetteihin sidottuja (esim. nettisurffailu ennen tai jälkeen lounaan).

Kuva 26. Älypuhelimien käyttö: kameran käyttö (tumman harmaa), hälytyskäyttö (musta), kalenterinkäyttö (vaalean harmaa). (Lähde: Zokem 2010)

Kuva 27: Älypuhelimien käyttö: sosiaalinen media (tumman harmaa), kokoukset (musta), puhelut ja tekstiviestit (vaalean harmaa). (Lähde: Zokem 2010)

Kuva 28: Älypuhelimien käyttö arkisin (tumma) ja viikonloppuna (vaalea) (Lähde: Zokem, 2010)

Vakiintuneen ajankäyttötutkimuksen näkökulmasta vaikeimmin mitattava rytmihäiriön ilmentymä on *aktiviteettien samanaikaistumisen ja moniajon yleistymisen*¹⁰. Kansainvälisten tutkimusten mukaan erityisesti naisilla toiminnallisten jaksojen (esimerkiksi ruokailu ja lastenhoito) päällekkäisyys, eli simultaaninen tekeminen, on lisääntynyt viime vuosikymmeninä. Tämän lisäksi naisten aika jakaantuu paljon useampaan aktiviteettijaksoon kuin miesten. Nämä havainnot selittänevät sen, miksi

¹⁰Englannin kielessä tällaista moniajtoa kutsutaan polysynkronisuudeksi tai multitaskingiksi. Nämä käsitteet ovat yleistyneet ja siirtyneet tutkijoiden käyttöön 1960-luvun tietotekniikkakeskustelusta (Gleick, 1999, 168). Samasta ilmiöstä puhutaan hieman eri sanoin eri tieteenaloilla, esim. 'blended communication' (education discourse), multiple channels (communication research).

naiset ovat usein stressaantuneempia ja tyytymättömämpiä omaan ajankäyttöönään kuin miehet (Michelson, 2006).

Uusi tieto- ja kommunikaatiotekniikka edistää uudenlaista simultaanista osaamista ja tekemistä (esim. Rideout jne. 2010). Samanaikaisesta pankkisaldon tarkkailusta, Facebook-statusen päivittämisestä ja television katsomisesta on tulossa monille aikuisille alkuillan tapa ja tottumus. Ajan myötä simultaaniseksi koettu tekeminen saatetaan tulevaisuudessa kokea yhdeksi tekemisen muodoksi. **Aikoinaan esimerkiksi autolla ajo oli simultaanista tekemistä, käsien, jalkojen ja silmien koordinaation vaativaa harjoittamista, mutta tänä päivänä puhumme autoilun kaltaisista vakiintuneista moniosaamista vaativista aktiviteetista kaikkea muuta kuin ”multitaskingina”.** (Shove, Pantzar, Watson, 2011)

Tänä päivänä esimerkiksi radion kuuntelu kuuluu monelle luontaisena osana työntekoa. Muutos radion alkuvaiheeseen, jolloin radioita kuunneltiin keskittyneesti ohjelma kerrallaan, on suuri (Ruohomaa 2003). Toki yhä edelleenkin eri kanavien ja kuuntelijaryhmien tottumukset ovat kovin erilaisia. Esimerkiksi YLE:n Radio1:n kuuntelijat edustavat parhaiten vanhan ajan radion kuuntelijoita: Radio avataan erityisestä syystä, uutisten tai jumalanpalvelusten ajaksi. Heille viikonlopun kuuntelu on hyvin huipukasta verrattuna arkipäiviin ja suhteellisesti ilta-aika on tärkeää. Nuorison suosikin YLEX:n kuuntelijoilla radio on päällä koko ajan ja erityisen paljon arkipäivisin. Vastaavasti lauantai-iltana on melko lailla hiljaista verrattuna Radio1 kuulijoihin. Nettiradio saattaa osittain alkaa tukea vanhanaikaiseksi miellettyä keskittyntä radion kuuntelun traditioita. Elävän arkiston tai Areenan primetime on iltauutisten aikaan. Hyvin vastaava ilmiö saatetaan

nähdä nettitelevisioissa, jonka ympärille kokoonnutaan yhdessä katsomaan hyviä elokuvia. Vielä tänä päivänä tosin vain kymmenys ohjelmista katsotaan tallennetussa muodossa (Heikki Rotko, suullinen tiedonanto, marraskuu 2010).

Tulevaisuudessa toiminnallisten käytäntöjen ja episodien päällekkäisyys saattaa lisääntyä mobiilin tietotekniikan myötä. Akateemiset tutkijat puhuvat ”myrkytyksestä” tai ”tartunnasta” (*contamination*), kun keskittynyt tekeminen joutuu ottamaan rinnalleen jotakin toista tekemistä. Varsinkin television katsomisesta ja lasten hoitamisesta on tullut radion kuuntelun ohella yhä enemmän tällaisia myrkytettyjä (tai myrkyllisiä) aktiviteetteja, joita tehdään muiden töiden ohella (Jacobs, Gerson, 2004, 30). Tämä myös selittää sen, miksi television katsomisen tai radion kuuntelemisen määrä näyttää säilyvän korkealla tasolla riippumatta muista ajankäytön muutospaineista, esimerkiksi Internetin leviämisestä. (vrt . Rideout jne. 2010).

Monet Tofflerin kuvaamat kehitysurat esimerkiksi kohti epäsäännöllistä ajankäyttöä ovat toteutuneet. Toffler myös osui oikeaan samaistaessaan kiireen ja stressin kokemuksen sekä jälkitekolliselle ajalle ominaisen hyvin katkelmallisen ajankäytön.

6) Kiireen vastaliikkeet

Onko kiireen ongelma enemmän ajan arkkitehtuurin kuin vapaa-ajan määrän ongelma?

Länsimaissa vapaa-ajan kasvusta huolimatta kiireen kokemus on kasvanut viimeisten vuosikymmenien aikana. Ajankäytön tutkijoiden mukaan kiirekokemuksessa voi olla vain toissijaisesti kysymys vapaa-ajan määrästä. Ensisijaisesti kysymys on tyytymättömyydestä ajan organisoitumisen tapaan esimerkiksi siihen, että ei itse kykene vaikuttamaan ajankäyttöön (Michelson 2006; Robinson, Godbey, 1997; Southerton, 2003, 2005, 2006). Suomalaisista työssäkäyvistä jatkuvaa kiirettä kokee lähes kolmannes. Vain noin kymmenys työssä käyvistä ei koe kiirettä juuri koskaan (Nätti jne. 2005, 57).

Varsinkin naiset kokevat kiirettä niin työssään kuin vapaa-ajassaan. Pienten lasten vaikutus äitien ja isien ylitöiden määrään on vastakkainen: naisilla pieni lapsi vähentää ylityötunteja ja miehillä pieni lapsi lisää ylityötunteja. (Nätti jne. 2005, 56; vrt. Jacobs, Gerson, 2004). **Se, että neljä viidestä varhaisessa keski-ikässä olevasta suomalaisesta naisesta haluaa vaihtaa palkankorotuksensa vapaa-aikaan, kertoo niin työelämän kuin koko markkinataloudenkin kehittämisen merkittävästä haasteesta (Nurmela jne. 2001).**

Työpaikoilla muiden aikataulujen varassa toimiminen merkitsee rajoitettua autonomiaa ja usein jo se riittää tuottamaan stressin kokemusta (Orlikowski, 2007). Stressitilanteille on ominaista se, että arkeemme kohdistuvat

ristiriitaiset paineet pakottavat jatkuvaan improvisointiin. Esimerkiksi tietotyötä tekevän kuten yhtäläillä perheenäidin elämä on pitkälti ulkoa ohjautuvaa jatkuviin yllätyksiin reagointia. Täsmälleen samalla tavalla kuvasi yritysten johtamistyötä aikoinaan Henry Mintzberg (1973). Kysymys ei ole tuntien määrästä vaan niiden laadusta: Esimerkiksi tietotyöläiset eivät tee työtunteja yhtään enempää kuin muut (Nätti, Anttila, Väisänen, 2005). Mikä on tieto- ja kommunikaatiotekniikan rooli kiireen ja riittämättömyyden tunteeseen? Tulokset ovat ristiriitaisia. Uusi tekniikka sekä helpottaa aikapaineita että synnyttää uusia paineita (Wajcman, Haddon, 2005).

Samalla kun elämä helpottuu uuden tekniikan myötä, samalla kehittyy uusia tehokkaan ajankäytön vaatimuksia (Robinson, Godbey, 1997; Towers, Duxbury, 2006). Mikään ei tunnu riittävän. Samaa ilmiötä kuvasi Ruth Schwarz Cowan teoksessaan *More work for women* (1983): 1900-luvun alussa kotitalouksien tuottavuuden ajateltiin kasvavan uusien kodinkoneiden myötä. Vaatimustason kasvu (esim. ruokavalion monipuolistuminen ja hygieniatason nousu) söivät kuitenkin perheenemännältä vapautuneen ajan. Kotityön tehokkuuden lisääntyminen käytettiin palvelutason ja variaation parantamiseen. Vastaava ilmiö näkyy myös työelämässä, jossa ajankäytön tehostaminen tietotekniikan avulla on johtanut vaatimustason kasvuun eikä aina niinkään suurempaan autonomiaan tai kiireen vähentymiseen. Kehitys ei kuitenkaan etene lineaarisesti. Kiireen yhteiskunnalla on vastavoimia, joita esimerkiksi Toffler ei vielä tunnistanut. Kansanliikkeet hitaamman elämän puolesta ja harrastuksille tai perhe-elämälle pyhitetyistä ajasta haastavat hektisen elämän ideologiat.

Slow: leppoistamista vai keskittynyttä tekemistä?

Vuosituhatvuotisen vaihteessa elettiin nopeuden, vauhdin ja elämysten vuosikymmeniä (esimerkiksi kansainvälisen Risc-tutkimuksen mukaan). Samaan aikaan hitaasti kulkevan ajan arvostus alkoi nousta erityisesti eurooppalaisissa kulttuureissa. Italiasta alkunsa saanut Slow food -liike ryhtyi puhumaan hitaan ruuan puolesta samalla haastaen yleisemminkin nopeatempoisen ja äärimmilleen viritetyn elämäntapamme. Kansanliikkeen ensimmäiset aktivistit olivat vapaiden ammattien harjoittajia: yrittäjiä, toimittajia ja kauppiaita. Historiassa kauppiat ovat usein ennenkin olleet luomassa ja levittämässä uusia tapoja ja tottumuksia.

Hitaan ruuan kannattajien mukaan ruokaan, vapaa-aikaan ja ihmisten väliseen kanssakäymiseen pitää suhtautua jälleen kuin se olisi pyhää. Pyhä ei ole mitattavissa euroilla ja senteillä: Aika ei ole rahaa eikä rahalla saa aikaa. Sittemmin 'slow food' -liike on laajentunut ajatuksellisesti uusille alueille mm. kaupunkisuunnitteluun ('citta slow'), turismiin, muotiin ('slow fashion') ja jopa tiedemaailmaan ('slow science'). Kysymys ei ole pelkästään aikaisempaa hitaammasta syömisestä tai matkustamisesta, vaan pikemminkin kulutus- ja myös tuotantotapahtuman merkityksellistämistä (esim. Parkins, Craig 2006). Ruuan syömisestä pitää nauttia, ja silmien pitää levätä niin kaupunkiarkkitehtuurissa kuin maalaismaisemassa. Ihmisillä pitää olla oikeus mielihyvään ja jaettuihin nautintoihin.

Arkeen heittäytyminen, anteliaisuus ja uteliaisuus, elämän pienten asioiden ihmettely ja ihailu, hyvyys ja ystävyys näyttävät vastavoimana modernin yhteiskunnan vieraannuttaville voimille. Elämän leppoistamiselle ja rytmien

hidastamiselle verrannainen ilmiö on se, kuinka harrastusmaailma alkoi nousta työmaailman rinnalle ja ohi elämän sisältönä ja identiteetin kulmakivenä. Tällaisen tulevaisuuden vision olivat esittäneet jo 1960-luvulla kuuluisat yhdysvaltalaiset konservatiivifuturologit Herman Kahn ja Anthony Wiener kirjassaan *The Year 2000*. Sittemmin jälkimaterialistisen yhteiskunnan gurut Daniel Bell ja Ronald Inglehart ovat empiirisissä tutkimuksissaan saaneet tukea tällaiselle ajattelulle vauriissa yhteiskunnissa (Halava, Pantzar, 2010).

Harrastusmaailmalle on ominaista se, että siellä yhä sallitaan ja suorastaan suositaan keskeytymätöntä, intohimoista ja merkitysrikkaasta tekemistä. Monet harrastukset näyttävätkin säilyneen immuuneina simultaanisen tekemisen myrkytykseltä, josta on tullut niin ilmeistä niin median seuraamisessa, kotityössä, lasten hoidossa kuin hektisessä työelämässäkkin (Michelson 2006; Southerton 2006; Wajcman, 2008).

Aktiviteettien ja aikapaikkojen ”pyhittäminen”

Ajankäyttötutkimuksessa vapaa-ajaksi määritellään aika, jolloin ei olla työssä (ansiotyö, kotityö) eikä nukuta. Näin ajateltuna suomalaisella on vapaa-aikaa noin kuusi tuntia vuorokaudessa. Vapaa-ajan määrä ei kuitenkaan selitä yksikäsitteisesti kiireen tai kiireettömyyden tunnetta, kuten edellä osoitettiin. Sitä paitsi vain pieni osa vapaa-ajasta koetaan vapaaksi ajaksi. Vastaavasti osa työajasta voidaan kokea vapaaksi ajaksi. Akateemisessa tutkimuksessa ajatellaan vapaa-ajan jakautuvan kahdenlaiseksi ajaksi (esim. Rojek 2006): *määrittämättömään, rentoon*

(casual) vapaa-aikaan sekä *tavoitesuuntautuneeseen, vaativaan* (serious) vapaa-aikaan¹¹.

Rento vapaa-aika koostuu näennäisen satunnaisista ja päällekkäisistäkin toiminnallisista elementeistä. Aktiviteeteilla ei näytä olevan mitään selkeää hierarkiaa, etenemisjärjestetystä tai selkeää tavoitteellisuutta. Esimerkiksi television katsomisen tai radion kuuntelun ajatellaan kuuluvan juuri rennon vapaa-ajan luokkaan. Musiikin termein: **Melodia ei erotu muusta hälystä.** Ajankäyttötutkimuksen kielellä tällainen vapaa-ajan on ”helposti myrkyttyvää” vapaa-aikaa. Positiivisemmin samaa ilmiötä voi kuvata jatkuvana improvisaationa.

Hieman paradoksaalisesti nimenomaan vaativa vapaa-aika näyttäytyy elämän rikasteena, johon sisältyy paljon sisäisiä sääntöjä; rytmianalyysin sanoin: melodia rikastuu soiton edetessä. Harjaantuminen ja osaamisen kehittyminen ovat vaativan vapaa-ajan ominaispiirteitä. Keskittymistä ja osaamista vaativia harrastuksia voi pitää vaativan vapaa-ajan muotoina. Yhtäläillä voidaan ajatella, että parhaimmillaan myös työelämä muistuttaa vaativan vapaa-ajan määritteitä. Esimerkiksi Daniel Pink (2009) kirjassaan *Drive. The Surprising Truth About What Motivates Us* tai Geoff Colvin (2010) kirjassaan *Talent is overrated* kertovat huippusuorituksien vaativan poikkeuksetta aikaa ja keskittyneisyyttä. Niin työssä kuin vapaa-ajassa motivaatio nousee kolmesta seikasta:

¹¹ Suomenkielessä on vaikea löytää casual-serious parille vastinetta. Hieman vastaavanlaisen yksinkertaistavan asettelun tarjoaa Burkitt (2004), joka jakaa ihmisten vapaa-ajan aktiviteetit joko säännellyiksi ’peleiksi’ (’games’, vrt. suljettu ja säädelty vapaa-aika) ja vapaammaksi ’leikiksi’ (’play’, vrt. avoin vapaa-aika). Pelissä subjektin ja objektin suhde on kiinteämpi ja tavoitteellisuus on selvempää kuin vapaasti kehittyvässä leikissä. Kiinnostavasti juuri leikin ja leikinomaisuuden on osoitettu edistävän uuden oppimista kaikkein parhaiten (Fredrickson 2000).

mahdollisuudesta toteuttaa itseään, mahdollisuudesta oppia uutta ja yhteisistä jaetuista kokemuksista. Psykologinen hyvinvointitutkimus tukee ajatusta, jonka mukaan keskittyneisyydellä, suorituskyvillä, ja hyvinvoinnilla on selkeä yhteys toisiinsa (Culbertson jne. 2010; Fredrickson 2000).

Rennolle vapaa-ajalle ja vaativalle vapaa-ajalle on omat paikkansa ja aikansa. Eri viikonpäiviin ja kellonaikoihin on kulttuurisesti ladattu erilaisia vapausasteita ja odotuksia. Esimerkiksi sosiaalisen median aktiviteetit löytävät paikkansa vain, jos ne sopeutuvat historiallisesti muokkaantuneiden tapojen ja tottumusten verkostoon. Edellä esitetyt tilastot kertoivat, että suomalainen löytää aikaa ja tilaa vaikkapa Facebookissa vierailuille helpommin työpäivien keskeltä kuin lauantaisin. Lauantai-iltapäivällä monet aktiviteetit joutuvat joustamaan kaupassa käynnin ajaksi, ja vastaavasti ilta-aika pyhitetään omaksi keskeytymättömäksi sosiaalisen kanssakäymisen ajaksi. Parhaiten tilaa Internet-aktiivisuudelle löytyy työpäivien siirtymähetkissä, työpäivän alussa, lopussa ja lounasaikaan. Mobiilit päätteet eivät edistä aika-, paikkariippumattomuutta vaan pikemminkin edistävät (aika-paikka-spesifiä) eriytyvää kehitystä. Esimerkiksi työmatkoista on tullut tärkeä kommunikaatiohetki.

Erilaisia vapaita aikatiloja, myrkyttynyttä, ulkoa määrätynyttä tai pyhitettyä aikaa, on löydettävissä sekä kodista että työstä. Ruotsissa kotona vietetyistä perjantai-illoista on tullut viime vuosina pyhiä aikatiloja (Brembeck, 2009). Suomessa yhtenäinen pyhä alkaa lauantain kauppamatkan jälkeen ja päättyy sunnuntai-iltana. Tällä välillä ei vierailta pankkien nettisivuilla eikä tehdä kaupallisia transaktioita, ei edes käydä katsomassa netin lomakohteita.

Ystävyysuhteet ja perhe ovat viikonlopun pyhän ytimessä. Internetin käyttötilastoista voisi päätellä, että lapsiperheissä myös varhainen iltahetki (”pikkukakkosen aika”) on pyhitettyä aikaa. Vastaavasti nukkumiselle pyhitetty aika näyttäisi alkavan aikaisemmin varttuneemmissa perheissä kuin nuorissa talouksissa.

Dale Southerton (2003) on tunnistanut englantilaisen haastatteluaineiston pohjalta, että **viikon eri hetkien ajatellaan jakautuvan punaisiin stressin hetkiin ja sinisiin levon hetkiin. Punaisia hetkiä ovat tyypillisesti valmistautumisen hetket (viikonloppuun, työmatkaan jne.), joihin myös liittyy paljon ristiriitaisia odotuksia. Sinisiä hetkiä ovat nautinnon hetket, joihin valmistautumisella tähdätään.** Suomalainen tilastoaineisto puhuu sen puolesta, että erityisesti lauantai-ilta kotona on sininen (pyhä) aikatila, johon lauantapäivän kauppamatkoilla ja siivouksella (punainen) valmistaudutaan. Se että erityisesti naisille lauantapäivä on viikon stressaavin hetki, voi johtua siitä, että juuri tuolloin korostuvat mitä selkeimmin ristiriidat oman ajan ja muiden palvelemisen välillä (James 2007) eikä keho ole vielä palautunut työviikon paineista.

Tietyissä hetkissä ja ajoissa saattaa korostua sosiaalisten normien ja pakkojen seuraaminen ja toisissa vapaus toteuttaa itselle tärkeitä asioita. Pyhän ja arjen, rennon ja vaativan, sinisen ja punaisen vapaa-ajan erottelun tunnistaminen on oleellista tulevaisuuden rytmiliiketoiminnassa.

7) Kohti rytmiliiketoimintaa

- *Digitalisoinnin myötä markkinaosuustaistelun voittavat ne aktiviteetit, jotka sopeutuvat parhaiten arjen melodiaan, harmoniaan ja rytmeihin.*
- *Sopivasti annostellut, riittävän suuret tai pienet annoskoot, joustavimmat, oikeaan aikaan ja paikkaan tarjotut palvelut, jotka sallivat kuluttajan oman tahdin ja oman tahdon, voittavat.*
- *Se että eräät palvelut ja toimialat (esim. huutokauppa, pankki- ja chattipalvelut) ovat löytäneet oman säännönmukaisuutensa, kertoo arjen tahteihin sopeutumisesta ja ehkä myös toimialojen rytmiliiketoiminnallisesta osaamisesta.*

Siirtymä agraarista aikakäsityksestä teolliseen vaati satoja vuosia.

Teollistuminen toi mukanaan uudenlaisen kellotetun ja kurinalaisen aikakäsityksen, johon me kaikki nykyään kasvamme lähes tiedostamattamme jo pieninä lapsina. Ajattelutavan muutoksen taustalle tarvittiin paitsi lähes tuhat vuotta kellon käytön yleistymistä, teollisia organisaatioita, koulujen ja luostareiden tapaisia kasvatuksellisia instituutioita kuten myös puritaaneja kirkonisiä, teollisuusjohtajia ja täsmällisyyden merkitystä korostavia isiä ja äitejä. (Mumford 1934; Thompson 1967; Zerubavel 1981). **Hallitseeko teollinen aikakäsitys yhä vielä palveluyhteiskunnassa?**

Nykyään länsimaissa laajasti omaksuttu käsitys työajan ja vapaa-ajan erottelusta on kaikkea muuta kuin ilmeinen tai väistämättömän kehityksen

tulos¹². Myös liiketoiminnan ajalliset konventiot periytyvät pitkältä ajalta eikä niihinkään pidä suhtautua itsestään selvinä. **Voidaan hyvin kysyä, miksi esimerkiksi pankkien arvopäiväkäytäntö noudattaa yhä periaatteita, jotka tulevat ajalta, kun rahaa siirrettiin säkeissä hevosella paikkakunnalta toiselle.**¹³ Historian myötä eri toimialoille syntyneet odotus- ja toimitusaikakonventiot muuttuvat hitaasti ja yleensä ne liittyvät enemmän työvoiman ja pääoman tehokkaaseen käyttöön kuin asiakkaiden vaihteleviin odotuksiin. Myös säätelyllä, esimerkiksi vero- ja työaikalainsäädännöllä, on oma roolinsa aikakonventioiden synnyssä.

Irrallisia esimerkkejä asiakkaan ajan ja vaivan arvon väheksymisestä voidaan löytää kaikilta toimialoilla ja haasteet ovat hyvin erilaisia. Esimerkiksi suomalaista koulujärjestelmää (tai vanhusten hoitokoteja) leimaa yhä tuottajakeskeisyys, jossa asiakkaan rytmit sopeutetaan jo 1800-luvulla muokkaantuneen järjestelmän rytmeihin. Vaikka muualla yhteiskunnassa sekä nukkumaanmeno aika että heräämisen aika on myöhentynyt joustavan työajan myötä, lasten työaika määräytyy yhä edelleenkin kaikkea muuta kuin joustavasti. Yhtenä seurauksena on varsinkin nuorten aikuisten unenpuute.

Myös julkiset palvelut, esimerkiksi sairaalat ja verotoimistot, on organisoitu ensisijaisesti palvelutuottajan tehokkuuden eikä asiakkaan näkökulmasta. Sairas matkustaa kotoaan lääkärin luokse eikä toisin päin.

¹² Saattaa olla, että ilman täsmällisyyden tai modernin tavoitehakuisuuden arvojen aktiivista kehittämistä 1700-luvun Englannissa me emme tänä päivänä tunnista esimerkiksi tuottavan ja tuottamattoman ajankäytön tai tuotannon ja kulutuksen selkeältä tuntuvaa rajalinjaa.

¹³ 1700-luvun postin kulkuun saattoi mennä viikkokausia, kun tänään kakkosluokan posti edellytetään saapuvan kahdessa päivässä lähettäjältä vastaanottajalle. 1900-luvun alussa puhelun yhdistäminen Töölöstä Lauttasaareen saattoi viedä kymmeniä minuutteja. Nykyään tietoliikenteessä yksi eniten asiakkaita häiritsevä seikka on muutamien sekuntien viiveet, joka syntyvät aktivoitaessa erilaisia palveluita

Sairaalassa potilas marssii murtuneella nilkallaan operatiohuoneesta toiseen. Odotusaika ei näyttäydy minkäänlaisena kustannuksena sairaalapalvelun tuottajalle. Tuottavuuslaskelmissa harvoin edes kysytään asiakkaan saaman palvelun arvoa. Kansainvälisissä julkisen talouden tuottavuustutkimuksissa suomalainen järjestelmä saa kiitosta. Ainoa alue, jossa Suomi ei ole maailman mallioppilas on asiakasjonojen pituus. Oikeusistuimien käsittelyajat ja jonot ovat pidempiä kuin muualla ja samaan ilmiöön törmää julkisessa sairaanhoidossa. Tässä raportissa ei kuitenkaan käsitelty julkisia palveluita, koska niiden problematiikka on hintojen näkymättömyyden takia hyvin erityinen.

Yksipuolinen ja aikaan liittyvien palveluiden köyhä tarjonta johtuu myös siitä, että (suomalainen) kuluttaja ei tunnista oman vapaa-aikansa, esimerkiksi ostos-, jonotus- tai odotusajan, arvoa¹⁴.

Vastaavasti yrityksissä on ollut niukasti mielikuvitusta kehittää uusia asiakkaan tehokasta ajankäyttöä palvelevia innovaatioita. Kuten alussa todettiin, rakennusala näyttäytyy kaikkein vanhakantaisimpina tästä näkökulmasta. Tulevaisuudessa näemme todennäköisesti liiketoiminnan variaation kasvavan siten, että nopeutettua palvelua esimerkiksi putkiremonteissa, autohuollossa tai palvelukeskusten linjoilla tullaan tarjoamaan erilliseen hintaan. Happy hour -hinnoittelu eli ajankohtaan räätälöityä hinnoittelua harrastetaan jo nykyään elokuvissa, urheilupaikoilla, ravintoloissa ja matkailussa.

¹⁴ Monissa tapauksissa esimerkiksi kaupassakäynti tai vaikkapa työmatkat voivat toki olla myös rikasta ja merkityksellistä ajankäyttöä. Tällainen näkökulma on vieras esimerkiksi liikennetutkimukselle, jossa oletetaan että matka-ajat ovat aina vain kustannus, joka pitää minimoida (Recker, jne. 2001). Syystä tai toisesta miehet ja naiset poikkeavat suhtautumisessa ajankäytön arvoon. Naisille esimerkiksi kaupassakäynti, siivoaminen tai puutarhanhoito näyttäytyy useammin kuin miehille harrastuksena työn sijaan. Vastaavasti ruuanlaitto näyttäytyy miehille useammin kuin naisille vapaa-ajan harrastuksena.

Tulevaisuudessa ehkä myös päivittäistavarakaupan asiakasvirtoja aletaan tasata hinnoitteleamalla. Perjantaisin kello 16.00–18.00 hinnat ovat korkeimmillaan ja vastaavasti tiistaisin kello 08.00–10.00 halvimillaan. Kärsivälliset (tai köyhät) asiakkaat myyvät odotusaikaa vähemmän kärsivällisille.

Mobiili tekniikka mahdollistaa entistä joustavampia palveluiden organisoimisen muotoja. Matkapuhelimen yleistyminen on jo nyt edistänyt uudenlaista joustavan aikatauluttamisen (ns. ”soft scheduling”) muotoa, jossa kokoontumista ei sovita enää kellon ajan mukaan vaan sovitellen tekstiviesteillä ja puheluilla. (esim. Partridge 2005). Joustavaa aikatauluttamista pidetään nuorison tapana. Samasta ilmiöstä ”aikuisten maailmassa” kertoo se, kuinka työelämä ja vapaa-aika tunkeutuvat toisiinsa muun muassa Internetin käytön yleistyessä. Tietotyön myötä monille on tullut rutiiniksi tarkastaa sähköposti vielä ennen nukkumaan menoa. Jotta nämä muutokset lisäisivät hyvinvointia eivätkä johtaisi lisääntyvään pakkohtahtisuuteen, tuotannollisten organisaatioiden on opittava näkemään arjen ajankäytön arvo uudella tavalla.

Rytmiliiketoiminta

Kuluttajien ajankäyttö voidaan nähdä kauppatavarana. Viihde- ja kulttuurituotannossa on kyse **ajantäyttöliiketoiminnasta** ja vastaavasti esimerkiksi siivous- ja kuljetuspalveluissa on kyse **ajansäästöliiketoiminnasta**. Kummassakin tapauksessa lähtökohta on usein kertaluonteinen palvelu, joka voi määrittyä hyvinkin tuotantokeskeisesti.

Rytmiliiketoiminnan lähtökohta on toinen; kuluttajan toistuvat ja mahdollisesti säännölliset rutiinit, joiden välistä kaupalliset palvelut löytävät oman tilansa. Tällainen ajattelutapa ei perustu kuluttajan nöyryyteen vaan yritysten aitoon kykyyn sopeutua ja oppia asiakkaan arkea.

Käytännössä jo nykyään monet muutkin kuin mediayritykset toimivat rytmiliiketoiminnan kentällä erilaisia asiakkuuden osaprosesseja optimoiden. Esimerkiksi teleoperaattorit tai sähkölaitokset kehittävät toiminnanohjausjärjestelmiään nimenomaan kuluttajien rytmejä mukaillen. Teleoperaattoreille kysymys on palveluiden mitoittamisesta ja optimoinnista. Sähkö- ja energialaitoksille kysymys on yhtäläillä yhtenäisille energiamarkkinoille sopeutumisesta ennakoivalla hinnoittelulla. Valvontamonitoreissa kulkee jatkuvasti reaaliaikaista tietoa energian tuotannosta, säätilan vaihteluista ja markkinahinnoista, mutta myös ennustetietoa kysynnän vaihtelusta.

Verkostomaisessa yhteiskunnassa resurssien hallinta on teknisesti vaativaa. Mitä enemmän kuluttajasta tulee ”neuvotteluosapuoli”, sitä enemmän aikaisemmin tekniseksi miellytyt toimialat joutuvat kulttuuriteollisuuden tapaan sopeutumaan vaikeasti ennustettavaan markkinavoimaan. Mahdollisesti vain muutama hittituote tuottaa voittoa. Valtaosa tuotannosta on kannattamatonta, mutta etukäteen kukaan ei tiedä mistä tulee menestystuote.

Pankkitoimialan radikaalissa muutos viimeisen vuosikymmenen aikana on hyvä esimerkki siitä, kuinka tekniseen muutokseen liittyy myös kulttuurisia muutoksia. Pankkien ”markkinaosuuden” kasvu kuluttajien

aikatilassa voi selittyä sillä, että Internetin myötä pankkiasiointi on alkanut rytmittyä paremmin muiden arkisten aktiviteettien mukaan kuin vaikkapa vakuutustoimiala tai ruokakauppa, joissa verkkoasiointi on vasta aluillaan. ”Pankkikäyntien” määrä on radikaalisti kasvanut samalla, kun yksittäiset kohtaamisen hetket ovat muuttuneet entistä lyhyemmiksi. Yhä useampi käy pankissa päivittäin. Ja luultavasti yhä useampi ajattelee omaa talouttaan ja pankkitiliänsä joka päivä.

Nettipankin menestys perustuu sopivan ajanhetken, nuoremmat taloudet myöhemmin ja vanhemmat aikaisemmin illalla, löytymiseen. Tällöin pankkivierailu ei sotke illan melodiaa. Lauantai-illan harmoniaan pankkitransaktiot eivät sovi. Tässä on kyse samasta ilmiöstä, joka selittää myös television (tai radion) suurta osuutta ajankäytöstämme. Televisio ei ehkä ensisijaisesti ole vallannut aikaa muilta toiminnoilta, vaan pikemminkin se on löytänyt tehokkaasti ja joustavasti omat hetkensä vapaasti määräytyvästä ajasta.

”Prime-time” ohjelmien suosio saattaa siis liittyä enemmän medialiiiketoiminnan kykyyn löytää paikkansa arjen rutiininomaisesta melodiasta kuin vaikkapa sisältöjen houkuttelevuuteen. Näin ajateltuna tärkeämpää kuin vaikkapa iltapäivälehdien laadullinen sisältö on itse lukemistilanne ansaittua ”tupakkataukona”. Television katsominen iltamyöhään voidaan nähdä siirtymärituaalina hereillä olosta nukkumaan menoon, eli melodian elimellisenä osana. Ohjelmalla ei aina ole niin väliä. Vastaavasti aamuisten lehdien lukeminen saattaa liittyä heräämisen rituaaleihin. Myös tekstiviestien lähettämisen tai sosiaalisen median käytön

suosio voi liittyä samaan ilmiöön. Niiden annoskokoa voi säädellä ja usein ne ovat suoranaista ajan täytettä.

Rytmiliiketoiminnassa markkina- ja kuluttajatutkimuksen huomio kiinnittyy entistä enemmän kulutusaktiviteettien ajallisiin ja paikallisiin sidoksiin. Tuotanto-, jakelu- ja kulutusaktiviteettien (esimerkiksi arkiseen ruokailuun liittyvien käytäntöjen) kestoja ja määriä, niiden mahdollisia päällekkäisyyksiä ja keskinäisiä kytkentöjä ajassa ja paikassa voidaan diagnosoida yhä paremmin. **Suurten datamassojen avulla ehkä kyetään myös luomaan myös hinnoittelumalleja, joilla vaikutetaan enemmän kuluttajien ajankäyttöön. Digitaaliset hintalaput tekevät aktiivihinnoittelusta aikaisempaa yleisemmän tavan.** Pisimmällä tässä ollaan lentoliikenteen hinnoittelussa, jossa ei enää tunnisteta yhtenäishintoja. Internetin myötä aikaisemmin näennäisen erilaiset toiminnot voivat kohdata toisensa ja esimerkiksi Itellan tai R-kirjan kaltaiset toimijat, jotka ovat perinteisesti lähellä asiakasta voivat kehittää ratkaisevasti uudenlaisia arkisten käytäntöjen integraatioita esimerkiksi sähköisen kaupan edistämiseksi.

Kuluttajaa kuunneltaessa keskeistä on kuitenkin tunnistaa kuluttajien arjen melodian ja harmonian logiikka ja mikä tärkeintä: haluttomuus jatkuvaan ylhäältäpäin määritettävään muutokseen (ja oppimiseen) myös kodin ympäristössä. Se että esimerkiksi Internet-pohjainen ruokakauppa ei ole vielä yleistynyt liittyy ruokahuollon (ruuan pilaantumisriski) ja asiakkaiden rytmien (toimitusten vastaanotto, päivystysvalmius, kotivarastointi) yhteensovittamisen vaikeuteen.

Luultavasti samanlaisia vaikeuksia kohdataan muillakin toimialoilla, jotka yrittävät siirtyä asiakaskeskeiseen rytmiliiketoimintaan.

Yhteenveto: Elämystalouden ajasta arkitalouden aikaan

Ajankäytön arkkitehtuuri on aina myös hyvinvointikysymys, kuten edellä näimme. Alvin Toffler oivalsi tämän lähes neljäkymmentä vuotta sitten puhuessaan aikashokista eikä hänen teoksensa ole menettänyt ajankohtaisuuttaan uusien tutkimuslöydösten ja tutkimusmetodien myötä. Tämän kirjoituksen tavoitteena oli kehittää uudenlaisia näkökulmia tuotannon ja kulutuksen keskinäiseen rytmiliikkeeseen, säännöllisyyksiin ja säännöttömyyksiin. Digitaalinen reaaliaikainen data tulee tarkentamaan jatkossa sekä kulutustutkimuksen että yrityksissä tehtävän tutkimuksen käsitystä ajankäytön muutoksista. Edellä kehitetty rytmianalyttinen näkökulma suuntasi katseen erityisesti arjen rutiinien toisteisuuteen, käytäntöjen sarjoihin, eli musiikin kielikuvin melodiaan ja käytäntöjen keskinäiseen synkroniaan, eli harmoniaan.

Rytmianalyttikko kysyy muodostaako esimerkiksi aamuinen lehden luku polun kohti seuraavaa käytäntöä ja mitä tapahtuu, jos aamuun keskittynyt lehden lukeminen hajoaa digitalisoitumisen myötä pienempiin palasiin? Vastaavasti pohtiessaan harmoniaa hän kysyy, missä tapauksissa ihmiset voivat, haluavat tai kykenevät tehdä tiettyjä aktiviteetteja samanaikaisesti ja missä tapauksissa eriaikaisuus on välttämätöntä. Entäpä kuinka keskeistä on yhteinen ja jaettu sijainti digitaalisessa maailmassa? On ilmeistä, että jaetut nukkumisrytmit helpottavat yhteiskuntaelämää, mutta

voidaan kysyä, onnistuisiko joukoissa liikkuminen paremmin, jos kaikki eivät olisi kaduilla kahdeksan ja yhdeksän välillä. Osa arkisista toiminnoistamme perustuu ”yhteistuotantoon”, jossa kukin osallistujien määrä lisää koettua hyvinvointia. Osa arkisia aktiviteettejamme leimaa se, että ne kilpailevat keskenään. Ystävien tapaaminen on esimerkki yhteistuotannosta, kun taas esimerkiksi omalla autolla tehtävä työmatkaliikenne on esimerkki kilpailevasta kulutuksesta.

Ajankäytön epäsäännöllistyminen, pienempiin paloihin pirstoutuminen ja aktiviteettien päällekkäistyminen aiheuttaa ahdistusta kuluttajille.

Mitä enemmän näitä muutoksia on opittu ymmärtämään, sitä enemmän esimerkiksi kiireen problematiikka on muuntunut vapaa-ajan määrän ongelmasta vapaa-ajan arkkitehtuurin rakenteelliseksi ongelmaksi. Osa nyt koettavista rytmihäiriöstä ja kiirekokemuksista johtuu siitä, että tuotannon, palveluiden ja jakelun digitalisaatio on vielä kesken. Tulevaisuudessa tuotanto ehkä sopeutuu paremmin kuluttajien arkeen ja tullaan näkemään uudenalaisten säännöllisten rytmien kehittymistä.

Kuluttajien ajankäytön ja spontaanien markkinavoimien ja hallinta tilastoilla, rationalisoidun hallinnon tai tutkimuksen kielellä (esim. ”value co-creation”, Prahalad, Ramawamy, 2004 tai ”real-time economy”) on mitä ristiriitaisin tavoite, jos ei samalla tunnisteta kuluttajien motivaatioperustan ja toimialojen erilaisuutta (Zwick et al. 2008). Esimerkiksi yksittäisiin transaktioihin tai kommunikaatiotapahtumiin keskittyvässä ”digitaalisten jalanjalkien” diagnostiikassa yksilöiden sijaan tutkitaan yleensä yksittäisten hetkien ja tilanteiden (esimerkiksi anonyymi pankkitransaktio) logiikkaa. Tällöin kuva ihmisestä jää puutteelliseksi.

Voidaan hyvin kysyä: Voiko kokonaisvaltaista ihmistä ("individual") edes ymmärtää transaktioiden tuottamien muistijälkien ("dividual") perusteella? Kenen kuuluisi perimmiltään omistaa asiakastieto, pankkien asiointi- ja tilitiedot, statuspäivitykset tai median käyttötiedot?

Luultavasti emme tulevaisuudessakaan elä "kahvilayhteiskunnassa", jossa elelisimme kaksikymmentäneljä tuntia vuorokaudessa (Kreitzmann 1999), vaan edelleenkin elämäämme säätelevät selkeät rytmit. **Ihmisillä ei ehkä olekaan loputonta halua uusiin elämyksiin ja ympärivuorokautiseen kaupankäyntiin, vaikka elämysyhteiskunnan visionäärit näin esittivät vielä uuden vuosituhannen alussa.** Tuolloin elämysinsinöörit pohtivat elämysten rytmitystä, etenemistä ja kestoja kuin teatteriohjaajat ikään: Draamaa luotiin yllättävillä käännteillä, kohokohdilla ja emotionaalisilla efekteillä. Perimmiltään asiakas nähtiin kuitenkin enemmän toimenpiteiden kohteena ja vastaanottajana kuin aktiivisena toimijana. Tulevaisuudessa asiakkaita osallistavat ja kunnioittavat markkinoinnin muodot (esim. Web 2.0) vierastavat ihmisten vapaa-ajan, mielenrauhan tai äärikokemusten paloittelua, brandaamista, tematisointia, versiointia, suunnittelua ja paketoitua, jotka kuuluivat niin selvästi teollisen tavara- ja elämystalouden aikaan. Uudenlaisen kuluttajadiagnostiikan haaste onkin välttää kuluttajien arjen liiallinen hallinta ja haltuunotto.

Voi olla, että hiljaisuuden markkinat kasvavat hälyssä ja hälystä.

Hautausmaakävely, onkiminen ja kirjallisuuteen hiljentyminen ovat tulevaisuuden elämysmarkkinoiden ytimessä. Tyhjiysmarkkinoilla myydään ihmiselle vapautta ja tilaa valita omat polkunsaa, aikansa ja paikkansa. Mistä muusta on kyse, kun kiireinen miljonääri viettää aikaansa golf-kentällä tai

purjehdusretkellä? 1800-luvun lopun ylellisyys sosiologi Thorstein Veblen sanoi, että keikailijan kävelykeppi ja naisen hame olivat merkkejä siitä, että kyseisten henkilöiden ei tarvitse tehdä työtä. Ehkä tulevaisuuden merkittävin ja kadehdittavin joutilasluokan symboli on se, ettei ole pakko kantaa kännykkää ja olla kytkettynä globalisoituneen työelämän pakkotahtiin. Saa nukkua rauhassa yönsä ja viettää viikonloput perheensä kanssa. Ne joilla on siihen varaa.

Osa 2

Ilkka Halava: Rytmialous ja tuottavuuden uudet kysymykset

Alkaneella vuosikymmenellä työelämä muuttuu voimakkaammin kuin pitkään aikaan. Siirryimme kuluttajakansalaisen aikakauteen ja valinnan vapauden rooli johtaa kysymyksiin rytmistä sekä sen kasvavasta roolista talouden järjestyksessä.

Markkinatalousjärjestelmän ytimessä on kysynnän ja tarjonnan laki, jonka uskotaan ohjaavan tuotantoa kuluttajan valintojen kautta. Suomessa on usean vuosikymmenen ajan tietoisesti lisätty valinnanvapauteen perustuvaa toiminnan ja kehityksen ohjausta kaikilla elämäntilanteilla. Valinnan vapauden tärkeyttä on korostettu sektorista riippumatta ja valinnan vapautta rajoittamaan pyrkineet ovat tulleet mediassa teulatuksi lähes poikkeuksetta. Suurin osa populaatiosta nauttii nyt täysin rinnoin vaihtoehtojen runsaudesta ja valinnan vapaudesta eri elämän alueilla. Miksi siis ihmiset pidättäytyisivät valinnanvapaudestaan juuri työn alueella?

Valinnanvapaus työelämässä tarkoittaa työpaikkojen runsaampaa vaihtuvuutta, työtehtävien vaihtoa "kevyemmin" perustein työyhteisössä, osaamattomien tai hankalien esimiesten boikotteja, työpaikkojen kilpailuttamista sekä siirtymistä pois työelämästä, jos se on taloudellisesti mahdollista.

Valintoja tehdään myös työn katkelmallisuuden merkeissä: ylimääräiset lomat, koulutusjaksot, vuorotteluvapaat ja ylipäättään kokemusten hankkiminen muista maista kasvattavat varmuudella suosiotaan.

Kuluttajakansalaisesta tulee työelämäkehittämisen lähtökohtainen paradigma. Kuluttajakansalaisyttä eivät sido hyvän kansalaisuuden tunnusmerkit, velvollisuudentunto tai elintason jatkuvan noston lieka. Toisaalta kuluttajakansalainen on osallistuja, aktiivinen ja tietoinen vallankäyttäjä markkinoilla.

Vaikeneva kurjuuteen jääminen ei ole enää vaihtoehto

Ongelmia voi työpaikalla ratkaista osallistumalla kehittämiseen omalla panoksellaan tai vaihtamalla työnantajaa. Vaikeneva kurjuuteen jääminen ei enää ole kuluttajakansalaisen vaihtoehto. Oma esimies joutuu vastaisuudessa toteuttamaan rooliaan täysimittaisesti eikä säästy kritiikiltä sen ollessa aiheellista. Esimiehen asema-auktoriteetti kohtaa diktatuuriluonteensa takia muutenkin kasvavaa vastustusta, sillä pääsääntöisesti työntekijät eivät ole voineet valita esimiestään. Diktatuurisukuisten käytäntöjen vastustus asettaa esimiehet kovaan testiin. Luonnollisen auktoriteetin arvostus ja käyttö yrityksissä lisääntyy ja kiinnostuspohjaisen tiimiorganisoitumisen käyttö kasvaa. Johtaja määrittyy tällä vuosikymmenellä henkilöksi, jota seurataan silloinkin, kun ei ole pakko.

Kuluttajakansalainen jakaa työpaikkoja eri kasteihin useilla kriteereillä, mutta valtaetäisyys on niistä ehkä kiinnostavin. Suuren valtaetäisyyden yrityksissä esimiehet ja alaiset kokevat olevansa olemassaolon peruslähtökohtien mukaisesti eriarvoisia. Esimies-alaisasema perustuu eksistentiaaliseen eriarvoisuuteen ja esimies on jo ominaisuuksiltaan sekä kyvyiltään alaisiin nähden yliverainen. Pienen valtaetäisyyden yrityksissä puolestaan alaiset ja esimiehet pitävät toisiaan olemassaolon ehtojen mukaisesti tasavertaisina. Kuluttajakansalainen katsoo, että hierarkia on vain tarkoituksenmukaisuuden sanelemaa eriarvoisuutta ja roolit voivat aina muuttua kumpaankin suuntaan. Esimieheksi ei synnytä eikä erityisiä esimiesgenejä ole. Työn yleisen vaativuuden kasvun myötä esimies ei pääsääntöisesti enää osaa alaisensa työsuoritetta, jolloin suuren valtaetäisyyden yrityksissä esimiehet ajautuvat työnjohdollisiin vaikeuksiin. Näissä yrityksissä työntekijät ymmärtävät oman asiantuntemuksensa tuoman neuvottelupotentiaalin ja ryhtyvät sitä myös ulosmittaamaan. Tapoja yrityksen sisäisen kommunikaation kasvattamiselle ja parantamiselle on siksi etsittävä ripeästi.

2010-luvun esimiestyö joutuu sopeutumaan työntekijöihin, jotka ovat muuttuneet hallintoalamaisista itsenäisiksi työsuoritteensa valikoiviksi tarjoajiksi. Muutos on luonnollinen jatke yleisen sivistystason nousulle, yritysten suosimalle moniosaaja-ajattelulle sekä suomalaisen työelämän perinteelle, jossa yksilö on ryhmän sijasta vastuussa tehtävästä.

Omia verkostoja kuunnellaan

Työvoimaresurssin niukkuus ei ole syy muutokseen, vaikka niukkuus tukeekin mahdollisuutta valikoivuuteen. Yritysten tavoin kuluttajakansalaiset arvioivat tarkkaan työtehtävien ja -paikkojen etuja ja haittoja sekä kuuntelevat herkällä korvalla verkostojaan, joista on saatavissa aitoa tietoa yrityksen arkitodellisuudesta.

Downshifting-nimellä tunnettu elintason omaehtoinen laskeminen on uusi ilmiö Suomessa, joka koskettaa pientä osaa työväestöstä. Tulevaisuusnäkyä alkaa olla väistämättä kulutuksen kasvun vastainen, joten osa edelläkävijöistä ja mielipidevaikuttajista yksinkertaisesti tyytyy jo nyt vähempään materiaalisesti. Sen sijaan kuluttajakansalaiset säättävät jo suurin joukoin kulutusresurssiaan tietoisesti ylös- ja alaspäin, elämäntilanteen mukaan.

Aiemmin elintason lasku merkitsi epäonnistumista, nyt se kertoo suunnittelusta ja vapauksien käyttämisestä. Elintasokilpailun heikkeneminen tarkoittaa suurempaa riippumattomuutta palkkatulosta ja lopulta työsidonnaisuuden heikentymisestä.

Kulutusresurssien säättämishalu vaikuttaa myös työttömyyteen. Työtön on termi, joka on historian saatossa muuttunut sosiaalisesti leimaavaksi, eikä ulkopuoliseksi leimautuminen palvele ketään. Työttömyys voi joillekin kuluttajakansalaisille kuitenkin olla käypä vaihtoehto tilapäisenä elämänvaiheena tai pitkäaikaisempaan yhteiskunnan tukien hyödyntämisenä. Ilmiö liittyy siihen, että asennoituminen sosiaalipolitiikan tukien käyttöön on 1990-luvun laman jälkeisenä arkipäiväistynyt. Niihin turvautumista ei enää entiseen tapaan arkailta vaan niitä pidetään yhä useammin subjektiivisina oikeuksina. Kun myös työssä olemisen normi on heikentynyt, ei työttömyysjaksossa ole enää ”sisäänkoodattua” tarvetta pyrkiä takaisin töihin. Tämä yhteiskunnan tukien hyödyntämisen ajatus saa lisäpuhtia nimenomaan ulkopuolisuudesta ja saattaa alkaa kanavoida myös muuta yhteiskuntakriittisyyttä työstä pois jäämiseksi.

Fyysisesti paikalla, mutta henkisesti muualla

Suomalainen, voimakkaan hierarkkinen ja järjestelmäkeskeinen johtamismalli on ristiriidassa vahvistuvan yksilötyöntekijäparadigman kanssa. Hierarkkisuus liitetään

suomalaisessa keskustelussa useimmiten julkisen sektorin organisaatioihin, mutta hierarkiat, järjestelmäkeskeisyys ja yksityiskohtaiset toimintomanuaalit ovat ennen muuta suurten monikansallisten (esim. IKEA, McDonald's, Bauhaus) bränditalojen ominaispiirteitä. Niiden myötä järjestelmäkeskeisyys on vahvistunut ja siirtynyt myös sellaisiin organisaatioihin, joissa sitä ei samassa mittakaavassa tarvita.

Valikoiman joustamattomuus, moninkertainen työajan seuranta, monimutkaiset hyväksymiskäytännöt ja luonnottomat hyvän päivänjatkon toivotukset kassalla vain alleviivaavat työelämän ja kuluttajakansalaisen elämän välisen kuilun kasvua. Pitkälle viety järjestelmäohjaus, kontrolli ja mittaaminen kertovat työntekijälle, ettei luottamusta johdon ja työntekijöiden välillä ole eikä hänen ajattelutyötäänkään tarvita. Voimakas järjestelmä-, ohjesääntö- ja direktiivikeskeisyys synnyttää mentaalisti ulkoistettua työsuoritetta: työntekijät ovat fyysisesti paikalla, mutta henkisesti muualla.

Joillakin toimialoilla ylimittarointiin on jo havahduttu. Jos vaikkapa työpaikalla näyttää olevan hävikkiä wc-paperirullista, suomalaisessa yrityksessä oltaisiin nopeasti asentamassa mittavaa varkaudenestojärjestelmää sen sijaan, että näpistelijä selvitettäisiin ja otettaisiin palautekeskusteluun. Ylimittarointia puretaan eikä järjestelmiä enää rakenneta vähäisien poikkeamien eliminointia varten. Niitä varten on olemassa esimiestyön, sen ihan perinteisen, vaihtoehto. Negatiivisävyistä esimiesalaiskohtaamista välttellen, vaikka paine ylipäättään kasvokkain tapahtuvalle esimiestyölle on kovassa kasvussa.

Kausaliteettimittareita tarvitaan

Mittareita on yrityksissä rakennettu kaikkialle, minne se on ollut teknisesti mahdollista. Satunnainen mittarien runsaus jollakin työn alueella on synnyttänyt työntekijöissä käsityksen ko. alueen keskeisyydestä ilman, että näin olisi strategiassa määritetty. Nykymittareita korvattaessa on hyvä kiinnittää huomiota ainakin kahteen asiaan, kausaliteettiin ja hyödyllisyyden kokemukseen. Useissa tapauksissa mittarit kohdistuvat seurauksiin, ei syihin. Seurausmittarit ovat luontevia kurinalaisuutta korostavissa organisaatioissa. Syy-mittarit vaativat yrityksiltä yleensä syvällisempää pohdintaa arvontuottamisen ketjuista, mutta lopputulos kannattaa.

Hyödyllisyyttä voi luonnollisesti tarkastella sekä johdon että työntekijän näkökulmasta. Kuluttajakansalaisen hyötynäkökulmaa on hyvä pysähtyä miettimään, sillä johdon tarpeet ovat poikkeuksetta jo tunnistettuja. Työntekijän kannalta hyödyllinen mittari on luontevasti omassa käytössä, vapaaehtoisesti. Lämpömittaria haluamme itse vilkaista aamulla, jotta lähemme oikeissa varusteissa liikenteeseen. Esimerkki työntekijän kannalta hyödyttömästä, vieraasta tai oudosti käyttäytyvästä mittarista on oman työn EBITDA. Lukuisissa yrityksissä nämä laskentaekonomistien lyhenteet ovat kovassa käytössä, vaikka aina johtoryhmienkään jäsenet eivät tiedä tarkalleen, mistä puhutaan. Oikein rakennettua mittaria kuluttajakansalainen käyttää mielellään itse ohjataksaan omaa työtään maaliin ilman, että esimies tekohengittää mittariseurantaa käyntiin joka viikon tai kuukauden alussa.

Työn ja vapaa-ajan tasapaino

Työn ja vapaa-ajan tasapainoa on yritetty kehittää pääsääntöisesti muuttamalla kummankin aikapanosta tai työn kuormittavuutta. Kuluttajakansalaiselle ratkaisevaa ei kuitenkaan ole kummankaan aika-allokaatio sinänsä, vaan *Minäajan* määrä (MeTime). Minäaika on työpaikalla aikaa, jolloin tehtävät ovat työntekijän hallinnassa, ymmärryksessä eikä resurssivajauksia ole työtä haittaamassa. Minäajan lopputulokset voidaan tunnistaa tekijänsä tekemiksi eikä epäreiluja arviointeja toteuttajasta tarvita. Minäajan vastakohtana työtä tehdään ymmärtämättä kokonaan sen syytä tai lopputulosta, merkitystä kokonaisuudelle, vajavaisilla resursseilla tai epäreilua arviointia pelätessä. Jos työssä on paljon Minäaikaa, niin vapaa-ajalle ei jää täyttymyspaineita. Jos työssä taas on Minäaikaa niukasti, sitä on löydyttävä vapaa-ajasta. Ongelmallinen yhtälö syntyy, jos Minäaikaa on työssä vähän ja ylityö syö sekä vapaa-aikaa että siihen tarvittavaa energiaa. Minäaika on useimmissa tapauksissa järjestelykysymys työpaikoilla, joten sen lisääminen on pääsääntöisesti työnantajan käsissä.

Työyhteisöjen muutospainet ovat kasvaneet jo siinä määrin, että työelämän kulttuurivallankumouksesta ja sen alkamisesta voidaan puhua. Yritysten terveyshuolto on jo pitkään tunnistanut työntekijöiden työpahoinvointia, jonka on luultu johtuvan liiallisista työn muutoksista. Keskeinen havainto on, että työyhteisöt ja -tavat ovat

nimenomaan muuttuneet liian vähän. Muutostalkoot on saatava käyntiin, sillä tuottavuuden, työhyvinvoinnin ja kasvun ainekset löytyvät uudistuvasta työelämästä.

Kulutuksen ja työn rytmi

Minäajan lisäksi on syytä ottaa toinenkin näkökulma tapaamme käsitellä ja hallinnoida aikaa: puhumme edelleen virka- tai toimistoajasta ja esimerkiksi pankkien arvopäivistä. Päiväkodit sulkeutuvat pääsääntöisesti klo 17.ltä ja luterilainen pääjumalanpalvelus ajoittuu edelleen sunnuntain aamukymmeneen, vaikka kolme neljästä kirkon jäsenestäkin haluaisi myöhäisempää alkamisajankohtaa. Yhteiskunnan desynkronisaatio eli toimintojen eriaikaistuminen on lisääntynyt huomattavasti kahden vuosikymmenen aikana. Tämä eriaikaistuminen synnyttää suuren määrän kulutuksen mikrorytmejä, jotka ainakin teoriassa voitaisiin ryhmitellä kulutuksen mikrosegmenteiksi, jos kulutuksen rytmi ja aikaulottuvuus olisivat segmentointikriteereinä. Suuri osa mikrosegmenteistä ei elä agraariajalta peräisin olevassa ”normirytmisessä”. Jumalanpalvelusesimerkki on valaiseva, jos mietitään vaikkapa televisiolähetysten aikatauluja. Kun 80-luvulla MTV3:n myöhäisimmät ohjelmat päättyivät säännönmukaisesti ennen puoltayötä, jatkuu nykyisten kanavien ohjelmavirta katkeamattomana vuorokauden ympäri ja katselurytmit osoittavat myöhäisten – tai aikaisten – ohjelmien laajan suosion. Ei ihme että pääjumalanpalveluksissa on hiljaista. Kaupunkikeskustojen ympäri vuorokauden avoinna olevat ruokakaupat ovat tunnistaneet pienten pakkauskojen tarpeen ja ABC-myymlöiden ruokatarjonnalle on vuorokauden kaikkina tunteina kysyntää. Kulutuksen mikrorytmit ovat tulleet jäädäkseen eikä desynkronisaatiokehitykselle näy loppua. Luontokappaleilla on oma lajityypille ominainen rytmensä. Ihmisen keskimääräinen vuorokausirytmii on pituudeltaan 24 tuntia ja 11 minuuttia. Tämä tarkoittaa, että aikataulumme siirtyvät myöhäisemmäksi sitä varmemmin mitä vähemmän nykyrytmiä ylläpitäviä valoärsykeitä on tarjolla. Länsi-Saksassa 40-luvulla toteutetussa laboratorionäytöksessä joukko ihmisistä suljettiin ärsykeistä vapaaseen tilaan useiksi päiviksi. Lopputuloksena nukkumaanmeno siirtyi aina vaan eteenpäin, kunnes koehenkilöt menivät nukkumaan keskellä päivää. Tuoreessa ruotsalaistutkimuksessa koehenkilöt niin ikään eristettiin vuorokausivaihtelun ärsykeistä ja koeasetelman yhtenä havaintona huomattiin koehenkilöiden nukkuvan iltapäivällä 15 minuutin lyhyet unet:

unisuuden aiheuttajana on kehon lämpötilan keskimäärin noin yhden asteen nousu iltapäivisin. Kiinalaisessa lääketieteessä ei perinteisesti ole nähty perusteita erottaa lääkettä ja sen ajoitusta toisistaan (ajoitus ohjaa lääkkeen valintaa eikä toisinpäin!) ja hiljalleen myös länsimainen lääketiede on tunnistanut esimerkiksi leikkausajankohdan vaikutuksen leikkauksen tulokseen. Psykologi Jürgen Aschoff on todennut, että kaikkien psykologian ilmiöiden tutkimuksissa ihmisillä on aina päivän parhaimmat ja huonoimmat hetkensä. Näitä oman rytmin vahvuuksia ja heikkouksia on käsitelty vain luonteenpiirteinä, mutta niiden yhdistäminen oman elämäntilanteen, perheen sekä työelementtien kanssa avaa työelämän seuraavan kehitysalueen.

Mikrorytmit näkyvät niin työpaikoilla kuin perhe-elämässäkin. Joidenkin työntekijöiden sähköpostiviestien lähetyskellonajat ovat systemaattisesti aamuyön tunteja, toisten taas aamuseitsemän ja –kahdeksan välillä. Luontainen rytmi eli tuotteliaimmat tunnit osuvat eri ihmisillä eri aikoihin. Puhumme arkikielessä luontevasti aamu- ja iltaihmisistä, mutta työtuntien sijoittelussa tästä rytmijaosta ei usein näy jälkeäkään. Ilta- ja yöihmisten on pääosin taivuttava iltaunisten rytmiin ja aloitettava työ tuotteliaasta aamuyön työssä huolimatta vähemmän tuottavasti aamulla aikaisin. Perheissä erirytmyisyys tuottaa samaan tapaan haasteita niin vanhempien ja lasten suhteissa kuin parisuhteissakin. Romanttisen puheen vastaukseksi ei toivota kuorsausta tai aamusekavuutta, mutta niin saattaa silti käydä. Tunnettu perhe-elämää ja työtä haastava rytmihäiriö on lentomatkustajien kokemana jetlag, joka tuottaa rytmiongelmia varsinkin mannerten välisessä lentoliikenteessä. Esimerkiksi British Airways varoittaa, että jetlagin seuraukset voivat olla vakavia: päätöksentekokyky saattaa heikentyä puolella, kommunikaatiovalmiudet 30 prosenttia, muisti 20 prosenttia ja huomiokyky jopa 75 prosenttia. Rytmihäiriö on siten seurauksiltaan merkittävä uhka päivittäiselle tekemiselle riippumatta siitä, puhutaanko työstä kotona tai työpaikalla. Ymmärrämmekö rytmin tai sen puuttumisen merkityksen? Downshifting on terminä tullut tutuksi viime aikojen työelämäkeskustelussa.

Leppoistamiseksi käännettyllä termillä tarkoitetaan useimmiten vaurauden tavoittelun tietoista, vapaaehtoista vähentämistä, samoin työmäärän. Downshiftingin vastakohtaksi voidaan hahmottaa Overloading eli työmäärän lisääminen tulojen ja vaurauden kasvattamiseksi. Nämä kaksi ilmiötä näkyvät ajassamme rinnakkaisina ja lomittaisina, mutta niitä käsitellään jostain syystä erillään toisistaan. Ne ovat kuitenkin yhdessä tulleet

korvaamaan perinteistä, jatkuvan tulotason lineaarisen parantamiseen tähtäävää elämäntapaa. Tällä vuosikymmenellä kuluttajakansalaiset tekevät leppoistus- ja ylikuormituspäätöksiä herkemmin suhteessa oman elämänsä rytmivaihteluihin. Hankintojen ollessa näköpiirissä ylikuormitetaan ja suvantovaiheita kaivattaessa leppoistetaan. Kuluttajakansalaisen kulutus päätösten ennakointi vaikeutuu eivätkä kulutuksen perinteisimmät segmentointimallit enää toimi.

Työelämän luonteeseen kuuluu ylä- tai tavoitetason lineaarisuus on sitten kyseessä yrityksen omistajien tulostavoite, pörssiyrityksen ennuste tai julkisen sektorin organisaation budjettiviitekehys. Nämä organisaatiot tavoittelevat lineaarista, tasaista tulossuoritusta, mutta jäävät sekä poukkoilevan toimintaympäristön (mm. luonnonmullistukset), asiakaskunnan kysyntäheilahteluiden (mm. taantumista aiheutuvat varastomuutokset) että aiempaa ennakoimattomammin käyttäytyvän työntekijäkunnan väliin. Tiivistäen voi sanoa, että merkittävä määrä työyhteisöjen ongelmista syntyy siitä, että toimintojen luontaisen rytmin ja vaihtelun sijasta ne pakotetaan lineaarisiksi. Lineaarisuuden velvoite tuottaa hassunkurisia, epätodelliselta tuntuvia toimintatapoja työyhteisöihin. Julkisen sektorin työyhteisöissä käyttämättä jääviä budjettivaroja käytetään loppuvuodesta puoliväkiin lähes mihin tahansa, sillä käyttämätön budjettiosuus johtaa useimmiten vastaavan suuruiseen budjettileikkaukseen seuraavana vuonna. Yrityksissä puolestaan myyntityö saattaa loppua jo joulukuun alussa tai jopa marraskuussa, mikäli myyntibudjetit ja erityisesti bonusta kerryttävät budjetitirajat on saavutettu. Luontaista markkinakysyntää saattaa olla paljonkin, mutta sen kotiuttamisesta ei nykyjärjestelmin seuraa mitään hyvää. Jos myyntibudjetti ylittyy liikaa, siitä seuraa lähes automaattisesti rangaistus kasvavan myyntibudjetin muodossa seuraavalle vuodelle. Niinpä jossakin yrityksissä myynnin pysäyttämistä juuri haluttuna hetkenä on tullut taloussosiologin silmin lähes epätodellista taidetta, sillä niin tarkasti myynti pysähtyy juuri haluttuun 100 prosenttiin. Usein myös luonnollisen kysynnän rytmi tuottaisi hyvin poukkoilevaa myyntitulosta, jota yritykset pyrkivät vaivaa ja rahaa säästelemättä siirtämään kalenteriviikkojen tyhjiin kohtiin. Tämän lähinnä kauppojen syntymisen kalenterisiirtelyyn allokoitun työn määrää ei tietääkseni yrityksissä ole yritetty laskea. Myös erään lentoyhtiön lentäjäkunnan palkkaus on aikanaan ollut suoriteperusteinen (eli lentosuoritteisiin perustuva), mutta talousosaston toivomuksesta lentäjät siirrettiin

korkeamman vakioidun kuukausipalkan piiriin, jotta palkanlaskennan ennustettavuutta saatiin parannettua.

Taannoin 70-luvulla eräs liikelaitoksen kesätyöntekijä sai tehtäväkseen leikata suuren nurmikentän ruoho. Kun hän oli ensimmäisen tunnin aikana innostuksissaan ehtinyt leikata nurmea liian nopeasti, kokeneempi työntekijä lähti juoksujalkaa kertomaan keltanokalle, että nurmen leikkaamiseen pitää kulua kaksi kokonaista työpäivää. Ohjeen kuultuaan nuorukainen ryhtyi leikkaamaan noin kahdeksan senttimetrin ruohokaistaleita kerrallaan ja onnistui käyttämään kutakuinkin tarkkaan työlle asetetun ajan. Huvittavalta kuulostava tarina toistuu päivittäin suomalaisessa työelämässä. Erityyppisten tehtävien oletettujen ja todellisten kestojen välillä saattaa olla suuria eroja. Nämä erot säilyvät pääosin siksi, etteivät esimiehet selkeästi ja johdonmukaisesti määrittele, miten ja kenen hyväksi tehokkuushyöty käytetään. Kollektiivi ymmärtää myös herkästi, ettei yksittäisen tapauksen synnyttämä innostus ja suorituksen nopeus välttämättä johda mihinkään hyvään lopputulokseen oman työn näkökulmasta.

Työyhteisöissä olisi rytmikäkökulmaa sivuten syytä myös miettiä jokaisen työtehtävän ihanteellista suorittamista ja ihannesuoritukseen tarvittavia olosuhteita. Jos asiakaspalveluhenkilön maksimityöaika on määritelty, niin onnistuessaan hän palvelee asiakkaitaan luoden heille kasvavaa tyytyväisyyttä ja tekemällä tämän jatkuvasti lyhyemmässä ajassa. Jos hammaslääkäri omistautuisi työnsä tavoitteelle (tai missiolle), hän pyrkisi poistamaan kaiken sokerin ruoasta ja edesauttamaan sellaisten hammasharjojen syntymistä, jotka tehokkaasti tekisivät hammaslääkärit työttömiksi. Jos yksityinen hammaslääkäri taas pyrkii oman taloudellisen onnistumisensa maksimointiin, hän tarjoaa makeita, sokeripitoisia ruokia jopa vierailleenkin toivoen tällaisten tarjoomusten yleistyvän ja synnyttävän lisää työtä ammattikunnalleen. Kumpaa tietä yksityinen hammaslääkäri kulkee? Huonekaluvalmistaja Rolf Benz pyrkii saamaan huonekaluilleen suosiota ja jos ostajakunta suosion myötä laajenee, niin yksittäisten tuotteiden hinta todennäköisesti nousee. Jos IKEA saa tuotteilleen suurempaa kysyntää, niin se laskee yksittäisen tuotteen myyntihintaa. Kumpaa tietä suomalainen tuotanto kulkee? Entä kun työyhteisössä on työajan seurantaan erikoistuneita työntekijöitä? Johtaako tällaisen ammattikunnan olemassaolo säntillisempään työntekoon työyhteisössä

(ja ko. ammattikunnan myöhempään poistumiseen tarpeettomana) vai mittaamisen käytäntöjen ja valvontajärjestelmien kasvuun?

Lainsäädäntötyön perusajatuksena on ollut suhdanneneutraali kestävyys, toisin sanoen Suomessa pyritään säätämään lakeja, jotka ovat pysyviä. Lähestymme aikaa, jolloin lainsäädäntötyössäkin on tunnistettava lyhytkestoisten, rajaamista tai kannustamista vaativien lakien tai asetusten tarve. Lainsäädäntötyön rytmi on myös hidas verrattuna vaikkapa sosiaalisen median käytäntöihin pohjautuvien liiketoimintamallien kehittymiseen. Markkinan rytmien kiihtyminen pakottaa lainsäädännön ylipäättään nopeampaan tempoon.

Työaika voi pilkkoa rajattomasti vaatimalla esimieheltä (ja työntekijältä) täyttä tavoitettavuutta, mutta golfkentällä esimies on tavoittamattomissa. Pilkkomatonta täyden keskittymisen aikaa ei tunnu olevan työpaikoilla riittävästi tarjolla, mutta harrasteympäristössä pilkkomatoman ajan perusvaatimus on pikemminkin sääntö kuin poikkeus. Jatkuvan tavoitettavuuden ja kommunikointivalmiuden vaatimus on erikoisuus, joka syntyi matkapuhelinten statussymboliluonteen jatkeena. Japanissa yritysjohtajan statussymbolina on mobiililaitte, jonka numeron tietää vain hänen oma sihteerinsä.

Rytmitalous

Mihin rytmien tunnistamista tarvitaan ja miksi rytmi on olennainen elementti työn johtamisessa? Linearisuuteen tottunut työelämä hukkaa tehokkuuttaan merkittävästi yrittämällä tasoittaa ilmiöiden luonnollista rytmiä. Työn tehokkuutta halutaan lisätä ja näitä lisäyksiä on monin verroin helpompaa toteuttaa mukautumalla ja hyödyntämällä markkinan, työn sekä työntekijän rytmiä. Kun suomalaisen yhteiskunnan liitu(raita)kausi vaihtuu luovaan kauteen (ts. aidosti uuden luomiseen fokusoivaan), on syytä ymmärtää, että luovuuden ja tuottavuuden perusluonteeseen kuuluu oikea rytmi eikä lineaarinen pakottaminen. Siksi suomalaisen työelämän pitää lähteä hakemaan tuottavuutta ja hyvinvointia luomiskykyä tukevan rytmien kautta. Siirrymme rytmitalouden aikaan. Rytmitalouden johtaja on aidosti kiinnostunut asioiden omasta, luonnollisesta rytmistä ja eri rytmien yhteensovittamisesta. Työyhteisöissä on otettu käyttöön erisisältöisiä vuosikelloja, jotka ohjaavat toistuvien toimintojen ajoitusta. Mitkä teemat ovat yrityksen aitoa rytmiä ja mitkä kitkaa aiheuttavaa keinotekoista suoritetta? Esimerkiksi strategian

suunnittelun ei tulisi olla kalenteriin sidottua, sillä strategiat eivät vanhene samalla logiikalla kuin pastöroidut maidot. Strategia on toimiva, jos sen toimintaympäristö-, suunta- ja tavoitekäsitteet ovat edelleen valideja. Jos näin on, niin strategiatyöstön voi poistaa vuosikellosta. Strategiaa taas on työstettävä kalenterista riippumatta silloin, kun pelikenttä, pelisäännöt, kilpailijat tai jokin muu olennainen strategian kulmakivi muuttuu tai silloin, kun strategia on lakannut voimaistamasta henkilöstöä ja henkilöstön usko strategiaan on hiipunut. Strategiaa voi joutua uusimaan välillä toistuvan nopeasti, välillä se saattaa olla relevantti hyvinkin pitkään. Entä pitääkö rekrytoinnin olla suuremmissa organisaatioissa aina tehtävä- ja tapauskohtaista? Voisiko rekrytointi toimia kuten jääkiekon tryout camp –malli, jolloin kuka tahansa saa ajoittain tulla mukaan ”treeneihin” ja näyttää kykynsä?

Markkinan luonnollinen rytmi näyttää toimialariippumattomasti tekevän maaliskuun, huhtikuun ja toukokuusta sekä syys-, loka- ja marraskuusta kiireistä sesonkia, vaikka millekään sesongille ei ole aitoa perustetta. Kovaa kuormitusta luovat tai ainakin edesauttavat hankkeiden rahoitus- ja raportointikäytännöt, jotka ohjaavat työn käynnistymistä alkukevällä ja valmistumista itsenäisyyspäivän tietämillä. Kun kaikki kollegatkin ovat aina samaan aikaan kuormittuneita, apua ja tukea on tarjolla vähemmän kuin tilanteessa, jossa projektien rytmit saataisiin lomittamaan. Myös konferenssit, seminaarit, koulutus- ja valmennustilaisuudet näyttävät painottuvan samoille kuukausille. Miksi? Eikö olisi mielekkäämpää työyhteisön rytmin kannalta, että on olemassa luonnollisia suvantokohtia, joihin esimerkiksi koulutuksia tulisi ohjata?

Erilaisille ammattilaisille ja ammattikunnille on tyypillistä, että työ on määritelty jo lähtökohtaisesti monotoniseksi, rytmittömäksi. Esimerkiksi tutkijan työtä seurattessani herää kysymyksiä ”siilotutkimuksen” mielekkyydestä varsinkin, jos omassa ”tutkimussiilossa” ei tapahdu mitään merkittävää vuosikausiin. Eivätkö poikkitieteelliset tutkimusjaksot olisi näkökulmien muodostamiselle hyväksi? Poistuisivatko tutkimusotteiden väliset harmaat alueet? Entä tutkijaroolin vaihtaminen työn tekijän rooliin (silloin kun se on mahdollista)? Tutkijan työstä Suomessa puuttuvat myös amerikkalaiskollegojen säännölliset esiintymisvalmennukset, koska nimenomaan Suomessa ”hyvä fakta toteuttaa itse itsensä”. Työn luonteen huomioon ottaminen saattaa ohjata esimiehen miettimään vuorokauden- ja vuodenaikaa. Miksi Luova Luokka –

keskustelussa luovuus ei milloinkaan näytä yhdistyvän toimisto-aikaan, vaan sen ulkopuolelle? Onko toimisto-aika perusluonteeltaan vain ongelmien ratkomiseen soveltuvaa aikaa: onko se jo luonut oman noidankehänsä niin ettei siitä pääse irti? Entä onko keväällä helpompi luoda uutta kuin syksyn pimeydessä vai päinvastoin?

Kuusi otsikkoa työn rytmistä

Käytämmekö aikaamme oikein, jos viikoittainen työemme näyttää kalenterissa toistavan itseään samaan tapaan kuin koululaisten lukujärjestyksessä? Entä kun huomaamme suorittavamme kalenterillemme sen sijaan, että kalenteri tukisi työtämme jäsentämällä työvirtoja ja –moduuleita? Omissa työn tutkimuksissani yksittäisten toimistotyön tekijöiden ajankäytöstä on arvontuottamisen ja uudistumisen näkökulmasta erotettavissa kuusi olennaista otsikkoa:

- a) suunnittelu (planning time)
- b) soolotuottaminen (creation time)
- c) ryhmätuottaminen (co-creation time)
- d) oppiminen (learning time)
- e) pakolliset työt (duties time)
- f) viestintä (communication time)

Alustavista tuloksista voi havaita, että asiantuntija saattaa käyttää 10-15 prosenttia työajastaan oman työnsä suunnitteluun. Aiemmin työohjeet ovat tulleet pääsääntöisesti esimiehiltä. Nyt työn erikoistuttua yhä useampi suunnittelee työnsä toteutuksen itse, sillä esimies ei tunne alaisen työn sisältöjä riittävän hyvin. Oman työn suunnittelulle ei tutkituista toistaiseksi kukaan ole varannut aikaa kalenteriinsa, vaan työntekijä tekee suunnittelua kaiken ohessa. Tuottamisen jakaminen yksin ja yhdessä tuottamiseen kertoo mitattuna, syntyykö työyhteisön tuottama arvo pääsääntöisesti yksilön ja koneen vuorovaikutuksessa vai yksilöiden kesken ryhmissä. Tulokset voivat yllättää. Esimerkiksi Suomen Microsoft Oy:n tyyppisiin toimitilauudistuksiin saattaa olla rajua tarvetta, mikäli arvontuottaminen tapahtuukin yksilöiden välillä enemmän kuin soolosuorituksina. Pakolliset työt viittaavat mm. ulkoisen laskentatoimen vaatimuksiin. Viestintää puolestaan sisältyy työaikaan aina sitä enemmän, mitä vähemmän organisaation työseuranta perustuu kontrolliin. Jos kontrollin määrää lasketaan, niin

työntekijä oletettavasti viestittää aikaansaannoksistaan enemmän vapaaehtoisesti. Toisaalta viestinnän tarve verkottuneessa yhteiskunnassa joka tapauksessa kasvaa. Morgan Stanley Research'in aineistosta voi nähdä, miten sosiaalisen median käyttäjien määrä ylitti sähköpostin käyttäjien määrän heinäkuussa 2009 globaalisti. Tällä havainnolla on kaksi keskeistä seurausta. Ensinnäkin, sosiaalisen median (eritoten Facebook) käyttäjärajapinta on osoittanut paremmuutensa tiedon jakamisen sekä yhteisyyden käytäntöjen luomisessa. Sosiaalisessa mediassa ei ole työn näkökulmasta kyse viihteestä, vaan paremmin onnistuvista työn käytännöistä. Siksi sosiaalinen media tulee tekemään saman sähköpostille kuin minkä sähköposti teki telafaksille: siirtää sen ict-museon hyllylle. Tarkemmin sanottuna, sosiaalinen media sulauttaa sähköpostin osaksi palvelukokonaisuuttaan. Toinen, ehkä vielä olennaisempi signaali on nähtävissä työn organisoimisen näkökulmasta. Suomessa työn malli määräytyy edelleen voimakkaasti kurin, valvonnan, järjestyksen, raportoinnin ja mittareiden kautta. Tämä on ollut perusteltua aikana, jolloin työn painopiste siirtyi maanviljelyksestä tehdastyöhön. Olemme kuitenkin jo vuosikymmeniä pyrkineet kasvattamaan Euroopan mittakaavassa vahvasti autonomiseen työotteeseen pystyviä ja pyrkiviä työntekijöitä. Kun siinä on selvästi onnistuttu, on aika muuttaa valvonnan perusajattelua. Sosiaalisen median ja useiden, tuoreiden intranet-ratkaisuiden malleissa on jo näkyvissä aikakausi, jolloin valvonnan ja monitoroinnin sijaan työntekijä kertoo itse tekemisistään työyhteisön kommunikaatioympäristössä. Tulevassa työn järjestyksessä työntekijä kuvaa itse tekemisiään, projektejaan ja aikaansaannoksiaan. Hän kertoo haasteista ja pullonkauloista statussivuillaan ja pyytää apua, antaa palautetta. Työntekijä jakaa myös tietolähteitään, hyviä kontakteja sekä yhteistyökumppaneitaan. Ammattiyhdistysliikkeelle tämä tarkoittaa myös uudenlaisen dialogin luomista, sillä tässä ajassa ammattiliiton edustajaa ei tarvita kertomaan työyhteisön johdolle, miten työntekijöillä menee. Haasteita ja uusia tehtäviä tuki riittää, mutta samassa sosiaalisen median ympäristössä toisensa kohtaavat työyhteisön jäsenet eivät portinvartijoita enää tarvitse.

Organisaation uudistumiskyky edellyttää uuden oppimista. Silti oppiminen ja uudistumiskyky eivät näyttäyty mitattavina aikayksikköinä tai otsikkoina asiantuntijoiden kalentereissa. Poikkeuksen tekevät selväpiirteiset koulutus- ja valmennuspäivät, joita ei kuitenkaan seuraa uuden ymmärryksen soveltamiseen tai

käsittelyyn varattua aikaa. Oppimisen ja uudistumisen ajatellaan tapahtuvan kontekstuaalisesti eikä siihen käytettyä aikamäärää seurata. Oppimiseen käytetyn ajan vähyydestä suhteessa tavoitteisiin ei suomalaisissa työyhteisöissä seuraa sanktioita. Silti vaalimme mielellämme innovaatio-suomiajatusta. Kymmeniä johtoryhmiä valmennettuani olen usein törmännyt sopimukseen jonkin tietyn kirjan lukemisesta yhteisen viitekehyksen vahvistamiseksi. En silti ole tavannut yhtään johtoryhmän jäsentä missään organisaatiossa, joka olisi lukenut kirjaa työpaikallaan toimistoaikana. Kirjan lukemista ei pidetä oikeana työnä.

Rytmin suositeltavia käytäntöjä

Palkitsemis- ja kannustinjärjestelmät ovat yksi todennäköinen alue, jossa rytmin käytäntöjä kannattaisi lähteä analysoimaan välittömästi. Vallitseva demokraattinen palkitseminen harvoin vaikuttaa itse työn tekemiseen siten kuin sen alun perin toivottiin vaikuttavan. Jos normaalin palkan lisäksi toteutettavan palkitsemisen ajatellaan motivoivan saajaansa ponnistelemaan aiempaa kovemmin tavoitteiden saavuttamiseksi, niin motivoitumisen tai motivoitumattomuuden taustalla vaikuttaa nimenomaan työntekijän oma rytmi tai tarkemmin sanottuna aikaviitekehys. Jälkimodernissa ajassa ajattelutapamme eroavat hyvin voimakkaasti sen suhteen, mihin suunnitteluhorisonttimme yltyä. Toiset meistä varaavat lomamatkoja 12 kuukautta ennen matkan ajankohtaa, toisille taas seuraava viikonloppu on jo suunnittelumieleessä haastava aikaikkuna. Jotkut hahmottavat ajanjaksoa lukukausittain, toiset kuukausittain ja kolmannet seuraavaan näkyvissä olevaan lomaan asti. Kun kansainvälisessä historioitsijoiden kokouksessa kiinalaisilta tutkijoilta pyydettiin arviota ranskan vuoden 1789 vallankumouksen vaikutuksista Euroopan kehitykseen, vastaus oli ”liian aikaista arvioida”. Kun suunnittelu- ja aikaperspektiivimme seuraa omaa rytmiämme, on selvää, ettei esimerkiksi liian pitkä insentiivijakso synnytä minkäänlaista motivaatiolisää työntekijässä, jonka suunnittelujänne on parin viikon mittainen.

Kuolleiden Runoilijoiden Seura (Dead Poets Society, USA 1989) on kiitelty kuvaus viktoriaanisen ajan koulujärjestelmästä Englannissa. Elokuvasa on kohtaus, jossa luokan opettaja (Robin Williams) pyytää koulun pihalla osaa poikaluokkansa oppilaista kävelemään rytmikkäästi muiden katsoessa. Ensin valitut kävelevät valitsemaansa

suuntaan omalla rytmillään, mutta jo kohta he hakeutuvat peräkkäiseen ryhmämuotoon, samantahtiseen kävelyvauhtiin ympyrän muotoiselle reitille. Muut oppilaat ohjaavat tähän yhdenmukaisuuteen lyömällä käsillään tahtia, taputtaen. Opettaja keskeyttää harjoituksen ja osoittaa, miten ryhmäpaineessa jokainen oppilas kadotti oman rytmensä ja omaksui rytmin, joka ei itse asiassa ole kenenkään rytmi eikä lopputuotoksena tuottanut mitään inspiroivaa kenellekään. Hän kehotti kaikkia oppilaita sen jälkeen hakemaan tietoisesti omaa kävelyään ja ennen kaikkea rytmiä, jonka voi löytää vasta tietoisesta valinnan kautta.

Mainittu kohta sopisi hyvin opetusvideoksi suomalaisille työpaikoille.

Valmennusharjoituksissani poikkeuksetta jokaisessa työyhteisössä havahdutaan käytäntöihin, joiden ainoana tavoitteena on palvella oletettua ryhmäpaineen muodossa näkyvää normia, jota kukaan ei pidä tavoiteltavana. Esimerkiksi kiireen tunnusmerkkien jatkuvan synnyttämisen ja esillepanon taustalla voi olla ajatus, että kiire legitimoit kantajansa ja antaa YT-suojaa (tai koskemattomuuden seuraavassa YT-pudotuksessa, kuten eräs nuorempi työntekijä asian ilmaisi). Oman rytmin tunnistaminen antaa yleensä työntekijälle mahdollisuuden järjestää työtään niin, että valmiustila erityyppisiä työtehtäviä varten on aiempaa sopivampi, kun päivä- tai viikkorytmiä muutetaan. Olemme tottuneet ajattelemaan, että puherytmit vaihtelevat voimakkaasti kielen ja kulttuurin mukaan, mutta myös yksilökohtaisesti. Tosiasiassa kielen perusyksikkö, tavu, on pituudeltaan kaikissa tunnetuissa kielissä sama eli noin 250 millisekuntia. Siksi hitaamman puherytmin aikaansaamiseksi on venytettävä nimenomaan taukoja tavujen välissä. Jos tavuja venytetään, niin ymmärtäminen muuttuu yhtä hankalaksi kuin aarioiden sanojen ymmärtäminen. Työn kontekstissa on havaittavissa vastaavaa samankaltaisuutta. On hyödyllistä tunnistaa ne työn käytännöt, jotka ovat luontaisesti yhdistäviä, samankaltaisia sekä perustellusti normitettuja ja erottaa ne käytänteistä, joissa oman yksilöllisen rytmin tunnistaminen ja soveltaminen parantaa nopeasti työn tuloksia sekä mielekkyyttä.

Huippu-urheilijoiden harjoittelulle on ollut aina ominaista intensiivisten ja matalasykkeisten harjoittelujaksojen vuorottelu. Miksi työn rytmitys ei noudattaisi samaa vaihtelua?

Rytmi on myös liiketoimintakonseptien olennainen, välillä jopa olennaisin osa. Yksityiset lääkäriasemat ovat käytännössä luoneet vahvuutensa palvelemalla asiakkaitaan erityisesti arki-iltoina ja viikonloppuna, jolloin terveysasemat ovat olleet suljettuna. Alkaneella vuosikymmenellä tulemme näkemään kasvavassa määrin liiketoimintaa, jonka ytimessä on rytmipohjainen asiakastyö ja konsepti. Marraskuun 11. päivänä 2011 avattu Verkkokauppa.comin Jätkäsaaren digikeskus on ensimmäinen laatuaan, joka palvelee asiakkaitaan kellon ympäri vuoden jokaisena päivänä. Konseptin laatijat ovat tulkinneet oikein sen muutoksen, joka on autonomiselle tietotyölle olennainen: työaika on tekijänsä vapaasti valittavissa ja sen välineiden saatavuus on olennainen asia. Kukkakauppa on puolestaan liiketoimintaa, jossa merkittävä osa kalenterivuoden liikevaihtoa syntyy toukokuun juhlien ruusutoimituksista. Äitienpäivän ja lakkiaisten markkinoilla tulemme näkemään toimijoita, joiden liikeideaan kuuluu ainoastaan niiden parin viikon mittainen markkinaoperaatio ilman kiinteitä liiketiloja. Joulunajan tuore ilmiö Suomessa on pop-up –myymälöiden nopea määrällinen kasvu, samaa rytmin sukujuurta nekin.

Skandinaavinen työelämämalli esikuvana

Maailman voidaan nähdä jakautuvan kolmeen työelämäblokkiin, joiden perusajatus työstä eroaa melko selvästi toisistaan. Eurooppalainen ja valtaosin amerikkalainen perinteinen työpäiväajattelu, jossa vapaa-aika pyritään vaihtelevalla menestyksellä erottamaan työstä, edustaa suomalaistakin työnteon mallia. Pääosin Aasiassa vallalla olevassa open all hours –työn mallissa työntekijät ovat jossain määrin koko ajan käytettävissä työtarkoituksiin ja työ dominoi vapaa-aikaa. Kolmannen blokin muodostavat yrittäjämäistä työtä tekevät, joiden osuus esimerkiksi Euroopassa on 16 prosenttia työvoimasta ja Suomeessa noin 10. Varsinkin monikansalliset yritykset siirtävät työtä innolla Aasian maihin, sillä vasteajat ovat Eurooppaa nopeampia. Lyhyellä tähtäyksellä Eurooppa menettää kilpailukykyään jäykemmän työn rakenteensa takia, mutta pidemmällä tähtäyksellä tilanne voi olla toinen. Esimerkiksi Japanissa työntekijöillä on tapana nukkua työpöytänsä alla tai vieressä arkisin eikä työntekijä voi poistua työpaikalta ennen esimiestään. Tätä ei sanele työehtosopimus, vaan lakia tiukemmin ohjaava sosiaalinen normi. Vuonna 2010 Kiinassa 15-29 –vuotiaiden yleisimmäksi kuolinsyiksi nousi itsemurha, jonka keskeisinä motiivina tai selittäjänä oli

työn saannin tai työn säilyttämisen paineet. Aasialainen työnteon malli on kuluttava eikä sen kuormittavuutta tunnu kestävänsä paremmin yksilöt kuin perheetkään, jos aikaväli on muutamaa vuotta pidempi. Eurooppalainen ja varsinkin skandinaavinen työn malli saattaa edustaa maailman halutuinta työelämäjärjestystä, jos jäykkyyksiä puretaan.

Purkamisen tavoitteena ei tuolloin tulisi olla sopimuksettomuus tai rakenteiden heikentäminen, vaan niiden muuttaminen tarkoituksenmukaisempaan rytmiin.

Rytmitalous skandinaavisessa ympäristössä on projekti, johon kannattaa ryhtyä.

Lähteet:

Acs, Z., Lyles, A. (eds.) (2007) *Obesity, Business and Public Policy*. Edward Elgar, Cheltenham.
Ancona, Deborah and Chong, Chee-Leong (1996) 'Entrainment: Pace, Cycle, and Rhythm in Organizational Behavior', in *Research in Organizational Behavior*, Volume 18, pp. 251-284.

Attali, J. (1985) *Noise: The Political Economy of Music* (1985) University of Minnesota Press.

Braudel F. (1981) *The Structures of Everyday Life, The Limits of the Possible, Civilization & Capitalism 15th-18th Century*. Volume 1, Harper & Row, Publisher, New York.

Brembeck, H. 2009: *Cozy Friday: Arranging Artifact to Produce Feelings of Togetherness*. A paper presented at Moral Symmetry and Material Agency; Negotiations on Agent-object Relations, September 24–25, Helsinki.

Burkitt, I. (2004) *The time and space of everyday life*. *Cultural Studies*, Vol. 18, No. 2/3, 211-227.

Caroli, M., Argentieri, L., Cardone, M., Masi A. (2004) *Role of television in childhood obesity prevention*. *International Journal of Obesity*; November 2004, Volume 28, Supplement 3, Pages S104-S108).

de Certeau, M. (1980/1984) *The practice of everyday life*, translated by S. Rendall, Berkeley, University of California Press.

Cheng, S.-L., Olsen, W., Southerton, D., Warde, A. (2007) *The changing practice of eating: evidence from UK time diaries, 1975 and 2000*. *British Journal of Sociology*. 58:1.

Le Corbusier. (1929/1987). *The city of tomorrow and its planning*. New York: Dover Publications.

Cross, G. (1993) *Time and Money. The Making of Consumer Culture*. Routledge, London.

Culbertson S., C. Fullagar, M. Mills (2010) *Feeling Good and Doing Great: The Relationship Between Psychological Capital and Well-Being*. *Journal of Occupational Health Psychology*. Vol 15, No. 4, 421-433.

Dholakia, Ruby, Norbert Mundorf, and Nikhilesh Dholakia (1996), *New Infotainment Technologies in the Home: Demand-Side Perspectives*, NJ, Mahwah, LEA Publishers.

Ellegård, K. (1999) *A time-geographical approach to the study of everyday life of individuals – a challenge of complexity*. *GeoJournal*, Vol. 48, No. 3, 167-175.

Ellegård, K., Vilhelmson, B (2004) *Home as a pocket of local order: Everyday activities and the friction of distance*. *Geografiska Annaler*, 86B: 4, 281-296.

European Commission (2003) *Time use at different stages of life. Results from 13 European countries, Theme 3. Population and social conditions*. July 13.

European Commission (2004) *How Europeans spend their time. Everyday life of men and women 1998-2002*. Eurostat, Theme 3. Population and social conditions. Strasbourg

Foster, R. & L. Kreitzman 2004: *Rhythms of Life: The Biological Clocks that Control the Daily Lives of Every Living Things*. New Haven: Yale University Press.

Fredrickson B. (2000) *Cultivating positive emotions to optimize health and wellbeing*. *Prevention & Treatment*. Vol. 3.

Galloway, A (2004) *Intimations of everyday life. Ubiquitous computing and the city*. *Cultural Studies*, Vol. 18, No. 2/3, 384-408.

Garhammer, M. (2002) *Pace and life and enjoyment of life*. *Journal of Happiness Studies* 3: 217-156.

Gauthier, A., Smeeding, T., Furstenberg, F. (2004) *Are parents investing less time in children? Trends in selected industrial countries*. *Population and Development Review* 30(4), 647-671.

Gershuny, J. (2000) *Changing times. Work and leisure in Postindustrial society*. Oxford, Oxford University Press.

Gleick, J. (1999) *Faster. The acceleration of just about everything*. Abacus, London.

Grübler, A. (1990) *The Rise and Fall of Infrastructures, Dynamics of Evolution and Technological Change in Transport*, Heidelberg, Physica-Verlag.

Gronow, J. Warde A. (XXXX). *Ordinary Consumption*, Macmillan Press, London.

Foster, R. & L. Kreitzman 2004: *Rhythms of Life: The Biological Clocks that Control the Daily Lives of Every Living Things*. New Haven: Yale University Press.

Halava, I, Pantzar M. (2010) *Kuluttajakansalaiset tulevat*. Elinkeinoelämän valtuuskunta, Helsinki.

Highmore, B. (2002) *Everyday life and cultural theory. An Introduction*. Routledge. London.

Highmore, B. (2004) *Homework. Routine, social aesthetics and the ambiguity of everyday life*. *Cultural Studies*, Vol. 18, No. 2/3, 306-327.

Horne J. (2004) *Is there sleep debt?* *Sleep*, Vol. 27, No. 6, 2004.

- Hulkko, L. (toim.,) (2003) Työajan muutokset. ('Changes in working time'), Tilastokeskus, Työmarkkinat 2003:8, Helsinki.
- Hägerstrand, T. (1985) Time-geography: focus on the corporeality of man, society and environment. The Science and Praxis of Complexity. The United Nations University, 193-216.
- Inglehart, Ronald (1997) Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies. Princeton University Press, Princeton.
- Jacobs, J., Gerson, K. (2004) The time divide. Work, Family, and Gender Inequality. Harvard University Press, Cambridge (Mass.).
- James, W. (2007) Choreography and ceremony: the artful side of action. Human Affairs 17, 129-137
- Kaufman, C., Lane, P. (1996) Time and Technology: the Growing Nexus. In Dholakia, Mundorf, and Dholakia, eds., New Infotainment Technologies in the Home: Demand-Side Perspectives, NJ, Mahwah, LEA Publishers, 135-155
- Kreitzman, L. (1999). The 24 hour society. Profile Books, London
- Koukkari, W. & R. Sothorn 2006: Introducing Biological Rhythms. New York: Springer.
- Latour B. & V. Lepinay, 2009: The Science of Passionate Interests: An Introduction to Gabriel Tarde's Economic Anthropology. Chicago: Prickly Paradigm Press.
- Lenntorp, B. (1999) Time-geography – at the end of its beginning. GeoJournal, Vol. 48, No. 3, 155-158.
- Lefebvre, H. (1947/1991) Critique of everyday life. Vol. 1, translated by J. Moore, verso, London.
- Lefebvre, H. (1992/2004) Rhythm analysis, space, time and everyday life. Athlone, Contemporary European Thinkers, transl. by S. Elden and G. Moore, London, Continuum.
- Levine, R., Norenzayan, A. (1999) The pace of life in 31 countries. Journal of Cross-Cultural Psychology, Vol. 30, No. 2. March, 178-205.
- Levy, D. (2001) Scrolling forward. Making sense of documents of digital age. Arcade Publishing: New York.
- Löfgren, O (1995) Sakletarna. Om det materiellas betydelse i etnologin. In Ting, Kultur och Mening (Daun. Å, Ed.), Nordiska Museets förslag. Stockholm.
- Maryanski, A., Turner J. (1992) The Social Cage, Human Nature and the Evolution of Society. Stanford University Press, Stanford.
- McNeill, W. (1995) Keeping together in time. Dance and drill in human history. Cambridge: Harvard University Press.
- Meszaros P. (2004) The wired family. Living digitally in the Postinformation Age. American Behavioral Scientist, Vol 48 (4), 377-390.
- Meyer, K. 2008: Rhythms, Streets, Cities. In: K. Goonewardena, S. Kipfer, R. Milgrom & C. Schmidt (eds.), Space, Difference, Everyday Life, Reading Henri Lefebvre. New York: Routledge, 147-160.
- Michelson, W. (2005) Time Use. Expanding the Explanatory Power of the Social Science. Paradigm Books, London.

- Miller, P. (2004) Rhythm Science, A Mediawork pamphlet, Amsterdam/New York, MIT Press.
- Mintzberg, H. (1973) The Nature of Managerial Work. Prentice-Hall, Englewood Cliffs.
- Moriarty, P.,D. Honnery (2008) Low-mobility: The Future of Transport. Futures 40, 865-872.
- Mumford, L. (1934/1964) Technics and civilization. Harcourt, Brace Jovanovic, New York.
- Niemi, I., Pääkkönen, H.(1989) Ajankäytön muutokset 1980-luvulla. Tilastokeskus, Tutkimuksia 153, Helsinki.
- Niemi, I., Pääkkönen, H. (2001) Ajankäytön muutokset 1990-luvulla. Tilastokeskus, Kulttuuri ja viestintä 2001:6, Helsinki
- Nurmela, J. – Kiiänmaa, N. – Tanskanen, E. (2001): Kestävän kehityksen tuki. Onko kannatusta? Kuinka paljon? Ketkä? Tilastokeskus, Tietoaika, 4, 10-13.
- Nätti, J., Anttila, T., Väisänen, M. (2005) Tietotyö, työaika ja ajankäyttö kotitaloudessa. kirjassa Perheiden ajankäyttö, H. Pääkkönen (toim.), Tilastokeskus, Helsinki.
- Orlikowski, W. (2007) Socio-material practices: Exploring technology at work. Organization studies 28(09): 1435-1448.
- Pantzar M. 2010. Future shock - Discussing changing temporal architecture of daily life. Journal of Future Studies, Vol. 14, No. 4, 1-22.
- Pantzar M., Shove E. (2010) Understanding innovation in practice: a discussion of the production and re-production of Nordic Walking. Technology Analysis and Strategic Management Volume 22, No. 4 447-462.
- Pantzar, M., & E. Shove. 2010. Time in practice - Discussing rhythms of practice complexes. Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnology, Forthcoming.
- Parkins, W., Graig G. (2006) Slow Living. London, Berg
- Partridge, C. (2005) Social Change, Time Use and ICTs – A Literature Review. Chimera Working paper No. 2005-05. University of Essex.
- Prahalad, C.K., & Venkat Ramaswamy, V. (2004). The future of competition: Co-creating unique value with customers. Boston: Harvard Business School Press.
- Pred, A. (1981) Social Reproduction and the Time-Geography of Everyday Life. Geografiska Annaler 63 B:1, 5-22.
- Putnam, R. (2000) Bowling alone: the collapse and revival of American community. New York, Simon& Schuster.
- Recker, W. Chen, C., McNally, M. (2001) Measuring the impact of efficient household travel decisions on potential travel time savings and accessibility gains. Transportation research, Part A 35, 339-369.
- Rideout, V., U. Foehr & D. Roberts 2010: Generation M2: Media in the Lives of 8- to 18-year-Olds. A Kaiser Family Foundation Study. January.
- Robinson, J; Godbey, G. (1997) Time for Life. The surprising ways Americans use their time. Pennsylvania State University Press, Pennsylvania.

- Rojek, C., Shaw, S., Veal, A. (Eds.) (2006) *A handbook of leisure studies*. Palgrave/ Macmillan, London.
- Rosa H. (2003) *Social Acceleration: Ethical and Political Consequences of a Desynchronized High-Speed Society*. *Constellations*, Vol. 10, No. 1-33.
- Ruohomaa, E. (2003) *The mobility of Radio Listening*. Yle Audience research, research report 5/2003; Helsinki.
- Ruskanen, Olli-Pekka (2004) *An econometric analysis of time use in Finnish households*. ETLA A:41, Helsinki.
- Sayer, L., Bianchi, S., Robinson, J. (2004) *Are parents investing less in children? Trends in mothers' and fathers' time with children*. *American Journal of Sociology*, Vol. 110 (1), 1-43.
- Schatzki, T., (2007) *Timespace and the organization of social life, at the Workshop "The rhythms and routines of consumption"*, Florence 05.2007.
- Shirky, C. (2010) *Cognitive surplus. Creativity and generosity in a connected age*. Penguin Book. New York.
- Shove, E., Pantzar, M., (2005). *Consumers, producers and practices: understanding the invention and reinvention of Nordic Walking*. *Journal of Consumer Culture*, 1/2005, 43-64.
- Shove, E., Pantzar, M. (2006) *Fossilization*. *Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnology*, 35:1-2, 2006: 59-63)
- Shove, E., Pantzar, M. (2007) *Recruitment and Reproduction: The careers and carriers of digital photography and floorball*. *Human Affairs*, 17, 164-167, 2007.
- Shove, E., M. Pantzar, M. Watson (2011) *Dynamics of Social Practices*. New York: Sage.
- Southerton, D. (2003) "Squeezing Time": *Allocating practices, co-ordinating networks and scheduling society*, *Time and Society* (2003) 12(1): 5-25.
- Southerton, D. (2006) *Analysing the Temporal Organization of Daily Life: Social Constraints, Practices and their Allocation*. *Sociology*, Vol 40 (3):435-454.
- Statistiska centralbyrån (2003) *Tid för vardagsliv. Kvinnors on mäns tidsanvändning 1990/91-2000/01. Rapport 99*. SCB-Tryck, Örebro.
- Stebbins R. (2006) *Serious leisure*. In Rojek, C., Shaw, S., Veal, A. (Eds.) (2006) *A handbook of leisure studies*. Palgrave/Macmillan, London.
- Sorokin, P., R. Merton (1937) *Social Time: A methodological and functional analysis*. *American Journal of Sociology*, XLII, March/ 5, 615-629.
- Szalai, A. (ed.) (1972) *The use of time*. The Hague: Monton.
- Thompson, E.P. (1967) *Time, Work-discipline, and Industrial Capitalism*. *Past and Present, a journal of historical studies*, 38, December, 56-97.
- Tilastokeskus (2011) *Ajankäyttötutkimus 2009. Muutokset 1979-2009. Ennakkatietoa*. SVT: Elinolot.
- Toffler, A. (1970). *Future shock*. New York: Bantam Books.
- Toffler, A. (1981). *The third wave*. New York: Bantam Books.

- Thrift, N (2008) *Non-representational theory: Space, politics, affect*. Routledge, London.
- Towers, I., Duxbury, L. (2006) *Time thieves and space invaders: technology, work and the organization*. *Journal of Organizational Change Management*. Vol. 19, No. 5, 593-618.
- Urry, J. (2000) *Sociology Beyond Societies. Mobilities for the twenty-first century*. Routledge, London.
- Uusitalo, L. (1979) *Consumption style and way of life. An empirical identification and explanation of consumption style dimensions*. *Publications of Helsinki School of Economics*, A:27, Helsinki.
- Uusitalo, L. (1981) *Differentiation of the way of life by technological development, social system and sex*. *University of Helsinki Research reports No. 9/1981*.
- Valtonen, Anu (2004) *Rethinking free time: a study on boundaries, disorders, and symbolic goods*. Helsinki School of Economics. *Acta Universitatis Oeconomicae Helsingiensis*, A-236.
- Warde, A., Southerton, D., Olsen, W. & Cheng, S. (2005), *The changing organization of everyday life in UK: evidence from time use surveys 1975-2000*, in M. Pantzar & E. Shove (eds.) *Manufacturing Leisure: Innovations in happiness, well-being and fun*, Helsinki: National Consumer Research Council, pp 11-40.
- Varjonen, J., Aalto K. (2001) *Kotitalouksen tuotanto ja kulutus. Kotitaloustuotannon satelliittitilinpito*. Kuluttajatutkimuskeskus, Tilastokeskus.
- Wajcman, J., Haddon L. (2005) *Technology, time and everyday life*. Oxford Internet Institute, Forum Discussion paper No. 7, Nov. 2005.
- Wajcman, J. (2008) *Life in the fast line. Towards a sociology of technology and time*. *The British Journal of Sociology*, Vol.59, Issue 1, 59-77.
- Wellman, B., Haythornthwaite, C. (eds.) (2002) *The Internet in Everyday Life*. Blackwell Publisher, Oxford.
- Zerubavel, E. 1981: *Hidden Rhythms: Schedules and Calendars in Social Life*. Berkeley: University of California Press.
- Zwick, D., Bonsu, S., Darmody, A. (2008) *Putting consumers to work. 'Co-creation' and new marketing govern-mentality*. *Journal of Consumer Culture* 8(2), 163-196.
- Zwick, D., J. Knott (2009) *Manufacturing Customers: The database as new means of production*. *Journal of Consumer Culture* 9: 221-347.

LIITE 1: RYTMIANALYYSIN TAUSTAA

Yhteiskuntafilosofin ja sosiologin Henri Lefebvren mukaan väkivalta ja sodat johtuvat pohjimmiltaan erilaisten käytäntöjen järjestelmien tuottamien sosiaalisten rytmien yhteen sopimattomuudesta. Tätä varsin abstraktia ajatusta Lefebvre kehitti kuolemansa jälkeen julkaistussa koonnoksessa *Rytmi-analyysi* (2004). Rytmi-analyytikko näkee rytmijä kaikkialla yhteiskunnassa: "a rhythm analyst have to learn to 'listen' "to a house, a street, a town, as an audience listens to a symphony...he must recognize representations by their curves, phases, periods, and recurrences...he receives data from all the sciences"

(Lefebvre, 2004, 25). Arjen moniaineksisuudesta johtuen kaikkia aisteja, jopa vähäteltyä hajuaistia, pitää oppia käyttämään hyväksi : “The rhythm analyst calls on all his senses...he does not neglect smell, scents, the impressions that are so strong in the child and other living beings, which society atrophies, neutralises in order to arrive at the colourless, and the insensible...The rhythm analyst observes and retain smells as traces that mark rhythms” (Lefebvre, 2004, 21).

Rytmi-analyysi vaatii uudenlaista kompetenssia havaita ja havainnollistaa eri tason ilmiöitä yhdessä ja erikseen samassa elämän puutarhassa: “In a place of collection of fixed things, you will follow each being, each body, as having its own time above the whole. Each one of therefore having its place, its rhythm, with its recent past, a foreseeable and distant future...Continue and you will see this garden and the objects...polyrhythmically, or if you prefer symphonically.” (Lefebvre, 2004, 31)

Mielenkiintoisen vertailukohdan ja näkökulman käytäntöjen poljentoon tarjoaa Chicagon yliopiston historian emeritusprofessori William McNeill (1995), joka väittää, että ’samaa tahtiin marssiminen’ on kautta aikain tuottanut ja vahvistanut sosiaalisia ja emotionaalisia sidoksia ihmisten välillä. ’Lihasten verkostoja’ (muscular bonding) hän löytää muun muassa sotilaiden marssista ja yleisemminkin erilaisista kollektiivisen tanssin muodoista. Hänen spekulatiiviset ajatuksensa tanssin evolutionaarisesta roolista ovat radikaaleja: “Group consolidation through dance was, perhaps, critical in separating our remote ancestors from other protohominid species; and dance certainly operated throughout historic times to maintain village communities and innumerable other human groups” (McNeill, 1995, 11). Tanssi saattoi edeltää ihmisen evoluutiossa muita kielellisiä kompetensseja ja edisti ryhmien syntyä. Tämä on mielenkiintoinen lisä yleisempään ihmisen evoluutiokäsitykseen, jonka mukaan verbaalinen kommunikaatio syntyi yhdessä sosiaalisten ryhmien synnyn, aivojen kasvun, kielen ja työkalujen kehityksen myötä (vrt. Maryanski, Turner, 1992).

McNeill näkee ihmismassojen käyttäytymisessä, esimerkiksi jalkapalloyleisöiden ja mielenosoittajien hurmoksessa, isänmaallisissa paraateissa ja uskonnollisissa rituaaleissa samankaltaisia yhteisyyttä tuottavia elintärkeitä elementtejä. Lihasten verkostojen ylläpitäminen jaetuilla eleillä tuottaa emotionaalista mielihyvää. Yhteinen askel (sama kaiku on askelten) vahvistaa ensin yksittäisten ihmisten välisiä sidoksia ja voi sittemmin johtaa siihen, että ryhmässä toimiva yksilö muuttuu tietoisesti ja tiedostamatta osaksi ryhmää (group coherence), kun rajat yksilön ja ryhmän väliltä häviävät (‘boundary loss’). McNeill korostaa musiikin ja rytmin tärkeyttä esimerkiksi muinaisissa työprosesseissa. Voidaan ajatella, että tietokone musiikkitarjontoineen on yksi tämän rytmittämisen ilmaus. Itse kuuntelen kirjoittaessani musiikkia.

McNeillin tutkimus on avoimen spekulatiivinen. Tieteellistä työtä joukkoliikkumisen ja joukkoliikkumisen ympäriltä on tehty hyvin niukasti: “so far I can discover scientific investigation of what happens to those engage in such behavior remains scant and unsystematic.” (McNeil, 1995, 5). McNeilin ajatuksella, jonka mukaan evoluutioissa fyysinen yhteinen liike edelsi verbaalista kommunikaatioita, on mielenkiintoinen yhteys Nigel Thriftin (2008) kehittämään ei-representationaaliseen teoriaan (non-

representational theory), joka korostaa muun muassa aivotutkimuksen valossa artikulaation ja verbaalisen representaation syntyvän aina pienellä viiveellä aivojen lihasten reaktioista.

Kolmas kiinnostava rytmianalyysiin virittävä työ on yhdysvaltalaisen discjockeyn ja mediataiteilija Paul Millerin kirja *Rhythm Science* (2004): Millerin mukaan arjen muuttuva arkkitehtuuri liittyy uudenlaiseen taiteelliseen ’elämän editoinnin liikkeeseen’, jota leimaa ’samplaaminen’ eli uusien musiikkikappaleiden työstäminen vanhoista kappaleista ja skratsaaminen, joka tarkoittaa levyn luovaa pyörittämistä levysoittimella sormin. Kaikenlaisten vanhojen aineistojen uudelleen editoinnin liikkeessä artisteilla on johtava rooli, mutta keskeistä on media-aineistojen ja -arkistojen luominen ja olemassaolo “a rhythm scientist begins as an archivist of sound, text, and image” (Miller 2004, 16). Internet toimii nykyään tällaisena jättiläismäisenä arkistona ja tulevaisuudessa me kukin luomme oman elämämme arkistoa digitaalisen tallennuksen myötä.

Millerin mukaan uudet sukupolvet eivät ole samalla tavalla riippuvaisia teknologiasta kuin me: Future generations “won’t have a ‘dependence’ on technology. They will have technology as a core aspects of their existence – as much as the languages we speak, the air we breathe, and the food we that we eat are all aspects of technology” (Miller, 2004, 16). Uuden sukupolven ihmiset lataavat päivittäin itsensä: “Fluid memories run into circuitry and focus on our attention on a world where we download ourselves daily” (Miller, 2004, 9). Millerille on keskeistä hänen henkilökohtainen discjockey kokemuksensa: ’Each an every DJ is a walking radio station transmitting his own style...sampling is a new way of doing something that has been with us for a long time: creating with found objects’ (Miller 2004, 25)...sampling is dematerialized sculpture.’ (Miller, 2004, 29). Erilaisista taustoista huolimatta Miller olisi varmasti samaa mieltä Lefebvren kanssa moniaistimellisuuden tärkeydestä.

Siinä missä Lefebvre keskittyy arkisiin rytmeihin, esineisiin ja rakennettuun ympäristöön ja McNeill musiikkiin ja tanssiin emotionaalisten sitoumusten alkuperänä, Miller kiinnittyy enemmän mediaan ja uudenlaiseen kykyymme rytmittää omaa elämäämme uuden teknologian avulla (‘re-rhythm’ social life): “Music like hip-hop and electronics is about theater: how people live to the sounds” (Miller, 2004, p.16). Mediataiteilijat käyttävät sosiomateriaalia raaka-aineenaan ja samalla he tuottavat uudenlaisia identiteettejä. Mutta myös tavalliset ihmiset alkavat omaehtoisesti tuottaa rytmistä liikettä ja arjen algoritmeja: ”At the end of the day, it’s all about reprocessing the world around you, and this will happen no matter how hard entertainment conglomerates and older generation artists tries to control these processes.” (Miller, 2004, p.29). Koti on ladattavissa joustavasti eri paikoissa: Home is where your cell phone is” (Miller, 2004, p.9).

(Kiitän Kaarina Kilpiötä musiikin termien tarkastuksesta)

LIITE 2: KÄYTÄNTÖTEOREETTINEN NÄKÖKULMA

Raportissa viitataan kuluttajan arkisiin toimintoihin vaihtelevasti eri termeillä: rutiinit, aktiviteetit ja käytännöt. Teoreettisesti keskeisin käsite on kulutuksen *käytännöt*, joilla viitataan toimintatapoihin, jotka voivat olla enemmän tai vähemmän säänneltyjä, enemmän tai vähemmän säännöllisiä, enemmän tai vähemmän harkittuja ja enemmän tai vähemmän päämäärätietoisia. Eri tieteenalat näkevät arjen käytännöt varsin erilaisina. Esimerkiksi taloustieteilijä näkee arkiset käytännöt tietoisien päämäärähakuisina, kun taas esimerkiksi sosiologi korostaa rutiinien tiedostamatonta ja sosiaalistunutta luonnetta. Oma kysymyksensä on miten nämä yksilötason rytmit summautuvat kansakuntien tasolle kokonaisuksi kansakuntien rytmeiksi ('pulse of the nation') ja miten makroskoooppista poikkeavaa käyttäytymistä tutkitaan. Voidaanko yksilötason poikkeamia selittää yhteiskunnan rytmihäiriöllä vai onko pikemminkin niin että yhteiskunnan rytmit ja rytmihäiriöt ovat seurausta yksilötason rytmien yhteen kietoutuneisuudesta?

Viime vuosina monet yhteiskuntatieteilijät ovat kiinnittäneet huomionsa itse itseään muokkaavien käytäntöjen verkostojen problematiikkaan ja rytmiliikkeeseen (esim. Bourdieu, Foucault, Giddens, Latour, Luhman). Oleellista on nähdä se, että tällöin koordinoinnin kohteena ovat yhtälailla erilaiset arkiset käytännöt kuin ihmisetkin (Pantzar, Shove 2010, Shove, Pantzar, Watson, 2011). Tärkeän panoksensa toisiinsa kytkeytyneiden käytäntöjen tutkimukseen ovat tarjonneet erityisesti Theodore Schatzki (esim. 2007) ja "tiedon arkeologian" isä Michelle Foucault (1994). Tämän katsantokannan havainnot eivät kohdistu niinkään ajatteleviin subjekteihin vaan heidän ajattelunsa ja toimintansa mahdollistaviin puitteisiin. Huomio kiinnittyy yhtälailla epäjatkuvuuksiin ja mitättömiltä näyttäviin kehityskulkuihin kuin jatkuvuuteen tai näyttäviin muutoksiin. Fragmentteja mutta myös tiettyjä säännönmukaisuuksia tutkimalla voidaan arvailla ja päätellä aineistolähtöisesti kuinka käytännöt, ajattelun ja toiminnan kokonaisuudet syntyvät, muuntuvat ja häviävät.

Rytmi-analyttinen ajattelutapa kyseenalaistaa ajankäyttötutkimukselle tyypillisen ajatuksen lineaarisista toinen toisiaan seuraavista erillisistä kulutuksen jaksoista (esim. kaupassakäynti, ruuanlaitto ja ruokailu). Yhtäältä se korostaa ihmisen toimintaa ja käytäntöjä osana historiallisesti muokkaantuneita mutkikkaita verkostorakenteita (esimerkiksi televisionapostelu tai autopuhelut "käytäntöjen komplekseina"). Toisaalta se korostaa arkisten käytäntöjen pienen pieniätoimintaa orientoivia jaksoja ns. "performatiivisia fragmentteja" (lusikoiminen, nieleminen, ruuansulatus jne.). (Pantzar, Shove, 2010a).

Rytmitalous -kirja avaa näkymiä suomalaisen työelämän murroksen jälkeiseen aikaan ja ennen kaikkea murroksen syihin. Lineaariseksi suunnitellut järjestelmät ja yhteiskunnalliset käytänteet natisevat liitoksissaan eikä suoraviivaisuuteen pakottaminen enää onnistu sen paremmin urasuunnittelussa kuin työurien pidentämisessäkään. Suomalaiset päättäjät joutuvat havahtumaan pelisääntöjen muuttumiseen ja tunnustamaan, etteivät työelämän käytänteet, koulutusjärjestelmä, kuntapalvelut tai kilpailukyky selviä ilman tuntuva muutostajattelua. Uuden työn tuottavuus ja kilpailukyky tarvitsevat reippaan annoksen rytmiiikan ymmärrystä kulutuksen rytmeistä tietotyön tuottavuusrakenteisiin. Pakonomaisen lineaarisuuden väistyminen on myös elämänlaatukysymys: luonnollisissa rytmissään ihminen on parhaimmillaan.

Seure Henkilöstöpalvelut Oy on Helsingin, Espoon, Vantaan ja Kauniaisten kaupunkien yhteinen voittoa tavoittelematon henkilöstöpalveluyhtiö. Seure on kunta-alan rekrytoinnin sekä henkilöstöhankinnan asiantuntija. Seure on perustettu samana vuonna kuin maailman ensimmäinen tunnettu web-sivu kirjoitettiin, eli vuonna 1990. Vuonna 2012 Seuren kautta työskenteli yhteensä 9 495 ihmistä noin 3 000 työkohteessa. Jos Seure olisi kunta, sijoittuisi se ihmismäärässä mitattuna Närpiön ja Muuramen väliin Suomen 110. suurimmaksi kunnaksi. Samana vuonna Seuressa vastaanotettiin yli 13 000 työhakemusta ja uusia työntekijöitä vuoden aikana aloitti 3 655. Tällä ihmismäärällä täyttäisi legendaarisen Tavastia-klubin äärimmilleen viikon jokaisena arki-iltana, eivätkä kaikki edes mahtuisi sisään. Vuonna 2012 Seure välitti työntekijän noin 139 000 tilaukseen. Näiden työsuhteiden pituudet vaihtelivat yhdestä päivästä aina kokonaiseen koululukuvuoteen. Tuona vuonna Seuressa keikkaili ihmisiä yhteensä 149 eri ammattinimikkeellä, joista yleisimpiä olivat lastenhoitaja, perushoitaja, koulunkäyntiavustaja, sairaanhoitaja sekä avustaja.